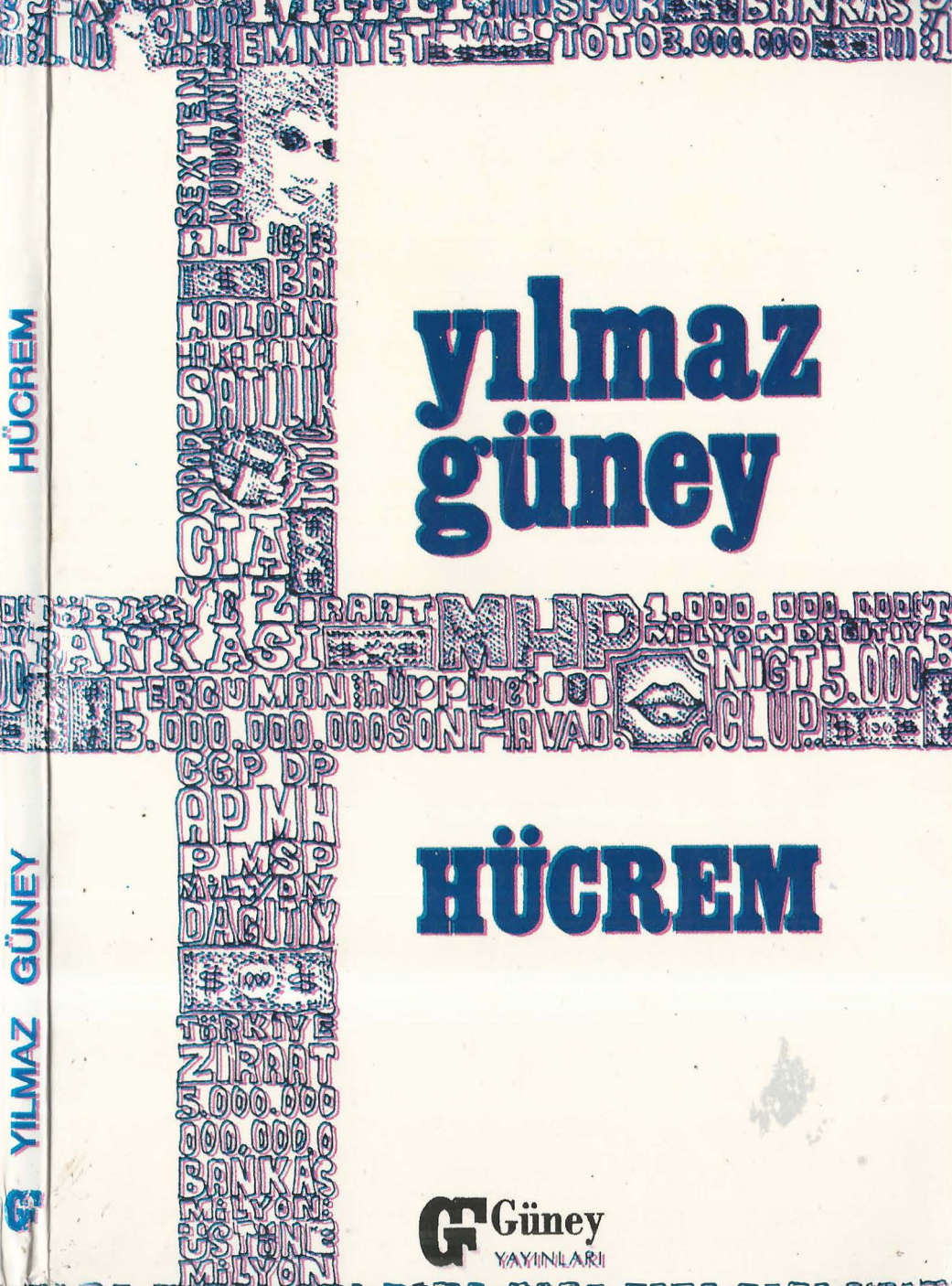

yılmaz güney

HÜCREM

Güney YAYINLARI

HÜCREM
YILMAZ GÜNEY

Hücrem

Yılmaz Güney

Güney Yayınları

GÜNEY YAYINLARI
YILMAZ GÜNEY DİZİSİ

Kapak düzeni: M Sönmez
Dizgi: Ekran Ajans
Baskı, cilt: Engin Matbaacılık, İstanbul, 1998
Tel: (0212) 612 05 53

Yılmaz Güney

HÜCREM

ROMAN

GÜNEY YAYINLARI
Sıraselviler Caddesi No. 61 Zeminkat 80060 Taksim / İstanbul
Tel: (0212) 252 25 44 Fax: (0212) 245 13 04

1. basım : 1975
2. basım : 1975
3. basım : 1975
4. basım : 1975
5. basım : 1976
6. basım : 1976
7. basım : 1985
8. basım : 1989, Can
9. basım : 1990, Can
10. basım : 1992, Can
11. basım : 1994, Can
12. basım : 1995, Güney Filmcilik San. Tic. A.Ş.
13. basım : 1998, Güney Yayınları

ISBN 975-7956-13-9
© Bu kitabın yayın hakları
Güney Yayınları'ndadır.

HÜCREM

Acı ve sevinçlerimin vazgeçilmez ortağı, fedakârlık, feragat, vefa örneği yiğit karım FATOŞ'a...

HALKIN SANATÇISI HALKININ SAVAŞÇISIDIR..

Bu küçük yazı, SALPA hikâyesinden önce yayınlanmak, okura cezaevi döneminde geçirdiğim değişim hakkında bir fikir vermek amacıyla yazılmıştı. Fakat «Hürriyet»te, «Selimiye» anılarını içeren bir yazı izlenimi uyandıracak biçimde duyuruldu kamuoyuna.

Görüleceği üzere bu yazı, ne başlı başına bir anılar dizisidir, ne de tam anlamıyla toplumsal, siyasal görüşlerimi kapsar. Hikâye de değildir. Adı nedir dense, adını belirleyecek açık bir biçime sahip olduğunu da söyleyemem. İlk adımdır benim için. Bir sanatçı olarak, geniş kitlelerle kurulması gerektiğine inandığım yeni bağın doğurgan ilk adımıdır.

Gerek SALPA, gerekse SANIK ve bundan sonra yazacaklarım, hayatın çeşitli yönleri ve derinlikleriyle, bir bütün olarak kavranması çabasını içerir; ve bu, kavrama sürecindeki çeşitli birikimlerin, sınıf mücadelesi anlayışımdaki değişikliklerin sanatsal planda yansıması biçiminde anlaşılmalıdır.

Amacım, gelişigüzel hikâyeler, romanlar yazmak değildir. Açıklanmasını zorunlu gördüğüm toplumsal, siyasal olayların yazılması, hayatın diğer alanlarında yaşayan ürünlerle kaynaştırılması, sınıf mücadelesinin yükselişine, yaygınlaşmasına, derinleşmesine katkıda bulunarak, toplumsal oluşum içinde devrimci düşünceye yeni boyutlar, etkinlikler kazandırarak yeni sentezlere vardırılmasıdır.

Eğer sanat, toplum hayatının olgunluğa ermiş gerçek

ihtiyaçlarına yerinde karşılıklar veriyorsa, ergeç geniş kitlelerin bilincine işlemenin yolunu bulur; önerilen düşünceler, bilime ve koşullara uygunsa, onların öz düşünceleri haline gelir ve hayat içinde yeni deneylerle daha da zenginleşerek, onların tek ve güçlü bir ordu halinde birleştirilmelerine yardımcı olur ve bu ordunun ortak bir iradeyle ortak bir hedef için hareket etmesinde dolaylı, fakat etkin bir rol oynar. Bu konuda tayin edici olan, sanatın, genel olarak geniş halk kitleleriyle, özel olarak da proletaryanın devrimci mücadelesiyle kuracağı doğru ve gelişmeye açık organik bağ ve izleyeceği ideolojik ve siyasi çizginin doğruluğu ya da yanlışlığıdır...

Burada, bir yanlış anlamaya yol açmamak için, şu noktayı açıklığa kavuşturmak gerekir; Proleter sanatı, proletaryanın iktidar mücadelesinin dışında, yalnızca yardımcı bir unsur olarak değil, bizzat o müeadelenin ayrılmaz, canlı bir parçası olarak görüyorum. Proleter sanatçısı da, ancak o mücadele süreci içinde devrimin yüklediği çeşitli görevlerle birlikte vardır.

Toplumsal devrimleri gerçekleştirmek isteyenler, doğa ve toplum yasalarını, toplum olayları arasındaki hayatın canlı, kaçınılmaz bağlarını, karşılıklı etkilerini kavramak zorundadırlar. Toplumların gelişmesi, insan iradesinden bağımsız, nesnel yasalara bağlıdır. İnsan iradesi, ancak toplum ve doğa yasalarının bilinmesiyle, toplumsal akışın dikkatle izlenmesiyle, gelişme üzerinde etkin, müdahaleci bir rol oynar.

Marks, tarihi «kendiliğinden gelişen toplumsal süreç» olarak tanımlarken, bilincin müdahaleci rolünü de «kendiliğinden gelişen toplumsal süreç» içinde, vazgeçilmez bir unsur olarak görmüştür.

Doğa, doğa olayları, toplum, toplum olayları, insan ve insan düşüncesi, bilim, sürekli değişim içindedir. Değişme-

yen bir şey yoktur. Fakat, egemenliği çeşitli ittifaklar ve her türlü baskı aracıyla elinde bulunduranlar, düzenlerinin değişmezliğine inanmışlar ve bu düşünceyi kitlelere kabul ettirmeye çalışmışlardır. Günümüzde de emperyalist kapitalist egemenliklerin yıkılmazlığı düşüncesine yaygınlık kazandırmaya çalışıyorlar. Her şey gibi bu da değişecek ve emeğin toplumsal niteliğine uygun, ileri, insanın gerçek özgürlüğüne doğru adım adım ilerleyen bir sistem egemen olacaktır. Bu sistemin adı sosyalist sistemdir.

Sosyalist devrimi, yalnızca üretim araçlarının özel mülkiyetini toplumun ortak mülkiyeti haline dönüştürmek biçiminde anlamamak gerekir. Emperyalizmin ve ona bağımlı egemen sınıflar diktatörlüklerinin etkilerinin kökünden yıkılması, ancak onların ideoloji, siyaset ve kültürlerine karşı, toplumsal alışkanlık ve eğilimlerine karşı, yaşama biçimlerine karşı, onları anımsatan, onları hortlatabilecek bütün kurum ve düşüncelere karşı, durdurulmaksızın, hiç aksatmadan mücadele yürütmekle mümkündür.

Doğru görüşler, yanlış görüşlerle çarpışarak gelişir. Her düşünce üretime sıkı bağlarla bağlı olduğu için, sınıfsal karakterini her zaman korur. Görüşler harekete dönüştükten sonra gerçek yüzlerini gösterirler. Tarihin zorunlu akışına ters düşen hiçbir görüş, hiçbir hareket başarıya ulaşamamıştır; ulaşamaz da. Diyalektik materyalist mantığa uygun olmayan hiçbir şey yaşayamaz. Sanatçı, devrimci görevini yerine getirebilmek için bunları bilmek ve hayatın en küçük ilişkilerine bile bu süzgeçten bakmak zorundadır...

Proleter devrimcileri, bulundukları her yer, koşul ve zamanda, dürüst, entrikadan uzak, doğru bir siyaset izlemelidirler. Davranışlarıyla, önerileriyle, burjuvalardan her konuda, özellikle de mülkiyet konusunu ön plana çıkartarak, ayrı düşündüklerini, aralarındaki ayrılıkların uzlaşmaz

noktalarını ortaya koymalıdırlar. Yurdunu ve halkını, her türlü yabancı tahakkümünden, yerli işbirlikçilerinin ve gerici ortaklarının sömürüsünden, her alandaki ideolojik, siyasi, ekonomik, kültürel baskılardan ve etkinliklerinden kurtarmak için, proletaryanın ideolojik, siyasi, örgütsel önderliğinde, bütün ezilen halk sınıf ve tabakalarını, demokratik halk iktidarına, halk demokrasisine ulaşma mücadelesine aktif biçimde katmalı ve mücadele içinde fedakâr, feragat dolu, yiğit, inatçı ve inançlı birer örnek olmalıdırlar.

Proletarya tek başına sermaye diktatörlüğünü yıkamaz, yabancı soygun ve sömürüye son veremez. Bunun için proletarya ve onun devrimci partisi, devrimci ilkelerden ödün vermeden, emekçi sınıf ve tabakaların muhalefetini örgütlemek, onlarla kısa ve uzun vadeli ittifaklar kurmak, birleşik devrim cephesini oluşturmak zorundadır. Birleşik cephe, iktidara yönelen güçlerin ortak cephesidir ve birlik iktidarı amaçlayan güçler arasında kurulur. Proleter devrimini amaçlayan sanatçılar da, önlerindeki devrim aşamasına göre, aynı ilkelere dayanarak, geniş kitlelerin sorunlarına eğilmelidirler...

Kitlelerin ekonomik, toplumsal, siyasal hoşnutsuzluğu, tedirginliği, ancak örgütlü, sabırlı, bilinçli, doğru siyasi mücadeleyle, örgütlü bir gücün, nedenleri bilince çıkartılmış hoşnutsuzluğuna, tedirginliğine dönüştürülebilir. Ve bu güçler, hoşnutsuzluğun temel kaynağı olan emperyalist sömürüyü ve ondan can alan gerici egemen sınıflar diktatörlüklerine, devrimci teori ve kitlelerin devrimci şiddetinin bütün doğru mücadele araçlarıyla yöneldiği zaman, yerle bir ederler.

İşte benim anladığım sanat, bu mücadelenin en etkili ve en ihmal edilmez silahlarından biridir ve emperyalizme, işbirlikçi tekelci uşaklarına, onların tefeci - bezirgân, toprak ağası gerici ortaklarına, revizyonistlere, reformistlere,

oportünistlere, sözde Marksist şovenistlere, burjuva ve küçük burjuva milliyetçiliğine, her türlü gerici kültür, siyaset ve ideolojilere karşı amansız savaş verir. Bu, devrimci sanatın ve sanatçının partizan karakterinden gelen bir zorunluluktur.

Sanatçı kendini, emperyalist boyunduruktan, burjuva diktatörlüğünün baskılarından, etkilerinden kurtulmuş, arınmış görmemelidir. Toplumun hangi sınıfından, tabakasından, hangi üretim faaliyeti içinden gelirse gelsin, bireyler o toplumu sömüren egemen güçlerin ideolojisiyle, kültürüyle, toplumsal görüş ve düşünce akımlarıyla beslenirler, egemen güçlerin aşıladığı mantıkla hareket ederler...

Çeşitli idealist felsefe akımları, bilinç ile onun maddi temeli arasındaki ilişkileri çarpıtarak, emperyalist burjuvazinin soygun ve sömürü sistemine hizmet ederler. Bu yüzden, bilimde, felsefede, tarihte, eğitim düzeninde ve diğer kurumlarda da bu çarpıklığın yansımalarını görürüz. Kendi görüşlerimiz, düşüncelerimiz, mantığımız da belli oranda buradan kaynaklanan çarpıklığı içerir. Kendimizi burjuva yanlışlıklarından, gericiliklerinden, revizyonist etkilerinden soyutlayarak ele almamız yanlış sonuçlar doğurabilir. Değiştirilmesi gereken toplumun, değiştirilmesi gereken canlı bir parçası olduğumuza göre, değişimi amaçlayan propaganda, ajitasyon ve eğitim çalışmalarının en temel alanlarından biri de kendimiz olmalıyız.

Özgürlük yolunda atılacak ilk adım, bilincimizi yanlış etkilerden, yanlış mirasların esaretinden kurtarmak için, onun maddi temeline karşı mücadele vermek olmalıdır. İşte bize düşen tarihi görev de budur. Halkımızın ve dünya halklarının maddi ve manevi esaretlerinin temel nedeni olan ve dünya halklarının gelişmelerini hayatın her alanında engelleyen emperyalizmin ve burjuva uşaklarının, feodal kalıntıların ekonomik, ideolojik, toplumsal, siyasal ve

kültürel bütün gerici kurumlarına karşı uzlaşmasız bir savaş vererek, pençelerinden, boyunduruklarından kurtulmak.

İşte ben bunun için yazıyorum. Ve bu nedenle de, halkın sanatçısı, halkının savaşçısıdır, diyorum...

İLK CANLI HÜCREDEN FAŞİZMİN HÜCRESİNE...

Doğanın iç çelişkilerinin ürünü olan o sıcak denizlerin ilk canlı hücresi, kendi sınırlarını parçalama ve geliştirme olanağı bulamasaydı, o uzun evrim konaklarını, devrim süreçlerini başarıyla yaşamasaydı; doğal ayıklanmanın zorlu sınavları, bağışlamasız engelleri aşılmasaydı, bugün tarihin yaşayan bu noktasında olabilir miydik?

En gelişmiş ve gelişecek biçimini insanda, insan beyninde sürdüren ilk canlı hücrelerin mirasları, kendi istekleriyle mi bugünün insanına vardılar? Ve insanlar kendi isteklerine uygun mu yaşadılar tarihi? Yoksa kendi iradeleri dışında var olan yasalar, onların da bir parçası oldukları maddi güçleri mi tayin edici rolü oynadılar?..

Toplumlar nereye gidiyor; niye gidiyor ve bu gidiş içinde birey olarak payımız ne? Ot gibi mi yaşıyoruz, yoksa dünyayı değiştiren ortak iradeye az da olsa bir katkımız var mı?

DİRENÇ, DİRİLİŞ ve ÇÖKEN...

Gözlerimi açtıklarında Selimiye'nin avlusundaydım. Kontr-Gerilla'dan geliyordum. Dünyaya bakışımı, toplum-

sal ilişkilerimdeki burjuva bağımlılığımı, mücadele anlayışıma egemen olan idealist, revizyonist, oportünist mayayı temelinden sarsan, sayısız eksiklerimi, yetmezliklerimi bilince çıkartan günler geçirmiştim orada... yeni korkular yaşamış, yeni duygular kazanmıştım; değişimin ilk adımlarını atmıştım orada...

Aylardan Marttı. Güneşli bir gündü. Kollarım kelepçeliydi. Beyaz bulutlu mavi gökyüzüne baktım. Artık gökyüzünü, güvercinleri, ağaçları ve daha bir yığın şeyi, parmaklıkların, tel örgülerin ardından görecektim.

Sağımda, solumda, arkamda süngülü askerler vardı. Sessizdi karanlık koridorlar; serindi, rutubet kokuyordu. Ayak seslerimiz yankılanıyor, yankıları boğuluyor... Hücrelerin önünden geçiyorduk. Hücre kapılarında içerdekilerin adları yazılıydı.

Kimdi bu içerdekiler? Yüreklerinde, ezenlere, sömürenlere karşı yenilmez, katmerli kinler duyan içerdekiler; benim yiğit, halkını sevmekten «SANIK» kardeşlerimdi onlar, suçları faşizme boyun eğmemekti...

Bir hücre kapısı önünde durduk. Gıcırtıyla açıldı kapı. Yaşanmamışlık kokan, küflü, serin bir hava çarptı yüzüme. Kelepçelerimi çözdüler ve kapı üzerime kapandı. Kilitlendi... Yalnızdım. Adını, ancak aynı deneylerden geçmiş arkadaşların koyabileceği bir tat duydum. Artık sorgu yoktu... Bir süre, olduğum yerde kıpırtısız, durgun, bir çeşit rahatlık duygusuyla, ne kadar kalacağım belli olmayan yeni yerime baktım.

Özgürlüğe atılmış yeni adımlardan biri midir bu hücre?

Daha önce kaldıklarımdan genişti. Hayatımın üçüncü hücresi oluyordu. Ya ben kaçıncı hücresiydim bu hücrenin? Ben, hem gelişeni, hem de gelişmeyi önleyeni taşıyordum içimde. Gelişmeyi önleyen sınırlarım, gelişenin hücre-

si mi oluyordu?

Soluk aydınlığı hücreyi doyurmayan bir ampul, demir bir karyola, kıtık dolu kirli bir yatak, kalın demir parmaklıklı küçük bir pencere... Bu pencere hangi özlemlerin, düşüncelerin, acıların üretimine ortak oldu bugüne dek... Kimlerin aklına silinmez izlerle işledi? Benim aklıma nelerle kazılacak?

Çocuk sesleri duyuyordum. Koşuyorlar mı, top mu oynuyor o çocuklar? Şen, canlı, birbirlerine kızan hırçın bağırtıları içime doluyor. O çocuklar büyümeyecekler mi bir gün? Bozuk düzenin acımasız çarklarında, değirmenlerinde, bozuk burjuva düzenine karşı eğitilmeyecekler mi? Ve yine bir gün, o çocuklar, çocukluk günlerini anarken, devrimcilerin hapsedildikleri Selimiye'nin duvarları dibinde, her şeyden habersiz oynadıklarını, neler duyarak, nasıl anlatacaklar? Ve tanıdık seslerini uzun bir zaman aklımda tuttuğum Selimiye'nin çocuklarıyla bir gün karşılaşabilecek miyiz?

Kirli bir naylonla kaplı küçük pencereden yalnızca gökyüzü görünüyordu. Bir de, beyaz bulutlu, yarı bulanık mavi göğü üç parçaya bölen iki minare...

Vapur düdükleri, bir satıcının boğuk, ne sattığı anlaşılmayan sesi ve çocuklar... İşte, üç adım ötemizde, hayatın bir yüzü, yeni günde yeni biçimler deneyerek gelişiyordu. Benim içinse bilinmeyen bir dönem başlıyordu. Endişe... yarınların ve içinde bulunduğum anın acemiliğinden gelen belli belirsiz bir endişe, bir tedirginlik, hücreye ilk adımımda duyduğum o rahatlık duygusunu gölgeliyor, yayılma eğilimi gösteriyordu içimde.

Endişeler, tedirginlikler, doğru kanallarda akabilirse özgürlüğün öncüleri mi olurlar?

Hayatın biçimsel, kimi yerde, kimi zamanda da kesin, katı sınırlarla ayrılan çeşitli bölmelerinde kimlerle, benzer

endişeleri, benzer tedirginlikleri yaşadık, geniş kitleleri kucaklayan endişeleri ne oranda kavrayabildik?

Duvarlar rutubetten kararmış, sıvalar kabarmış, yer yer yeşermiş, dökülmüştü... Rutubeti yıllanmış dış duvarın kalınlığı bir metreden çok olmalıydı. Pencere oyuğu dışa doğru gittikçe daralıyordu. Oyuğun ucunda küçük bir ot vardı. Küçük, yeşil bir ot. İlk bakışta ılık, hayat kokan, yumuşak duygular yayan bir kaynaktı. Biraz düşününce uzanıp koparmak istedim, ulaşamadım. Burada uzun bir süre kalırsam, o küçük, masum görünümlü yeşil otun zararını görebilirdim... Ot büyür ve penceremin soluk aydınlığını, mavi gökyüzümü, bir yığın çağrışımın yolunu kapayabilirdi. Nitekim, benden çok daha uzun bir süre hücrede kalan bir arkadaşımın otla başı derde girmişti.

Onun pencere oyuğunda da bir ot varmış. Cılız ve masum bir ot. Bir gün görüyor ki küçük ot büyümüş ve pencerenin önemli bir kısmını kapamış. O zaman telaş başlamış; koparmak istemiş... Koparamamış... koparmak için çareler aramış. Binbaşılığı, uçak makine mühendisliği, şunca yıl silahlı kuvvetlere hizmeti yetmemiş küçük ota. Askerlere söylemiş...

«Sus, konuşma bizimle, yasaktır!» demişler...

Astsubaylardan birine ricada bulunmuş.

«Biz karışamayız,» demiş astsubay.

Ve ot büyümüş, kapamış pencerenin aydınlığını, gökyüzünü.

Önemsemediğimiz, zamanında kaynağını bulup yok edemediğimiz yanlış eğilimlerimiz vardır. Onlar da masum küçük ot gibi günden güne, farkına vardırmadan, farkına varmadan büyürler ve gelişen hayat ışığımızı kesebilirler. Yanlış tavrın, davranışın küçüğü - büyüğü, önemlisi - önemsizi, yoktur. Yanlışın kaynağı varsa, yanlışlığın yansıma oranı koşullara göre değişikliğe uğrayacaktır. Bugün önemsiz

görünen bir yanlış eğilim, çok önemli yanlışlıkların anası olabilir... Yanlışa umursamazlıkla bakmak, kaynağını titizlikle aramamak, yanlışın yanında bilinçli olarak yer almaktır.

Hücre deliğinden nöbetçinin yüzünü görüyordum. Esmer, yorgun bir yüz. Gözlerini bir noktaya dikiyor, kıpırdamadan bekliyordu. Her gördüğüm şey, derin, yoğun izler bırakıyordu beynime. Şeylerle buruk, doğurgan bir ilişki kuruluyordu aramda. Duvar, kapı, şu karanlık, farklı özellikler taşıyordu. Bir asker, yalnızca nöbet beklediği şu anın askeri değildi benim için. Yıllık peynir, et, yağ, süt, yumurta, bal, kaymak üretiminden, ulusal gelirden payına düşeni ve gerçeğini de düşündürten, yoksul halkımın milyonlarından biriydi. O benim için toprak demekti, emek demekti. O benim için, Anadolu'nun dağları, ormanları, bozkırı, yoksulluğu demekti. Askerlerin yüzünde, halkımın yüzyıllardır süren geleneksel acılarını, ezikliklerini görüyordum. Harçlığı var mı, gelir mi mektubu, evli mi, nişanlı mı, sözlü mü? Neler özler, neler kurar, kaç ayı, kaç günü var önünde? Benim için neler geçirir aklından; nasıl anlatacak gittiği yerde bu günleri; anarşistleri, komünistleri? Bu ve buna benzer şeyler kuruyordum. Göz göze gelmekten ürküyor olmalıydı; bakınca gözlerini kaçırıyordu benden.

Ellerim cebimde başım önümde, bir duvardan bir duvara, adım seslerimden etkilenerek volta atıyordum. On adımdı hücremin boyu. Eni de beş adım. İçimde biriken, gelişen duygunun adını açıklayamıyordum kendime. Üzüntü değildi adı; üzülmüyordum. Sıkıntı da değildi. Herhangi bir rahatsızlık da duymuyordum. Şikâyetçi de değildim halimden. Yürüyordum ve duvarlara, tavana, ara sıra da pencereye, küçük ota bakıyordum. Kayıtsız mıydım; neye karşı kayıtsızdım? Bir çeşit teslimiyet olabilir miydi? Yoksa, bilinmeyenin, bilinmeyeni beklemenin tedirgin, acemi

direnci miydi benimkisi? Her zorluğa peşinen göğüs germeye hazır olmanın verdiği bir umursamazlık mıydı yoksa? Darbeyi soğukkanlı karşılama ve yeni koşullara uyma mıydı?

Hücre kapısına, daktiloyla yazılı bir talimat yapıştırılmıştı. Burada nelerin yapılması, nelerin yapılmaması gerektiği anlatılıyordu. Hücre deliğine yaklaşmak yasaktı. Şarkı, türkü söylemek, kendi kendine konuşmak, askerlerle, subaylarla konuşmak yasaktı. Hücrenin temizliğinden hücrede kalan sorumluydu. Erkenden kalkılacaktı. Buna benzer bir yığın emir ve imza.

Zor, geçilmesi gereken zor günler başlıyordu. Her yeni dönem kendine özgü yeni sorunlar getirirdi. Acıları, dayanılması gereken sızıları olurdu. Bunları geçecektik. Üzülmek yoktu, sıkılmak yoktu, yılgınlık, karamsarlık, umutsuzluk yoktu. Bir şey çökerken, o çöküntünün içinde yeni filizler oluşurdu. Karamsarlık iyimserliği, umutsuzluk umudu doğururdu. Yarınlar, zor günlerin karnında güzel yarınlara gebeydi. Buna inanıyordum...

Evet, yeni bir döneme geçiyordum; ilk adımları atmıştım. Bir yandan geçmiş, geçmişin sakat, tutarsız ilişkileri bilince çıkıp ayrışırken, yeni dönem, yeni ilişkilerle birlikte, direncin harcı olacak taze duygular, düşünceler oluşturuyordu vakit kaybetmeden. Her şey eski anlamlarını yitirmişti; başka bir an yaşanıyordu çünkü... Her şey tadını yitirmişti. Cezaevi günlerinin uzun süreceği kanısındaydım...

NELERLE BİRLİKTE, NASIL?

Bugüne kadar her şeyle, olumlu olumsuz her şeyle iç içe, yan yana, bir yığın haksızlığa, kötülüğe komşu yaşama-

dık mı? Kendi çıkarlarını emperyalizmin çıkarlarıyla birlikte gören profesyonel halk düşmanlarıyla, burjuvaziye hizmet etmeyi şeref sayan bir yığın şerefsizle, halkın ezilmesine göz yuman alçaklar sürüsüyle, gerici düşünce akımlarıyla dolu yüzlerle, binlerle, on binlerle aynı kentin sokaklarında, birbirimizden haberli ya da habersiz, omuz omuza sürtünerek yaşamadık mı? Katiller, hırsızlar, orospular, pezevenkler, işkenceciler, zeytin yağına motor yağı, süte su, dostluğa düşmanlık, mertliğe kahpelik katanlarla, adı açığa çıkmamış binlerce toplumsal hainle aynı mahalleyi, aynı apartmanın çeşitli katlarını, bir otobüsün aynı koltuğunu paylaşmadık mı? Bir lokantada, kahvede, gazinoda kimlerle ortak kullandık aynı kaşıkları, bardakları, tabakları?

Randevu evleriyle, kumarhanelerle, akıl almaz pazarlıkların döndüğü odalarla bir duvarla ayrılan evler yok mu? Bir alt katımızda, bir üstümüzde, bir duvar ötemizde, bir sokak ötemizde neler oluyor? Az ötemizde neler düşünülüyor, hayatı oluşturan binlerce olay, binlerce birikim yaşayışımızı nasıl etkiliyor, nasıl etkileyecek?

Hücrelerin hemen üstünde, özel odalarında oturan sıkıyönetim savcıları, yargıçları neler düşünüyorlar şimdi? Karşıt düşüncelerin, biri altta, biri üstte gelişmiyor mu? Onlar ne yaparak yıldızlarına bir yıldız, şeritlerine bir şerit daha katacaklar? Hangi gelecek adına, kimler için, o zulüm makinesinin başında duruyorlar?

Onlar, biz ve başkaları, yeryüzünde süren irili ufaklı bütün haksızlıkların ortağı değil miyiz? Hiç yalan söylemedik mi, ikiyüzlülük yapmadık mı? Parayla kadın almadık mı; üç aşağı beş yukarı pazarlık etmedik mi? O kadınları bilmediğimiz kaç kişiyle paylaştık? Sömürüye karşı olduğumuz halde, onun etkili ve uzun ömürlü olmasında katkımız nedir? Sömürünün kılcal damarlarından, damarlarındaki kandan birer parça olanlarımız yok mu?

Her unsur, ileri ya da geri her unsur, kendini var eden kaynağı yaşatmak ve geliştirmek için savaşır. Kendine yakın güçlerle anlaşmalar yapar; kimi zaman da bütünleşir ömrünü uzatmak için. O insanları, maddi faaliyetleri ve buradan can alan bağımlılıkları, şöyle ya da böyle düşünmeye zorluyorsa, yanlış düşünceyi, bu düşünceleri harekete dönüştürerek maddileştiren unsurları doğuran maddi kaynaklar yok edilmeden, o insanların faaliyetleri ve düşünce akımları, toplumsal etkileri önlenemez. Onlar bir sistemle varsalar ve o sistemi var ediyorlarsa, onların içinde, onların bilincinde o sistemi yıkacak, o sistemi ayakta tutan, sistemin harcı olan binlerce yıllık mirası içeren alışkanlıkları, eğilimleri yıkacak, çok yönlü yoğun bir mücadele gereklidir. İnsan bilincinin derinliklerinden, sisteme can veren, sistemden can alan kılcal damarları kazımak ve bunların toplumsal hayata tekabül eden alanlarında savaşmak; ideolojik, siyasi, ekonomik bütün silahlarla...

Sabahtı... İlk hücre gecemi üşüyerek geçirmiştim. Yastığım yoktu. Pencereye, o küçük ota bakarken yeni günün getireceklerini, dünleri düşünüyordum. Ben niye buradaydım? Faşizme karşı yürütülen silahlı mücadelenin içinde olduğum, faşizme karşı olduğum için mi? Sistemin haksız temeline karşı, halkımın haklı mücadelesinin yanında olduğum için mi?

Kahrolsun faşizm!..

Gelişme, baskı ve zulümlerin aşılması değil midir? Gelişme, ancak onu engelleyen baskıları yenerek, gelişmeyi zorla bastırmayı amaçlayan zulmü yenerek, etkisiz kılarak gerçekleşmez mi? Proletaryanın sınıf bilinci, burjuvaziyle savaşarak derinleşmez mi?

Koridorda ayak sesleri duydukça, dikkatle, merakla bakardım delikten. Sırayla tuvalete götürürlerdi... Hep açık tutulurdu tuvaletin kapısı; kapatamazdın... Namlula-

rın önünde, mümkün olduğunca gürültüsüz bitirmeye çalışırdın işini, sıkılarak, utanarak. Süngülü askerlerin önünde, rütbeleri sökülmüş, saçları gelişigüzel sıfır numaraya vurulmuş genç havacı subaylar görürdüm. Burjuvazinin şiddeti mavi elbiselerini buruşturmuştu. Darbenin etkisi yüzlerinde, omuzlarında, bitkinlik olarak yansıyordu. Zorluk çekiyorlardı yürürken... Niye zorluk çekilir yürürken? O ayaklar nasıl geçti Kontr-Gerilla'dan, hangi acıları üreterek... Tüketerek?..

Onlar, emperyalizmin vahşi sömürüsüne, emekçi halkın ezilmesine rıza gösteremeyenlerdi. Ulusal onuru zedelenmiş bir ülkenin, emekçiler safında yer alan yiğit subaylarıydı onlar. Bunun için sökülmüştü rütbeleri, işkencelerden geçmişlerdi bu nedenle...

Çıkarlarını düzenin korunmasında görenlerle görmeyenler, hayatın bütün alanlarında, aralarındaki uzlaşmaz çelişkiyi çözmek için savaşıyorlardı... Çıkarlarını düzenin korunmasında görenler, yani başlıca üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olanlar, yani büyük fabrikaların, işletmelerin, bankaların, büyük toprakların sahipleri yani, ezenler ve çıkarlarını ezenlerle birlikte görenler ve yardakçıları, emperyalist kapitalist sistemin varlığını korumak, ona yönelen her eleştiriyi, yıpratıcı her hareketi bastırmak için... Ezilenler, yani işçiler, köylüler, küçük üreticiler, esnaflar, zanaatkârlar, memurlar, yoksul emekçi kitleler ve onların yanında yer alanlar da bu sistemi yıkmak, yerine demokratik halk iktidarını gerçekleştirmek için savaşıyorlardı.

İşte bunun için sökülmüştü rütbeleri, işte bunun için ayakları...

Kendimi unutmuştum. Onların hali içimi eziyordu. Kendim için üzüntü duymuyordum. Benim de geride bıraktıklarım vardı oysa. Yirmi yıl uğruna savaştığım bir mesleğim, yeni evlendiğim bir karım, bir oğlum vardı. Anam,

babam, bir kızım ve onları bekleyen acı dolu günler, dayanılması güç sıkıntılar vardı. Oğlum altı buçuk aylıktı bıraktığımda. Yeni yeni tanımaya başlamıştı, beni görür görmez başını iki yana sallar, anlaşılmaz sesler çıkartırdı. Onun için bile en ufak bir üzüntü duymuyordum...

Yalnız, bir gece, akıldan çıkmaz zorlukta derin acılar yaşadım. Geçmişte, anama, karıma karşı yaptığım çeşitli hatalar geldi aklıma. Davranışlarımdaki yanlışlıklar içimi bunalttı, sığmadı içime... Sabaha dek uyuyamadım. Kıvrandım yatağımda...

Daha sonra, cezaevine gittiğimde, hücrede kalmış arkadaşlarla konuştuğumda gördüm ki, ortak duygulardan biriydi bu. Yakınlarımıza karşı tavır ve davranışlarımızda gördüğümüz hatalardan kaynaklanan eziklik, pişmanlık ve üzüntü. Ne denli verimli çağrışımlarla doludur o üzüntüler...

AĞIT...

Bir ses, bir kadın sesi, derinlerden koparak, alçalıp yükselerek belirginleşiyordu. Ağıttı. Üç dört hücre ötemde olmalıydı. Etkilenmiştim. Bir kadın, yalnız başına acılarla hücrede, içim yanıyordu. Yardım etmeyi, onun acısını paylaşmayı ne çok isterdim. Uzun uzun, bir ezgi niteliğinde, içini çekerek ağlıyordu. Nöbetçiye baktım. Yüzünde, yürekten koptuğu belli üzüntüyü gördüm. İçim doldu. Halkımın mayasında varolan o yüce kardeşlik duygusu bütün gerici telkinlere karşın yitmemişti. Acıyordu kadına. Günlerdir, aylardır, gazetelerin, radyoların, büyükbaşların ısrarla sürdürdükleri anti-komünist propaganda neredeydi? Cırtlak, hastalıklı sesleriyle anlattıkları «anarşistler, komünistler, vatan hainleri» biz değil miydik?.. Ve kendileri için gerekli

olandan çok bize yüklenenler, halkın gözünde bizi küçük düşürmeye çırpınanlar, ister istemez bize yardım etmiyorlar mıydı?

Kısa aralıklarla akşama dek sürdü ağıt. Bir paket çigarayla bir mendil gönderdim ona.

Akşamdı, ses kesilmişti. Sordum nöbetçiye.

«Götürdüler abi,» dedi. Üzgündü.

Nereye, hangi acıların durağına götürdüler? Nerede boy verecek, nelere dönüşecek o üzüntüler?..

YENİCE'NİN ATLARI

Çocukluk günlerim, anamın acıklı, türkülü masallarıyla, hikâyeleriyle doludur. Yenice'de, o uzun kış geceleri, masal anlatsın diye zengin evlerine çağırırlardı anamı. Anam, beni ve benden iki yaş küçük bacımı da götürürdü. Kadınlar, çocuklar bir odaya doluşur, anamı dinlerdik. Herkesi ağlatırdı anam. Biz de ağlardık. Masal kahramanlarının ağzından türküler söylerdi anam; dokunaklı ve etkili...

Zengin evlerinde bize, ceviz, kızılcık kurusu, pestil verirlerdi. Ben bunların bir kısmını yer, bir kısmını da kankardeşim İsmail'e götürürdüm. Kara kuru bir çocuktu İsmail. Dişleri kapkaraydı. Sekiz yaşlarındaydık. Ben ve İsmail. Yüreğir ovasında, Yenice'nin iki küçük atıydık. Varlıklı çocukların atı olurduk ikimiz. İpleri renkli kâğıtlarla süslenmiş gemlerimiz vardı. Akşamları okuldan çıkınca, at olur uçardık; ben ve İsmail. Çocuklar yorulup evlerine gidince ikimiz kalırdık. Ben onun atı, o da benim atım olurdu, sırayla. Akşamları at olur uçardık Yenice'de. İkimiz de dal gibi inceydik. İsmail hepimizi, bütün atları geçerdi; hep

birinci olurdu. Bir gün, sonuncu geldiğim için, atı olduğum çocuk beni dövdü. Çok dokunmuştu bu İsmail'e. Ben ağlıyordum sümüğümü çekerek. Çocuklar bırakıp gitmişlerdi bizi. Duvarın dibinde, akşamın serinliğinde yalnızdık. İsmail gözlerini uzaklara dikmiş, suskun bekliyordu.

«Bir daha kimsenin atı olmayalım,» dedi bana.

O güne dek, hep başkalarının atı olurduk. Bizim hiç atımız olmadı birbirimizden başka. Düşündük, karar verdik. Kimsenin atı olmayacaktık artık.

Fakat sözümüzde duramadık. Bizi dövdü çocuklar... Korkumuzdan yine at olduk onlara.

«Şimdi çocuğuz,» dedi İsmail, «ama bir gün büyüyeceğiz, kocaman olacağız. İşte o zaman atı olmayacağız kimsenin.»

Büyüyünce kimsenin atı olmayacaktık.

Bir yıl sonra İsmail öldü. Su toplamıştı karnı. Öküz arabasıyla acele Adana'ya götürmüşlerdi; hastaneye. Kurtulamadı, öküz arabasıyla getirdiler ölüsünü. Onu, köyümüzün küçük mezarlığında, küçücük bir mezara gömdüler. Eski bir tahta diktiler başucuna, helvasını dağıttılar. Anası çok ağladı İsmail'in. Ben de çok ağladım. Ve ona söz verdim.

Büyüyünce kimsenin atı olmayacaktım.

İşte benim savaşım İsmail'in ölümüyle başlar. Yoksul çocuklar kimsenin atı olmasın diye de sürer gider. Ve İsmail, bütün dünyanın ezilmiş, yoksul çocukları adına yaşar, büyür içimde.

TAHTA AT...

Karyolaya uzandım. Sislerin, pusların arasından gerilere doğru adım adım uzanmaya çalıştım. Özellikle son on

yılımda kişisel hayatım t reysel yanı ağır basan fırtınalarla doluydu. Tutarsız, karmaşık ilişkiler toplamı içinde yenilmezliğin tohumunu da taşıyan o yoğun pislikler bataklığında, boğulmamı önleyen neydi? Bütün bunları, nedenleri, kaynakları ile düşünmem, her şeyi yerli yerine oturtmam gerekiyordu.

Attığım her adım, yaptığım her şey, yüzeyden bakılınca akıl almaz çılgınlıklarla dolu görünürdü. Neyi amaçladığımı tam anlamıyla çözemezlerdi. Çözmek için de bir çaba göstermezlerdi. Kimi zaman da araç olarak seçtiğim şeylerin amaçlaştığını, gününü ve görevini doldurmuş, artık gereksizleşmiş ilişkiler yumağı içinde boğulduğumu görürdüm.

Çevremdekilerin, yaptıklarıma küçümseyerek baktıkları olurdu. Aldırmazdım. Her temel amacın zorunlu durakları, çalkantıları, geriye çekilmeleri, yenilgileri vardır. Her amacın kaçınılmaz zorlukları, aşılması gereken bağışlanmaz engelleri vardır. Zaman zaman bocaladım, yalnız kaldım, acınacak durumlara düştüm, yetmedim kendime; bunalımlar geçirdim. Yanlış eğilimlerimi göstermemek niyetiyle başka yanlışlıklara bulaştım. Kimi zaman düşünceme, inançlarıma ters düşen davranışlarım oldu. Kimi zaman da serserinin tekiydim.

Bir yığın zorluğu yenmek için canımı dişime taktığımda, eksikliğini duyduğum, fakat adını bilemediğim şeyler vardı. Yine de direndim. Yenilmemeliydim. Ezilmemeliydim... Ezilsem de yenilmemeliydim, yılmamalıydım. Bunun için de, bilincimin yettiğince çırpındım. Ama hiç yılmadım; yanlış yapmaktan korkmadım, amaçladığım doğrulardan hiç şaşmadım. Her bunalımdan, her zorluktan daha güçlenerek, deneyler kazanarak çıkmam gerekiyordu. Bireysel alanda bile olsa, başarısının her adımında savaş vermiş, onu özgücüyle ele geçirmiş insanları yıkmak zor-

dur. Her başarılı atılım, belli oranda hataları, eksiklikleri de barındırır içinde. Hatanın ve çarpıklıkların bilincine varan ve bunlardan gerekli dersleri çıkartan insanlar, hiç hata yapmadığını sanan insanlardan daha güçlüdürler. Onların görevlerinden biri de, hata yapma ihtimali olan unsurları, kendi deneylerinden kaynaklanarak uyarmaktır. Bu yüzden, geriye bakarken, bütün gerçekliğimle, hatalarımla, sevaplarımla kendimi değerlendirmem, acımasız davranmam gerekiyordu. Gözümü kırpmadan kendime neşter vurmalıydım. İrinim, pisliğim akmalıydı. Sisteme can katan yanlarım açığa çıkmalıydı. İçimde yaşattığım burjuvazinin tahta atı ölmeliydi.

MERCİMEK, SİYASET, NOHUT...

Kapının alt aralığından bir tabak sürüldü. Mercimekti. Hücre deliğinden de yarım ekmek uzatıldı. Akşamdı, yiyesim yoktu. Beşinci lokmada kesildim...

Mercimek önemli bir yer tutar hayatımda. Nohut, fasulye ve mercimek, çeşitli dönemlerimi paylaştığım üç güzeldir. Pazartesi, salı, çarşamba gibidir onlar. Hapishanelerde, askerde, evimizde... Onlar. Hep bu ayrılmaz, canciğer üçlü. Fasulye, mercimek, nohut...

Soğuktu hücrem, çok rutubetliydi. Tuz bir saat içinde su gibi oluyordu. Kibritimiz yanmıyordu nemden. Kibriti cebimde taşıyordum artık; nemden korktuğum için, açıkta bırakmıyordum. Üç paket cıgara içiyordum günde. Kemiklerimin, dizkapaklarımın sızladığını duyuyordum. Israrla hücremin değiştirilmesini istedim. Dayanamıyordum artık.

Günler sonra değiştirdiler: Daha içerlerde, diplerde, beş adım boyunda, üç adım eninde bir hücreye koydular

beni. Yeni yapılmıştı bu hücreler, üstleri kalın naylonla kaplanmıştı. Zar zor bitirilmiş gecekondulara benziyordu. «Kondu» diyordum bunlara. Tutuklular çoğalınca yetmemişti eski hücreler...

İlk hücreyi 61 Mayısında tanıdım. Sözde demokrasinin ve özgürlüğün geldiği ilk yıl. Onun içindir ki «özgürlük» ve «demokrasi» denildiğinde aklıma şu sorular gelir:

Kimler için demokrasi, kimler için diktatörlük?

Kimler için özgürlük, kimler için esaret?

Bir küçük hikâye yüzünden bir buçuk yıl ağır hapis, altı ay da Konya'da sürgün cezasına mahkûm edilmiştim. Cezaevi müdürü, diğer mahkûmlarla ilişkimi kesmek, onlarla konuşmamı önlemek için karantinada kaldığım ilk hafta sonunda «kapalı»ya atılmamı istemişti. Kapalı küçük bir koğuştu. Açıkhavaya çıkılmıyordu. Bazı hasım sahiplerini koyuyorlardı bu koğuşa.

Koğuşa girdiğimde, kuşkuyla bana bakan bir arkadaş gördüm. Oturuyordu ranzasında. Kucağında bir kedi vardı.

«Geçmiş olsun hemşerim!» dedi.

«Sağol» dedim.

Tek başına kalıyordu. Sedat'tı adı. Polis Sedat diyorlardı. Siyasi olduğumu öğrenince, kuşkularının yersizliğini anladı. Kısa zamanda ısındık birbirimize. Konuşkan, dertli ve çaresizdi. Zordu hayat, bunalmıştı, haraç istemişti birinden, alamayınca da «façasını bozmuştu» adamın. Deneyleriyle, sezgileriyle vardığı bazı gerçekler vardı. Fakat, şikâyetlerinin ana kaynağını göremiyordu, çelişkilerini nasıl çözeceğini bilemiyordu. Ben de ona doyurucu ve mantığa uygun öneriler getiremedim. Ben de pek bir şey bilmiyordum çünkü. Genellikle soyut ve yuvarlak sözler ediyordum.

Üç gün sonra götürdüler Sedat'ı. Yeni biri geldi. Bir

süre onunla kaldık. Hırsızdı. Anlaşamadık onunla. Düzeni savunuyordu bütün büyük hırsızlar gibi. O da çalarak zengin olmayı düşünüyordu. Anlatamadım ezeni, ezileni. «Aklı olan ezilmez,» diyordu.

Sonra beni hücreye verdiler. Kapalı'nın tel örgülü penceresine yanaşan bazı mahkûm arkadaşlar konuşmak istiyorlardı. Oysa konuşmak yasaktı benimle... Çünkü ben «Komünist» idim.

Yatağım yorganım omzumda, hücrelerin bulunduğu bölmeye girdiğimde, hücre deliklerinden uzanmış bir yığın meraklı yüz gördüm. Kafalarını delikten çıkarmışlardı. İki katlıydı hücreler. Beni üst kata götürdüler. Önünden geçtiklerim, «geçmiş olsun» diyorlardı. Kim olduğumu merak ediyorlardı. Her yüz, benim için anlatılmaz anlamlar yüklüydü. Her yüz başlı başına bir olaydı. Her yüz bir cinayetin, bir olayın en yakın tanığıydı.

Hücrem iki buçuk metre boyunda, bir buçuk metre enindeydi. Tuvaleti içindeydi. Keskin sidik ve bok kokardı. Bir buçuk karış eninde, iki karış boyunda tel örgü ve demir parmaklıklarla örülü bir pencerem vardı. Hapishanenin arkasına, evlerin önünde küçük bir arsaya bakardı. Koşuşan çocukları, satıcıları, gelip geçenleri görürdüm oradan. Akşamüstleri çocuklar oynarken, geçmiş günlere dalar, tozlu topraklı benim arsalarımı düşünürdüm. Erik, badem çaldığımız Adana'nın bağlarını, içim ezilerek. O arsalar, o bağlar yok şimdi. Tarih öyle istiyor çünkü.

Bağırıyorlardı hücre arkadaşlarım...

«Adanalı!» diyorlardı, «uzat kafanı, konuşalım...»

Öğrenmişlerdi Adanalı olduğumu. Hücre deliğinden kafamı uzatmaya çabaladım. Sığmıyordum.

Onlar ısrarla bağırıyorlardı.

«Uzat kafanı!..»

«Çıkmıyor kafam, delik küçük,» dedim.

Kısa süren mırıldanmalar oldu.

«Bekle öyleyse, biraz bekle,» dediler.

Bekledim. Yoğun bir sessizlik. Çıt çıkmıyordu. Bir süre sonra, komşu hücrem,

«Uzat elini yeğenim» dedi.

Uzattım elimi; soğuk bir şey değdi elime. Bıçaktı.

«Deliği kafan çıkacak kadar genişlet,» dedi komşum.

Bıçağı aldım ve kafam çıkacak biçimde genişlettim hücre deliğimi. Kafamı uzattım. Gülen, sevinen, bir başarının, yardımlaşarak varılan ortak bir başarının sevincini duyan yüzler gördüm. Çok duygulandım. Yeni bir adam, yeni, taze haberler demekti hapishanelerde. Elden ele cıgara uzatıyorlardı bana. Bir ihtiyacım olup olmadığını soruyorlardı. Suçumu öğrenmek istediler.

«Siyasi,» dedim.

«Kafan delikten niye çıkmadı, şimdi anladım,» dedi biri. «Siyasilerin kafası büyük olur, sığmaz öyle her deliğe...»

Gülüştük.

Onlar için «siyasi» demek, kelle koltukta adam demekti. Bir arkadaş şöyle diyordu:

«Bizim memlekette, anladın mı abi, siyasetle uğraştın mı yani, anlatabiliyor muyum? Kelleyi koltuğa alacaksın yani, tamam mı?»

Evet, kelleyi koltuğa almak. Ünlü profesörlerden birinin bilirkişiliğiyle; profesyonel halk düşmanlarından birinin bilirkişiliğiyle... 27 Mayısın hemen ardından, iki satırlık bir yazı için, Menderes iktidarının verdiği cezayı yatmak. Ömür boyu amme haklarından yoksun kalmak. Hiç bir «af»tan yararlanmamak. Ve sonra «özgürlük», «demokrasi», «insan hakları» edebiyatı. Sahtekârlar!.. Özgürlüğü benim külahıma anlatsınlar. «Hürriyetçi demokrasi» sözlerini ağızlarından düşürmeyenlerin anladığı demokrasinin

ne biçim demokrasi olduğunu çok iyi biliyoruz. O demokrasilere, o biçim demokrasi denir. Ve o demokrasiler, bir avuç zenginin sömürüyü «hukuk ve demokrasi» kurallarına uygun biçimde sürdürmeleri için, profesyonel alçaklardan fetva alırlar.

O alçakları, halkımızın can düşmanları olarak aklımıza yazıyoruz.

Üsküdar'da, Paşakapısı Cezaevinde, hücrede... Hüzün, keder ve ben. Hüzün sağımda, keder solumda, ben ortadayım. Solumdaki arkadaş, yaklaşık altmış yaşlarında vardı. Hastaydı. Sabahtan başlardı; kısa aralıklarla, o hüzün ve acı veren boğuk sesiyle, hep aynı türküyü söylerdi.

«Mendilimin yeşili
ben kaybettim eşimi
al bu mendil sende dursun
sil gözünün yaşını.»

Bir sinir anında karısını kesmişti. Pişmanlığı geliştiren kapanmaz bir yara taşıyordu. O, türkü söyledikçe benim içim dolardı.

Sağımdaki arkadaş suskundu. Hiç konuşmazdı. Yüzünü gören, uykudan yeni kalkmış sanırdı onu. Gözaltları şişerdi; hep öyleydi yüzü. Cinayetten yatıyordu.

Bir gün sordular:

«Sorması ayıp olmasın ya arkadaş, siyasiler hiç türkü söylemezler mi?»

«Söyler,» dedim. «Siyasiler de türkü söyler.»

Ve onlara Karacaoğlan'dan, Pir Sultan'dan türküler söyledim. Hikâyeler anlattım, Nazım Hikmet'in «O mavi gözlü bir devdi - minnacık bir kadın sevdi» şiirini okudum onlara. Çok sevindiler.

Ayrılık günüm aklımda. Bir başka cezaevine gönderileceğim haberi geldi. «Hazırlan gidiyorsun,» dediler. Hücre-

leri ayrılığın o buruk tadı yokladı bir bir. İki limonum, bir domatesim, biraz da peynirim vardı. Komşuma bıraktım onları. Harçlığım olup olmadığını sordular. Seksen liram vardı. Hücredekilerin çoğu ağır cezalıydı. Hepsiyle helallaştık. Ayrılık acı geliyordu.

Nevşehir Cezaevine götürdüler beni.

Orada hayatımın akışı değişti. İlk romanımı, «Boynu Bükük Öldüler»i orada yazdım. Nevşehir Cezaevi benim ilkokulumdur.

Bir gün anam geldi ziyaretime. Çenesi burnuna değiyordu. Ağzında hiç dişi yoktu. Bana biber salçası, bulgur ve yeşil zeytin getirmişti. Anamın gelişine hem sevindim, hem de üzüldüm. Özlemiştim çok. Elini öpmeyi çok istiyordum. Üzüldüm; dişini yaptırmak için biriktirdiği parayı yol parası yapmış ve ufak tefek şeyler getirmişti bana.

Sekiz dokuz yaşlarındaydım. Anam ağlıyordu evimizde. Bacım da ağlıyordu. Komşular anamı yatıştırmaya çalışıyorlardı. Akşamdı. Ne olduğunu anlayamıyordum.

«Baban bir ana daha getiriyor,» dediler bana.

O akşam, ikinci anamı eve getirdi babam. Yeni anamın çiçekli bir fistanı vardı. Uzun boylu, güzel bir kadındı. Anam köşeye çekilmiş, göğsünü yumruklayarak ağlıyordu.

Çocukluğumun mutlu günleri gitmişti artık. Anam, bacım, ben, babam ve yeni anam kerpiçten bir göz evimizi paylaşmaya başladık.

Çok içki içerdi babam. Esrar içerdi. Okumayı yazmayı askerde öğrenmişti. Çavuş olmuştu. Düşman sahibi olduğu için silah taşırdı. Babamla ilgili ilk anılarım içinde, içki, silah ve kitap vardır.

Bazı geceler kitap okurdu babam. Tekleyerek, her kelimenin üstüne basarak, o kalın ve dokunaklı sesiyle. Bir başucu kitabı vardı. «Atatürk» idi adı. Çok severdi Atatürk'ü... Bir de Esat Mahmut'un romanlarını okurdu.

Beni hiç dövmedi babam. Anamdan çok dayak yedim. Oklavalar kırardı üstümde. Sesimi çıkarmazdım. Acırdım anama. Çok acırdım.

Çocukluğumun unutulmaz acılarını taşırım. Evimizde hiç huzur olmadı. Babam sık sık anamı döver, bizi evden kovardı. Köyde, evimizin önünde bir dut, iki incir ağacı vardı. Babamın bizi kovduğu günlerde, biz bu ağaçların altında yatardık. Bazan da anamız bacımla benim elimden tutar, Adana'ya kadar yürürdük. Yirmi yedi kilometreydi Adana. Orda kirvem vardı. Yol boyunca Kürtçe türküler söyler ağlardı anam. Biz Kürtçe bilmezdik, ama anamızın hali ağlatırdı bizi.

HAL ve GİDİŞ: SIFIR...

İşte, yeni bir hapishane dönemi daha başlıyordu. Hayat öylesine hızlı, öylesine karmaşık akıp gitmekteydi ki, iradem dışında gelişen olayları izlemek, aralarındaki bağı kurmak, denetlemek olanağım kalmamıştı. Yaşarken, sürekli eksikliğini duyduğum bir şey vardı. Attığım her adımda, söylediğim her sözde, az da olsa bir yanlışlık seziyordum. Fakat ne olduğunu, neden olduğunu çözemiyordum... Bazı işleri tam anlamıyla başarıya ulaştıramamanın, bazı başarıların kıyısında kalmamın nedenleri olmalıydı. Bir şeyler arıyordum. Bende eksik olan bir şeydi bu. Ancak sezgilerimle kavrıyordum bu eksikliği. Ama adını bilmiyordum açıkça. Dünyayı ve toplum olaylarını çözebilmem için elimde pusulam yoktu. Hayatın hareket kanunlarını, kanunların işleyişini, diyalektik materyalizmi bilmiyordum. Sadece halkın içinden gelmek, birtakım yoksullukları yaşamak, yürekli, iyi niyetli olmak yetmiyordu dünyayı

değiştirmeye. Bunun bir yolu yordamı olmalıydı. Teorik ve ideolojik bir temeli olmalıydı.

Gelişmeyi yatkın, gelişmeye açık düşünceler taşıyan insanlar vardır; gerçekliğin bir yanını kavrayıp da geliştirmeye güçleri yetmeyen insanlar vardır. Ben onlardan biriydim işte. Geleceğin ya da içinde bulunduğumuz günlerin olaylarını yaratan nedenleri kaba hatlarıyla sezmenin yetmediğini anlıyordum. Bir yığın sorun berrak değildi bilincimde...

Bir olguyu, bir süreci, bir sürecin bir parçasını anlayabilmek, anlatabilmek ve anlaşılırlığını sağlayabilmek için, o sürecin bütün boyutlarını görmek, kendinden önceki ve sonraki süreçlerle bağlarını, şu an taşıdığı özellikleri aceleye getirmeden, bütün ögeleriyle, yaşayan dalından koparmadan incelemek, onun gelişim eğilimini yakalamak gerekiyordu. Yaşayanı kavrayabilmek için, onu yaşatan tarihi ilişkileri, üretimle bağlarını anlamak gerekiyordu. Hayatın yaşanması, ya da toplumsal, siyasal doğruların anlatılması yetmiyordu. O doğruları kavrayacak, geliştirecek bilincin de yaratılması gerekiyordu. Oysa benim bilincim, dar deneylerimle sınırlıydı ve o günün olaylarını bile doğru çözmeye yetmiyordu.

Dünyayı değiştirecek bilinç, dünyayı değiştirmeyi amaçlayan mücadele içinde oluşurdu. Toplumsal değişimler insanı eğitir, etkiler, bilincini değiştirirdi. Oysa ben kitle mücadelelerinden ne kadar uzaktım. Gerek işçi-köylü hareketleri, gerekse öğrenci hareketleriyle organik bağım yoktu. Bir bakıma hayattan kopuk, giderek burjuva dünyasının pislikleri içinde, subjektivizmin batağında eriyen bir insandım. İmdadıma 12 Mart yetişti.

Kişisel nitelikler gösteren hırs, inat, kin, nefret, acımasızlık yön verdi hayatıma bir zamanlar. Bütün bu dengesiz duyguları, sağlıklı bir biçimde yönetecek, yönlendirecek,

toplumsal yanlarını zenginleştirecek bilinç birikiminden yoksundum. Teorik ve ideolojik temelim zayıftı. Düşündüklerimle yaptıklarım arasında büyük çelişkiler vardı. Yoksul halkımızdan söz ediyor, onun mutluluğu için elimden gelen her şeyi yapacağıma inanıyordum. Fakat pis bir burjuva gibi yaşıyordum ve çevremi saran pisliği yırtacak gücü bulamıyordum. Bataklığın ortasındaydım; kıpırdadıkça batıyordum. Gece gündüz içki içiyordum, kumar oynuyordum. Ve İstanbul'un sayılı kumarbazlarından biriydim, hep de kaybediyordum...

İnsanın kendisiyle, kendi gerçeğiyle, gerçekliğiyle baş başa kalması, eksikliklerini, zaaflarını, sahtekârlıklarını fark etmesi, ilk başlarda büyük sarsıntılara yol açıyordu. Gerçeğin amansız ağırlığı altında eziliyordum. Sıtma nöbetine benzer bir nöbet sarıyordu bedenimi. O anlar, en güçsüz, en dayanıksız anlarımdı. Kabuk değiştiren bir «böcük» gibiydim. Düşündükçe, günler günleri doğurdukça, eski bilincimin çözüldüğünü, putların tek tek sarsıldığını, büyük gürültülerle yıkıldığını görüyordum. Yeni bir insanın, yeni bir bilincin doğuşunu müjdeleyen sancılardı bunlar.

Sarsıntı ilk adımdır. Geçilecektir sarsıntı sarsılarak. Sağlıklı bir insana, sağlıklı düşünceye, mantığa deneylerden geçerek adım adım, her adımı yoğurarak, bilerek, bileyerek, egemen güçlerin ideolojik, siyasi, kültürel, bilimsel işgali altında bulunan bilinci ve mantığı değiştirerek varılacaktır.

Bir sabah, «Hazırlan gidiyorsun!» dediler.

Hazırlandım.

Kırk gün kalmıştım hücrede; tadına doyulmaz kırk uzun gün.

Yüreğimin üzerinde biraz endişe, biraz korku, biraz sevinç ve hüzün vardı. Nereye götürüleceğimi bilmiyor-

dum. Saçlarım bir, bir buçuk santim kadar uzamıştı. Bir cipe bindirdiler beni. Selimiye'nin öbür yakasına, Ankara yoluna bakan yüzüne götürdüler. Bir sandalyeye oturtup, saçlarımı sıfır numaraya vurdular.

CEZAEVİ GÜNLERİ

O demir, taş ve beton yığını neler bıraktı bilincime? İki yılımı paylaştığım arkadaşlarım, demir kapım, pencerem, hapishane yollarında büyüyen oğlum, bin bir sıkıntıyı kucaklayan yiğit karım, ben çıkana dek ölmemeye kararlı anam, sıkıyönetim mahkemeleri, kelepçeler neler bıraktı bilincime?

Geçtiğim her duraktan, her konaktan bir şeyler katılmıştır bana. İnsanın mayalanmasında büyük payı olan olaylar vardır. İz bırakan, değişime zorlayan olaylar. İnsana yetmezliğini, yetersizliğini duyuran, kendine duyduğu saygıyı yitirten, kendi gerçeğini bütün çıplaklığıyla gözler önüne seren olaylar...

Kontr-Gerilla'da başlayan sarsıntı, kırk gün hücrede kendimle cebelleşmem, cezaevi deneyinin getirdiği yoğun birikimler, kendime bakarken cesur olmam gerektiğini öğretti bana. Kendime bakarken acımasız olmalıydım. Cezaevi öncesi tutum ve davranışlarım, her ne kadar iyi yanları, inancı, namusluluğu da içinde taşıyor idiyse de, eksiklikler, yanlışlıklar yanı ağır basıyordu. Bir gece beni alıp götürdüklerinde, bir yığın zaafı taşıyordum içimde, cesur da değildim.

Evet... Cezaevi günlerim benim için yeniden doğuş olmuştur. Arınmak, yalınlaşmak, birtakım sahteliklerden kurtulmak zorunluluğunu duydum orada. Orada, toplu-

mun çeşitli kesimlerinden aldığım, kendime mal ettiğim tutarsız eğilimlerimin farkına vardım.

Taa Yenice'den başlayıp, o tarlalardan, kırlardan başlayıp, olumlu olumsuz bir yığın konaktan geçerek bugüne dek uzanan yaşama çizgim çeşitli zikzaklarla doludur. Hayatın her aşamasında etkinliğini gösteren hareket ettiricim şuydu; kimsenin atı olmayacaktım... Ama at olmaktan da kurtulamadım hiç...

KİM KORKAR KİTAPLARDAN, ÇOCUKLARDAN!

Bizim bulunduğumuz bölümde güneş yoktu. Açıkhava yoktu. Bahçe yoktu. Taş, beton ve demir. Demir kapı. Güneşi, öğleden sonraları üçe doğru pencerede görürdük. Pencereler, Selimiye'nin kırları, kahveleri, akşamsefalarıdır. Pencereler okul sıralarıdır. Pencereler, yarınların kurulduğu, dünlerin yıkıldığı, bugünlerin eleştirildiği, saptandığı akşam duraklarıdır Selimiye'de.

Ziyaret günleri yol gözlenirdi pencerelerde. Ben de oğlumu beklerdim. İlk günler kucakta getirirdi anası onu. Sonra, ilk yürüyüşün, aklın derinliklerine kazılan acemiliklerini gördüm pencerede. Sonra büyüdü, koşarak gelmeye başladı babasına...

Otuz altı adımdı koridorumuzun boyu. Kalın demir parmaklıklı on pencere Selimiye'nin bahçesine bakardı. Geniş, çiçekli, ağaçlı bahçeye. Unutulmaz etkilerini, sarsıntılarını sakladığım bir de fırın vardı bahçede. Sık sık kitap yakarlardı orada. Yasaklanmış kitaplardı bunlar. Alev alev, külleri savrularak yanardı; bacasından dumanlar, kıvılcımlar, alevler saçarak günlerce. Cipler, römorklar dolusu kitap taşırdı. Görevli subayların, astsubayların eşli-

ginde, sayfaları tek tek yırtılarak intikam alırcasına atılırdı fırınlara. Sessiz, içimizde birikenin ne olduğunu bilerek bakardık pencerelerden. Dolardı içimiz. Ağıtın davetçisi duygular gırtlağımızda düğümlenirdi bazan.

Niye korkarlardı o kitaplardan, niye?

Kitaptan korkan iktidarların ömrü ne kadar olur?

Gerçekten korkan iktidar ne kadar yaşar?

Ve onlar tarihe nasıl geçerler?

Ve Selimiye, son yıllarda taşıdığı anlamla tarihe nasıl geçecektir?

Kontr-Gerilla'dan akıl almaz işkencelerle geçen arkadaşlar vardı orada. Orada kan işeyen, kan sıçan, kan kusan arkadaşlar vardı. Orada aklını oynatan, akıl hastanelerinde zincire vurulan arkadaşlar vardı. Hastalara düşman gibi davranan doktorlar vardı. Rapor isteyecek kaygısıyla hastaneye gönderilmeyen hastalar vardı. İşkenceyle kültür sarayı yaktırtılan, gemi batırtılan, köprüyü uçurmayı tasarlattırılan devrimciler vardı.

Selimiye neyin kalesidir bugün?

Unutulmaz anılar bırakmıştır Selimiye. İzleri silinmeyecek, günden güne gelişecek, boy verecek, yeşerecek anılar... Onları içimizde taşıyoruz şimdilik. Günün birinde olgunluğa varacak ve fışkıracaktır. Onları anlatacağım bir gün... Yalnız faşizmin etkilerini, uygulamalarını değil; devrimciler arasındaki tutarsız ilişkileri de, yanlışlıkları, döneklikleri, kahpelikleri de, yiğitlikleri de, Selimiye'ye kararsız gelip kararlı çıkanları da, olumlu ve olumsuz bütün yanlarıyla bir gün anlatacağım. Bir sanatçı, yaşadığı olayların, yaşadığı çağın tanığıdır çünkü. Bir sanatçı, geçmişle gelecek arasında, yaşadığı günlerden geleceğe giden canlı bir köprüdür.

Bir arkadaşım vardı. Karısı da hapisteydi. İki çocuğu kalmıştı dışarıda. Uzaktaydılar. Bir tanıdıkları bakıyordu

onlara. Biri sekiz yaşındaydı, biri beş. Günlerden bir gün, arkadaşım ilk kez tıraş oldu bir ziyaret günü. Giyinmişti de. Sorduk.

«Çocuklarım geliyor bugün,» dedi.

Dokuz aydır görmemişti onları. Heyecanlıydı. Çikolata aldı çocuklarına. Saatlerce pencerede bekledi. Üst üste sigaralar içerek. Öğleden sonra geldi çocuklar. El ele tutuşmuştu iki kız kardeş. Ürkerek bakıyorlardı demir parmaklıklı pencerelere.

Arkadaşım buruk, acılı bir sevinç duyuyordu. Sırası gelince çağrılmayı bekliyordu. Bir süre sonra adı okundu. Kapıya gitti, eline küçük bir kâğıt tutuşturdular. Çocukların nüfus kâğıtları yokmuş yanlarında, bu yüzden görüştürmeyeceklerdi. Öyle yazıyordu kâğıtta.

Subayları rica etti, görüştürsünler, diye. Kabul etmedi subaylar.

O da subaydı; yüzbaşıydı bir zamanlar...

Çocuklar, geldikleri gibi el ele tutuşarak, boynu bükük geri döndüler. Demir parmaklıklı pencerelerde babalarını aradılar boşuna, seçemediler yüzünü. Üzgün gittiler.

Ertesi gün analarını görmeye gitmiş çocuklar, Sağmalcılar Cezaevine. Almışlar çocukları içeri. Koğuşa. Bir hafta on gün kadar analarıyla birlikte kalmışlar koğuşta.

Ziyaret günleri, genellikle hüzün doludur otuz altı adımlık koridor. Bu, içeride olmanın değil, dışarıdakilerin üzüntüsünü paylaşmanın hüznüdür. O günler, o hüzün ve öfke dolu ziyaret günleri, etkili, çarpıcı bir filmin sonu gibidir akşamları.

O koridorda, o pencerelerde iki yılım geçti. Bütün arkadaşlar, olumlu ve olumsuz bütün yanlarıyla, tek tek aklımda. Selimiye'nin damlarına konan tembel güvercinler aklımda. Ranzam, duvarım, demir kapım aklımda. Bayram

günleri, yılbaşılar hep aklımda.

Aklımdakiler bilincimin değirmeninde öğütülüp yarınlara varacaklar.

KAHPELER ve YİĞİTLER

O günlerin zorluklarını, yoğun ve çok yönlü acılarını en çok karım yaşadı. Özellikle darbenin ilk günleri çok üzgündü. İnsanların bu denli kahpe, ikiyüzlü olabileceklerine aklı ermiyordu. Bir zamanlar yanımızdan ayrılmayan, günde üç beş kez bizi arayan bir yığın adam, tehlikeyi sezen fareler gibi uzaklaşmışlardı gemiden. Ardımızdan ileri geri konuşanlar, «Bir daha çıkamaz» diyenler, «Asılmalı,» diyenler vardı.

Dostumuz, düşmanımız vardı. İçeriye düşmüş olmamızdan sevinç duyanlar, rakı kadehlerini «içeride oluşumuzun şerefine» kaldıranlar vardı. Elimiz kolumuz bağlı olduğundan, bizi alçakça sömürenler, kendilerine gösterdiğimiz güveni kötüye kullananlar vardı.

İnsanı ayakta tutan kinler, öfkeler, inatlar vardır. Aşılmaz engelleri aşırtan duygular vardır. İşte ben o duygularla beslendim Selimiye'de, o duygular kan oldu damarlarımda, kan!..

En büyük desteğim karımdı, can yoldaşım, yiğit karım... Ona bir mektupta şöyle yazmışım; «Bekle sevgili!.. yılmadan, usanmadan bekle!.. Boyun eğmeden, aslanlar gibi bekle!.. Yiğit bir adamın karısına yakışacak şekilde bekle! Gözünde hüzün, gönlünde keder olmasın. Üzülsen de üzüntünü kimse bilmesin...»

Bir başka mektupta...

«Çözümlenmesi güç bunalımlarla, zorluklarla karşıla-

şabiliriz. Maddi ve manevi yıkıntılara uğrayabiliriz. İşimizi kaybedebiliriz, ağır cezalar yiyebiliriz. Herkesin kaçtığı, uzaklaştığı kişiler olabiliriz. Yapayalnız kalabiliriz. Her ne olursa olsun, bileceğiz ki hiçbiri bizim için önemli değildir. Hiçbir şey yarının güzel günlerine duyduğumuz umudu kıramayacaktır... Sevgimiz, inancımız bütün güçlükleri yenecektir, yenmelidir!..»

Nasıl yenecektik bütün güçlükleri?

Durmaksızın çalışıyordum. Günden güne düşünce sistemim değişiyordu. Değer ölçülerim, yargılarım değişiyordu. Bilincimizi egemen güçlerin ideolojik etkilerinden nasıl kurtarabilirdik? Emperyalizmin, burjuvazinin, feodal kurumların etkisinden...

İdeali, mükemmeli değil, yapılması mümkün olanı yapmalıydım. «Mükemmel» diyebileceğimize varmak için bu zorunluydu. Gelişen koşullara bağlı olarak mükemmelin niteliği de, ölçüsü de değişirdi. Her başarı, evrensel mükemmele atılan bir adımdı. Başarısızlıkların, vahim hataların bile mükemmelde payı vardı.

Çalışmalarımızda, gereklilik ve somut çelişkilerin zorunlu çözümleri temel alınmıyorsa, bilgilerimizin geliştirilmesi ve bilincimizin zenginleştirilmesi mümkün değildi. Yapay, geçici, gevezelik özellikleri gösteren bilgi, bizi çeşitli yanlışlıklara götürürdü.

Tarihi görevimi biliyordum. Ülkemin bağımsızlık ve demokrasi savaşında, demokratik halk iktidarı savaşında, sosyalizmin inşası savaşında, emperyalist sömürü ve baskıya karşı, onların yerli işbirlikçilerine, gerici ideoloji ve siyasetlerine karşı, proletaryanın devrimci mücadelesi içinde, etkin bir biçimde, gücüm yeterse en ön saflarda yer almalıydım. Bu günümüz koşullarında toplum tarafından bana verilmiş kutsal bir görevdi. Sorumluluğumun bilincine varıyordum günden güne. Halkıma layık bir devrimci olmak

için çalışmalıydım.

Günümüzde açıklık kazanması gereken ilişkiler, durumlar, olgular, kavramlar nelerdi? Hangi soruları sormalıydım kendime, nasıl cevaplamalıydım?

Kafamda çözümsüz duran binlerce çelişkiyi, bilinmeyeni, (ki bu da bir çelişkiydi) yapılması gerektiği halde yapılamayanı, ihmal edilmiş, yüzüstü bırakılmış yüzlerce sorunu, acillik durumu göz önüne alınarak sıraya koymak, açıklığa kavuşturmak gerekiyordu. Ancak böylelikle, gelişmeyi önleyen ve gelişen unsurlar berraklaşabilir, saflar belirginleşirdi.

Boşa vakit geçirmemek, zamanı çaldırmamak, zamanı yememek için, günlük ilişkileri, işleri yeniden gözden geçirmeliydim.

Neydim, ne olduğum biliniyordu, ne olmalıydım, nasıl olmalıydım?

Şuna inanıyordum o günler. Emperyalizm, bir ülkeyi sömürmek için, en etkili yöntem ve araçlarla, o ülke insanlarının beynini, günlük ilişkileri içine girerek, sömürmeye uygun bir hale getirecektir. Daha da bağımlı olacaktır insanlar, farkında olmadan.

Emperyalist olgu nasıl yansıdı bilincime?.. İlk duraklarını nasıl kazandı?

Adana'da, Tan sinemasında ilk kovboyları tanıdım. Çok sevdim onları. Ne güzel yürürlerdi, ne güzel bakarlardı şapkalarının altından. Beyaz sedef kabzalı tabancaları aklımdan çıkmazdı hiç... Yüreğimiz onlarla birlikte çarpardı, Kızılderilileri düşman bellemiştik... Teksas, Kansas City, Oklahoma, Nevada hep bildiğimiz yerlerdi...

O günlerde Amerika benim için kahraman kovboylar ülkesiydi... Gangsterleri bile kardeşlerimizden yakındı...

Amerika bilincimize kovboyları, acımasız gangsterleri, cikletleri, kareli gömlekleri, blucinleri, güzel kadınlarıyla

girdi. İncirlik Havaalanı yapımı için gelen Amerikalılar, arkalarında ciklet ve cıgara isteyen bir kuyrukla dolaşırlardı. Adana'nın en güzel yerlerinde, en pahalı otellerinde kalırlardı. Barlarda kadınlar Amerikalılarla kırıştırmak için can atarlardı...

Kovboylar, gangsterler emperyalist kültürün kitlelere ulaşmasında ilk ve en etkili adımlardan biriydi. Kareli gömlekler, blucinler, müzik, edebiyat, sanat, moda neydi aslında?.. Bilincimize nasıl yansırlar, kimlere hizmet ederlerdi... Binlerce gerici etkiye açık olan bilincimizi bağımsızlığa nasıl kavuşturacaktık?

Bütün hayatımızı emperyalizmle iç içe, koyun koyuna yaşamadık mı? Attığımız her adımda emperyalizme, onunla bütünleşmiş yerli tekelci burjuvaziye, tefeci bezirgânlara can katarak yararlı olmadık mı?

Onlar, hayatımızın her alanında, hemen hemen her anına egemen değiller mi? Tıraş olurken kullandığımız makine, jilet, traş kremi, kolonya ile hangi yerli tekele ve bu tekel aracılığı ile hangi uluslararası tekele para ödüyoruz?

Mutfağımızdaki çatal, kaşık, tencere, tava, melamin tabak, ocak, varsa buzdolabı, sana yağı, vita yağı vb. Duvarlarımızın boyası; ÇBS, DYO, Sadosan vb... Radyomuz, televizyonumuz, elektrik ampulümüz, diş macunumuz, diş fırçamız, ilaçlarımız bizi hangi tekellerin kölesi yapmaktadır? Deterjanlar, pencerelerimizdeki camlar, kapımızın kilidi, bindiğimiz otobüsler, otomobiller-yerli dediklerimiz, Muratlar, Anadollar, Renaultlar, bisikletler, traktörler hangi uluslararası tekellere kelepçeliyor bizi?

İçtiğimiz meşrubatlar; Coca-Cola, Pepsi-Cola, Fruko vb. nedir? Harcadığımız her liranın kaç kuruşu bu yerli tekeller kanalıyla uluslararası tekellerin kasasına giriyor...

Sineması, tiyatrosu, romanı, müziği, yaşama biçimi...

Artisti, mankeni, orospusu vb...

Evet, hedef belliydi; bilinci emperyalist ve yerli gerici egemen kültürün etkilerinden, denetiminden, yönetiminden kurtarmak... Bunun için de tek yol vardı; ülkeyi emperyalist boyunduruktan, onlarla bütünleşmiş yerli tekelci burjuvazinin ve bunlarla işbirliği içinde olan büyük tefeci-bezirgân ve toprak ağalarının tahakkümünden kurtarmak için mücadele.

Kendini yetersiz gören, esaretini gören, bundan kurtulmak için çırpınan birinin hikâyesini yazmayı denemiştim. SALPA o günlerin birikimini taşıyan uzun bir hikâyedir.

SALPA, cezaevi döneminin bir kesitinde duyduğum sancıları yansıtır. Kurtulmak istemenin o eziklik, sıkıntı, güvensizlik veren sarsıntısının bedenimizi yaladığı günlerde, pencereden, Selimiye'nin arka yoluna, gelip geçen otobüslere, arabalara, insanlara bakarken düşünürdüm...

Bu hareketi yaratan nedir?

Her yeni gün hareketin yeni bir biçimiydi. Ve ben, her yeni günün, dersine iyi hazırlanmamış tembel bir öğrencisiydim.

Karıma yazdığım bir mektupta, «Her sabah yeniden başlıyorum yaşamaya. Pembeleri, mavileri yeniden seviyorum. Ağacı, duvarı, parmaklığı, hapisliği yeniden öğreniyorum. Ve yarının, yani bir gün sonrasının Yılmaz Güney'i olmaya, onun dokusunu dokumaya başlıyorum. Her gün, titizlikle atılmış bir ilmiktir çünkü; yenileşen hücrelerimizin bir katıdır. Her gün, kendimizle, geçmişimizle, geleceğimizle, yaptıklarımızla, yapacaklarımızla bir hesaplaşmadır.

Bugün perşembe sevgili. Perşembeden geçersem cuma var önümde... Cumayı geçersem cumartesi, imtihan yani, sürüp giden, bitmeyen. Düşün ki cumadan ikmale kalmışım. Naparız? Cumartesiye varamayız bir türlü. Varsak bile cumanın yeri boş kalır, borçlu geçeriz o günden, değil

mi?» demişim...

Günlük yaşayışımız içinde, çözülemeden bir sonraki güne miras kalan, önemsenmemiş, ya da oluruna bırakılmış, ya da farkına varılamamış küçük çelişkilerimiz günden güne birikerek, can sıkıntısı, tedirginlik, korku, üstünkörülük, acelecilik, ikiyüzlülük ve anlaşılmaz sıkıntılar vb. olarak içimizde yaşar ve günden güne gelişirler. Her duygu, kaynağının verimliliği oranında büyür, gelişir, kök salar ve diğer duygular içinde zaman zaman tayin edici olur. Tembel bir adam, ikiyüzlü bir adam, tutarsız bir adam, gibi tanımlarda tayin edici duygunun maddileşmesi söz konusudur.

Biz, yaşayanın varlık nedeni, gelişenin gelişme nedeni, yok olmanın ve ölümün kaçınılmaz nedeni olmalıyız. Bu temel ilke, bize, günlük yaşayışımız sürecinde, her olaya, duruma ve ilişkiye, bilinçli olarak bakmayı, seçmeyi, müdahaleyi, uymayı ya da uymamayı emreder. Küçük birikimlerin, ilişkilerin birbirleriyle diyalektik hareketleri sonucu biriktiğini, büyüdüğünü akıldan çıkartmamak zorundayız. Her an bir savaşın acımasız kuralları içinde olduğumuzu akıldan çıkartmamak zorundayız. Yaşayışımız sınıfların, hayatla ölümün, var olmakla yok olmanın sürekli mücadelesini, en küçük zaman birimi içersinde bile durmaksızın sürdürür. Bu, hayatın gerçekliğidir. Biz, birim olarak da bu savaşın sınırları içindeyiz. Hapishane de savaş sürecinin bir parçasıdır. Bu gerçekliğin bilincinde olmak, günlük yaşayışımız içinde yer alan en küçük ilişkiden, en küçük tavır ve davranıştan, giderek önem derecesi artan taktik ve stratejik davranışlarımıza dek, bütününü amaçlarımız doğrultusunda değerlendirmek gerekliğini getirecektir. Ancak, bir şeyin bilincinde olmakla, o bilincin gerektirdiği tavır ve davranışı, müdahaleyi, çalışmayı, disiplini göstermek birbirinden farklı şeylerdir. Bilincinde olduğumuz, fakat gereke-

ni yapmadığımız durumlar vardır. Böyle durumlarda, seçme eylemi, düşünceyi maddileştiren bir davranıştır.

Bilinç, maddi koşulların, toplumsal, kişisel deneylerin, üretim ilişkilerinin ürünüdür ve tarihi mirası içinde taşır. İç ve dış etkenlerin diyalektik hareketiyle gelişir. Bir kunduracı, bir köylü, bir işçi, bir memur ayrı üretim faaliyetleri içinde olduklarından, bir olay karşısında farklı tepkiler gösterirler, farklı tavır alırlar... Çözüm yolları, önerileri farklı olur. Farklı tavır farklı seçmeyi getirir.

Bir insana bir şeyi seçtiren nedir?

Biz, hayatın gelişen güçleri yanında olmayı seçtik, diyoruz. Bilincimiz ve maddi şartlarımız bunu emrediyor. Seçmek, yeni bir sürecin ilk adımıdır sadece. Her adım özgül çelişkilerle doludur. Bize düşen, her adımın özgül çelişkilerini sağlıklı saptamak, içinde bulunduğumuz koşullarda sıraya koymak ve yeri zamanı gelince çözmek olacaktır. Çözemediğimiz her çelişki yarına bırakacağımız zorlu bir mirastır. Ve günü gelince çözülecektir. Biz, o çelişkinin çözümünü sağlayacak ortamı ve koşulları yaratacağız.

Tarihin, sınıflar mücadelesinin tarihi olduğuna yürekten inanan insanlar, yaşadıkları dönemin her aşamasına, her anına sınıflar mücadelesinin bir küçük parçası olarak bakarlar. Her an, bu savaşın gerektirdiği sorumluluklar, görevler, fedakârlıklarla yüklüdür. Bunun bilincinde işek, dünyayı değiştirme savaşında payımıza düşeni, gücümüz oranında yerine getirmek zorundayız.

Sağlıklı düşünürsek, her an savaş halinde olduğumuzu görürüz. Savaş, tank, top, bombardıman değildir yalnızca. Bir yanda ezenler, bir yanda ezilenler vardır. İster bilinçli, ister bilinçsiz – bilinçsizlik de bilincin bir sürecidir – olsun, bilerek ya da bilmeyerek her insan, savaşan bu iki kutuptan birine hizmet eder. Hatta, yanlış düşündüğü için, ya da gereken dikkati göstermediği için düşmana hizmet eden

unsurlar da vardır. Öznel olarak, şu ya da bu yanı seçiyor olmamız yetmez. Nesnel olarak da gerekeni ortaya koymak zorundayız. Her insan ister istemez bir yana hizmet eder. Kısa vadelerde, işçi sınıfına gibi görünen, aslında karşı güçlerin, emperyalizmin işine yarayan hizmetler de vardır.

Günlük yaşayışımız içinde, irili ufaklı her ilişki, atılan her adım, her söz, her öneri, uzun vadeli çıkarlar göz önünde tutularak düşünülmeli, bir amaca yönelik olmalıdır. Amacını, bu amacın araçlarını kesinlikle saptamamış ve bu amaç doğrultusunda, her aşamanın işlemlerini düşünmemiş insan, kaçınılmaz olarak başkalarına hizmet edecektir.

En anlaşılır örneklerle düşüncelerimizi açıklamaya çalışalım.

Bir pazara günü uyandınız. O günü nasıl geçirmeniz hakkında bir kararınız yok. Pazarı nasıl geçireceğini kararlaştırmış bir arkadaşınız geliyor size. Çünkü onun, kararını gerçekleştirmesi için bir arkadaşa ihtiyacı var. Ve çıkıp gidiyorsunuz beraber. Sizin için, nasıl olursa olsun, o günü geçirmek önemlidir. Arkadaşınız için kıra çıkmak, plaja gitmek, ya da bir toplantıya katılmak. İlk bakışta önemsiz gibi görünebilir. Oysa, yirmi dört saatlik zamanı nasıl kullanacağını bilememek, yalnızca bir pazara özgü bir şey değildir. Bu, insan hayatının izlediği genel kararsızlığı gösterir.

Yine küçük bir örnek. Sokaktasınız; nereye gideceğinizi bilmiyorsunuz. Sinema, tiyatro, meyhane, sergi, konferans, maç vs. birini seçemiyorsunuz. Meyhaneye kararlı ve bir arkadaş bulmayı tasarlayan bir arkadaşla karşılaşırsanız, o sizi meyhaneye götürecektir. Oysa, sinemaya kararlı bir arkadaşla karşılaşsaydınız, sinemaya gidecektiniz.

Dünyayı, ne yapacağını, nasıl yapacağını kesinlikle bilen, bu uğurda en kararlı ve korkusuz adımları atan insanlar değiştirir. Kararsız, boyun eğmeye alışmış bir insa-

nın değil dünyayı, kılığını değiştirmesi bile güçtür; beklenemez. Bir insanın kendi hayatını değiştirme savaşı, hem dünyayı değiştirmekle yakından ilgilidir, hem de onun bir parçasıdır.

Kendimi değiştirme, arındırma, yalınlaştırma savaşı verirken içerde, her geçen gün sorumluluklarımı, eski yanlışlıklarımı daha iyi gördüm. İnsan, içinde yaşadığı nesnel sürecin somut olgularını ve bunlarla kendi arasındaki ilişkileri ve çelişkileri, yürekli ve alçakgönüllü bir tavırla ortaya koymalıydı... Bunu yapamıyorsa, günlük ilişkilerine de sağlıklı çözümler bulamaz ve tedirgin, verimsiz, can sıkıcı bir unsur olmaktan da kurtulamazdı.

DEĞİŞEN...

Olayları değerlendirişte, önerilerde, tutum ve davranışlarda bir ayrıcalık varsa, bu bir çelişkinin ifadesidir. Egemen çelişkinin karakterine açıklık kazandırmadan, gelişigüzel atılan her adım, çeşitli yanlışlıkları içinde taşır. Bu yüzden, içinde bulunduğumuz aşamayı, aşamanın içerdiği çelişkileri, gereken görevleri ve işlemleri doğru sıralayabilmek, yerli yerine koyabilmek için ne yapmalıydım?

Başarısızlıklarımızın tayin edici nedenlerinin bulunması, uygulamalarımızda etkin olan yanlış düşünce kaynaklarının kavranabilmesi, ancak doğru bir dünya görüşü ve buna bağlı doğru bir yöntemin işletilmesiyle mümkündü. Doğru bir dünya görüşünü nasıl kazanabilirdim?

Gelişmeye katkısı olmayan arkadaşlık ilişkilerinden, gereksiz saygı, sevgi, incelik gösterilerinden, gelişigüzel çalışmak, okumak, düşünmekten, gevezelikten, sahtelik, tembellik, uyuşukluk hastalıklarından nasıl kurtulabilir-

dim? İdeolojik oksitlenmeye nasıl karşı durabilirdim?

Burjuva etkilerine açık olmaya, o etkilerin bilincimizde yuvalanıp, gelişmeyi önleyici paslanmalar yaratmasına ideolojik oksitlenme diyordum. Gerici etkinliklere karşı yaptığım çalışmaların yavaşlaması, aksaması halinde burjuva eğilimler canlanıyor, ilerleme hızımı durduruyordu. İdeolojik oksitlenmeye, ancak yoğun ideolojik çalışmayla, günlük ilişkilerde doğru tutum ve siyasetle karşı durulabilirdi.

O günkü bilgilerimin, tarihi ve günümüz sorunlarını doğru açıklayamadığını, bir yığın olayları gerçek yerine oturtamadığını görüyordum. Bilincim ve mantığım felsefi idealizmin çeperini yırtacak güçte değildi. Diyalektik materyalist görüşe sahip olmayan, hayatın en küçük ilişkilerine bile bu süzgeçten bakmayan insanların doğru düşüneceklerine, doğru yapacaklarına inanmıyordum. Olayları inceleyiş yöntemim diyalektik, yorumlayışım materyalist olacaktı mutlaka. Bunu kazanmaya çalışıyordum. Gelgelelim, sık sık sözünü ettiğim «diyalektik materyalist» görüşüm bile idealizmin saksısında gelişmekteydi. Bu saksıyı parçalamadan idealizmin etkinliği ve izleri yok edilemezdi. Nasıl parçalayacaktık bu saksıyı?

Ne yapmalıydım? Karmakarışık olan yumakta ipin ucunu nasıl bulacaktım? Neydi bu insanları birbirinden ayrı düşündürten, seçtirten, hareket ettiren ana neden?

İnsan hem biyolojik, hem de toplumsal bir olgudur. Bu yüzden, hem biyolojik, hem de toplumsal ihtiyaçlarını giderebilmek, maddi hayatını devam ettirebilmek için çalışmak, bir iş yapmak zorundadır. Yaşadığımız toplumda, birbirinden farklı yaşayan, farklı düşünen insanlar vardır. Bu insanları birbirinden ayıran temel neden yaptıkları iştir...

Bir insanın işi, iş ilişkileri, iş çevresi, onun düşünce biçimini, hayat içindeki gerçek yerini belirler. Birbirine benzeyen üretim araçlarıyla çalışan, ya da benzer üretim

çalışmaları içinde olan insanlar, aynı işi yapan insanlar, birbirlerine yakınlık duyarlar. Binlerce kişinin içinde bunlar birbirlerini bulurlar. Örnek, bir çöpçüyle bir pilot, bir dansözle bir imam, bir artistle bir tütün ekicisi, bir genelev kadını ile bir rahibe birbirinden farklı toplumsal ilişkilere ve birikimlere sahiptirler. Farklı üretim dallarında bulunan işçilerde bile tavır, davranış, kavrayış, tutum farkı göze çarpar. Küçük bir imalathânede, üç beş kişiyle çalışan bir işçiyle, binlerce kişiyle çalışan bir fabrika işçisi, örgüt, örgüt disiplini, kolektif ruh konusunda aynı yatkınlığı gösterebilir mi? Bir köylü ile bir sanayi işçisinin dünyaya bakışı, olayları kavrayışı, değerlendirişi niçin farklılıklar gösterir? Bir tezgâhtar kız niçin bakar müşterilerinin gözüne; neden şirin görünmek ihtiyacını duyar? Bir polis neden işkence yapmak zorundadır?

Milli piyangodan bilet alanlar, gazete kuponu biriktirenler, bankalardan apartman dairesi bekleyenler ne düşünürler?

Gazete sahipleri, bankacılar, toprak ağaları, sanayiciler ne düşünürler, nasıl bir gelecek kurarlar?

İşçiler, köylüler, dar gelirli emekçiler ne düşünürler, nasıl bir gelecek isterler?

İşte bu gelecek kaygı ve telaşı, çıkarları uzlaşan insanları bir mıknatıs gibi bir araya çeker. Bir kısım, varlıklarını korumak için, varlık nedenleri olan düzeni, düzenin yasalarını, gelenek ve göreneklerini, kurumlarını korumak ve sürekliliğini sağlamak için çalışırlar. Bunlar her ülkede azınlıktır, çoğunluğu ezerek, sömürerek yaşarlar... Üretim araçlarının özel mülkiyetine, binlerce yıllık yönetim deneyine, ideolojik, siyasi, toplumsal, askeri, kültürel baskı kurumlarına sahiptirler...

Bir kısım da, düzenin değişmesinde görürler çıkarlarını. Artık eskisi gibi yaşamak ve yönetilmek istemezler.

Onları harekete getiren düşünce de kaynağını işten alır. Ve biraz araştırırsak görürüz ki, toplumların gelişmesinin temelinde üretim mücadelesi ve sınıfların savaşı yatar...

Bir yanda dünyanın bütün zenginliklerini yaratanlar, diğer yanda bu zenginlikleri sömüren, bu zenginlikleri gerçek yaratıcılarına karşı baskı ve zulüm aracı olarak kullananlar...

İşte dikkat etmemiz ve hiç akıldan çıkarmamamız gereken sorun budur. Farklı gelecek için, savaş, SINIFLARARASI SAVAŞ...

Sınıflararası savaş, sınıfları kaldırmanın, sömürüyü, insanın insana kulluğunu kaldırmanın, herkesin özgürce gelişebileceği sınıfsız topluma varmanın savaşıdır. Bu gerçeği kavramadan, toplumsal olayları doğru çözmenin olanağı yoktu. Binlerce olay doğru değerlendirilemediği, yanlış çözümlere bağlandığı için, binlerce yanlışın mirasını taşıyordu bilincimiz. Tarihi zorunluluğun ürünü olan hayatın yeni, gelişen güçleri, tabiatları gereği yenilmezler. Yeni güçler, yeni bilinci, yeni ilişkileri, varlık nedeni olan yeni şeyleri geliştirirken, önündeki engelleri de yıkarlardı.

Sınıf mücadelesi vardığı aşamaya göre, toplumun bütün toplumsal kat ve çalışma alanlarını etkiler ve oralardaki yeni gelişmelerden de etkilenirdi. Saflara yeni unsurlar katılırdı. Sınıf mücadelesinin siyasî ve ideolojik niteliğini tam kavrayamamış unsurlarda, işçilerde, köylülerde, özellikle küçük burjuva kökenli olanlarda, hem proletaryanın, hem de burjuvazinin ideolojisi, özlemleri iç içe yaşardı. Kendimde de bu özellikleri görüyordum. Üstelik ben Yeşilçam pisliğinden gelmiş bir adamdım ve yaptığım işten dolayı da bir yığın yozluğu, sahteliği, gösterişçiliği, bilgisizliği de beraberimde taşıyordum. Oyunculuktan gelen çeşitli ideolojik ve kültürel hastalıklarım vardı. Hayatın gerçekliğiyle oyunun sahteliğini iç içe yaşardım; çoğu kez de her

şeyi birbirine karıştırırdım. Bizim için her sahnenin, her hareketin bir sırası, bir numarası vardı. İnsanlar istediğimiz gibi yürür, konuşur, hareket ederlerdi. İstemediğimiz sözü, hareketi defalarca tekrarlar, beğenmezsek değiştirir, uygununu bulurduk. Beğenmediğimiz oyuncunun yerine bir başkası gelir, istediğimiz gibi ağlar, istediğimiz gibi gülerdi. Bir yılda en azından beş kez ölür, ağlarken güler, gülerken ağlardık. Her şey oyundu bizim için. Düşünmek, düşünmeyi oynamaktı; üzülmek, üzülmeyi; sevinmek, sevinmeyi; ağlamak, ağlamayı oynamak demekti. Her şey önceden hazırlanır, en ince ilişkiler, en küçük hareketler hesaplanır ve her şey değiştirilme, yeniden düzenlenme olanağına sahipti. Oysa hayat bizim istediğimiz gibi gelişmiyordu. Acımasızdı, bağışlamasızdı ve numarası, bilinen bir sırası yoktu olayların. Zorluklar, gerçekten düşünmeden, kavga etmeden, acının gerçeğini yaşamadan aşılmıyordu...

Hayatın gerçek toprağına nasıl basacak, nasıl gelişen bir ürünü olacaktım?

Elektrik ütüsü, bir tıraş makinesi nasıl çalışır? Elektrik akımıyla bağ kurarak, ben de hayatın gelişen devrimci akımıyla bağ kurmalıydım...

İşte orada, Selimiye'nin pencerelerinde, koridorunda, ranzalarında, yürürken, koşarken, uyurken, otururken, yemek yerken, banyoda, tuvalette, her yerde her an bunları düşündüm; kendimi yeniden yaratmalıydım; bir inşaat ustası gibi, yıkarak ve yaparak, sürekli yıkarak ve yaparak...

Emperyalizmin, çeşitli eğilimlere sahip, uluslararası tekelci burjuvazinin farklı mihraklarına bağlı işbirlikçi yerli tekellerin, toprak kapitalistlerinin, toprak ağalarının, bankacıların, aracıların, büyük tefecilerin - bezirgânların, hacıların, hocaların, şıhların ve her türlü soyguncu sermayenin ve gericiliğin yoğun sömürüsü ve baskısı altında ezilen, yoksul, geri bir ülkenin devrim acemisi çocuklarıyız. Acemiliğimiz mücadele içinde ustalığa dönüşecektir. Devrim mutlaka sağlıklı devrimcilerini oluşturacaktır. Bin bir dar boğazdan, çeşitli hastalıklardan, darbelerden, kanın ve ateşin içinden geçilerek varılacaktır o noktaya.

Ulusal bağımsızlık, özgürlük, halk demokrasisi ve gerçek adalet için, sosyalizm için, ülke ekonomisini emperyalist ekonominin pençesinden, ideoloji, kültür ve sanatı, emperyalist ve gerici bütün etkilerden kurtarmak, bütün gerici sınıf ve tabakaları, üretici güçlerin gelişmesi önünde duran bütün engelleri tasfiye etmek ve anti-emperyalist demokratik halk iktidarını kurmak için mücadele etmek başgörevimizdir.

Halkın yoksulluk ve her türlü gerici baskılardan kurtuluş mücadelesi, doğru siyasi ve ideolojik hedefleri tayin etmeden zafere ulaşamaz. Bu hedefleri, proletaryanın devrimci partisi tayin eder, işçi sınıfının dışındaki bütün emekçi halk sınıf ve tabakalarının muhalefetlerini de örgütlü ve disiplinli biçimde aynı hedeflere yöneltmeye çalışır.

Halk iktidarı kısa vadede amaç, uzun vade içinde araçtır. Demokratik halk iktidarı, sosyalist devrime ulaşmanın bir aracıdır.

Ben de kendime bir araç gözüyle bakıyorum. Halkımızın kurtuluş mücadelesi içinde, bütün olanaklarıyla, bir

araç.

Emperyalist soygun ve sömürüden pay alan, bu sömürüye ortaklık eden, kolaylaştıran, varlıklarının devamını bu sömürü düzeninde gören, sömürüye göz yuman bütün güçler ve kişiler düşmanımdır.

Göğsümü gere gere «ben sosyalistim» diyemiyorum. Küçük ve acemi bir çırağım şimdilik. O yüce sorumluluğu tam anlamıyla, bütün ilişkiler sürecinde taşıyacak güçte, fedakârlık ve yiğitlikte değilim henüz. Fakat şunu belirtmeliyim ki, sağlıklı bir sosyalist olmak en büyük ve tek amacımdır. Bunun için de bütün gücümle hayat mücadele okulunda, dünya devrimci pratiğinin, devrim ustalarının, bilimsel sosyalizmin evrensel gerçeği ile birleşme sürecinde olan ülkemiz devrimci pratiğinin ışığında, sosyalizmin bir öğrencisi olarak çalışmaktayım. Bir gün, ülkemiz ve dünya devrimci hareketini ileriye götüren sağlıklı güçlerin içinde yer alabilecek nitelikte bir sosyalist olabilirsem ne mutlu bana.

Safım açık ve bellidir. Emekçi yoksul halkımın safında, bilimsel sosyalizme inanan, sosyalizm acemisi bir sanatçıyım. Bütün olanaklarımla kurtuluş mücadelesinin içinde olmaya çalışacağım... Bu yüzden başıma gelecek belaları göğüslemeye şimdiden hazırım. Hak yolunda, halk için ölüm en şerefli ölümdür...

Bayramoğlu 974

ÇOCUKLUK GÜNLERİ

ÇIRAK

Bu iki hikâyeyi, herkes kendini, bütün gizli ilişki ve yanlarıyla, olumlu olumsuz bütün boyutlarıyla düşünsün diye yazdım. Geçmişi doğru ve açık yüreklilikle değerlendirmeden bugünü anlamak olanaksızdır. Çocukluğumuz, o günün toplumsal ilişkileri içindeki yerimiz, o günlerde kazandığımız bazı alışkanlıklar, duygular tek tek, en ince ayrıntılarıyla düşünüldüğünde, içimize dolan o buruk, hüzünlü tatla birlikte, bazı olaylar, anlatılmaz acılar bırakacaktır.

Kendimize bile açıklamaktan ürktüğümüz olaylar vardır. Şu iyi bilinmelidir ki, mutlak gizlilik yoktur. En gizli tuttuğumuz şeyleri bile bilenler vardır.

Bu hikâyeleri okurken, alabildiğine kendimizi düşünelim, en ince ayrıntılarını anımsamaya çalışalım hayatımızın. Kendimizle, geçmişimizle hesaplaşmanın ilk adımı sayalım. Üzülmekten, pişmanlık duygularına kapılmaktan, ağlamaktan korkmadan...

ÇOCUKLUK GÜNLERİ

Beş yaşıma kadar beni hiç sokağa salmadılar. Beş yaşıma kadar; hiç. Şımarık olmayayım diye, istediğim hiçbir şeyi yapmadılar. İstemediğim ne varsa, canımı sıkan ne varsa yaptılar. Mahallemin çocuklarıyla tam anlamıyla bir oyun oynadığımı hatırlamıyorum. Hep pencereden bakardım onlara. İmrenirdim, onlar gibi oynamak isterdim; bırakmazlardı. Babama göre çocuk «terbiyesiz, ahlaksız, serseri» olurmuş sokakta ve sokaktaki bütün çocuklar terbiyesizdi onun için. Oysa benim için hiç de öyle değildiler, ben de onlar gibi, suların, çamurların içinde debelenmek, kavga etmek, küfürlü konuşmak, sigara, kibrit kutularıyla, gazoz kapaklarıyla oynamak, ona buna pipimi göstermek ve onlar gibi sidik yarıştırmak istiyordum. Yan yana dururlar, kim daha uzağa işeyecek diye yarışırlardı. Arabalar geçerdi; ardından koşar asılırlardı.

«Arabacı emmi, kedi boku yen mi?» diye bağırırlardı...

Birkaç kez evden kaçmayı denedim; aralarına katılmak için, oynamak için, başaramadım. Yaka paça eve tıkıldım yeniden. Ancak pencereden bakabilirdim onlara.

Sokak dünyanın en güzel yeriydi benim için ve sokaktakiler, çocuklar, şarapçı İhsan amca, bisikletçi Arap Osman, güvercinci Ragıp, sonra dondurmacılar, gül suyu, çiçek suyu, sülük, «kem-mun-lu nohut» satanlar, leblebiciler ve onların küçük, üç ayaklı tablalarından savrulan dumanları... Aynı zamanda fırfır satan leblebiciler vardı, renk renk elişi kâğıtlarından yapılmış fırfırlarını dizerlerdi tablanın çevresine, krapon kâğıtlarından süsleri olurdu. En çok da defter sayfalarından yapılmış leblebi külahlarını severdim. İlkokul öğrencilerinin boyalı kalemlerle yaptığı

kırmızı damlı, bacasından duman tüten ev resimleri, kıvırcık saçlı çocuklar olurdu bazılarında, bayılırdım... Daha doğrusu, sokakta olan her şeye sonsuz bir hayranlık besliyordum.

Çigara içer misin?

Haftada bir tavuk kesilirdi evimizde. Köşker Topal Ali gelirdi tavukları kesmeye. «Mahallenin en hızlı tavuk kesen adamı,» derdi Yusuf amcam ona. Sokaktaki çocuklar «emmi» derlerdi, ben diyemezdim. «Amca» demeliydim. Çünkü ben «terbiyeli» çocuktum, benzememeliydim sokak çocuklarına. Bu yüzden Topal Ali'ye «amca» derdim. Sonra onu da yasakladılar. Topal Ali «amcalık» düzeyinde değildi çünkü, yalnızca «Ali» diyecektim koca adama. «Ali» derdim ben de.

«Ali diyen dillerine kurban,» derdi, gülerdi bana.

Sokaktan geldiği için ona da büyük bir sevgi duyardım. Her hareketini dikkatle izler, aklımda tutmaya çalışırdım. Bu gözlemlerim sonucu «bir tavuk nasıl kesilir?» öğrenmiştim. İlk öğrendiğim oyundu bu. Bir keresinde, bir keresinde yalvardım anneme, tavuğu kesmeme izin verilmesi için. Dört yaşındaydım, izin vermediler. Çok yalvardım, kızdılar, dinlemediler...

«Oğlanın aklı katillikte,» dediler.

Ve bir gün, benden bir yaş küçük kız kardeşimi «tavuk gibi» yatırdım yere. O da böyle yattı yere, tavuk gibi. Oyun oynuyorduk çünkü. Ben Topal Ali'ydim, o da tavuk. Elini kolunu böyle sallıyordu, tavuk gibi. Tavuk kesme oyunu oynuyorduk. Mutfaktan aşırdığım büyük ekmek bıçağını ensesine sürtmeye başladım. Kesecektim. Canı yanan kız kardeşim bağırmaya başladı, kurtulmak istiyordu elimden. Oyunbozanlık ediyordu, bırakmıyordum. Kanı gördüm ansızın, şaşırdım. Annem, teyzelerim yetiştiler, zor aldılar elimden.

«Oğlanın aklı katillikte, amanın başımıza gelenler,» diyordu büyük teyzem.

O günden sonra bir daha gelmedi Topal Ali evimize. Bir daha tavuk kesilmedi evimizde. Dışarıda kesiliyordu artık. Çocuklara kötü örnek oluyordu çünkü.

Hayatın nesnel kuralları, yasaları vardır, değil mi? Babam dinlemezdi bunları, ne düşünüyorsa o olmalıydı. Kendince iyiler kötüler, doğrular yanlışlar vardı. Bunların içine sıkıştırırdı beni. Oysa hayat, kendi yasaları doğrultusunda ilerler, hiçbir engel, hiçbir güç tanımadan. Önünde durmak isteyenleri ezerek, çiğneyerek... Ve ben, bütün çabalarına rağmen, babamın istediği olmadım, hayatın nesnel koşulları neyi istiyorsa, nasıl biçimliyorsa onu oldum.

Annem ut çalardı bazı günler, güzel çalardı, teyzelerime, halalarıma. Babam hiç dinlemezdi onu. Babamın annesi köylüydü; hatırlıyorum, şalvar giyerdi hep. Dedem de vilayette kâtiplik yaparmış zamanında. Fransız işgali sırasında da kâtipliği sürdürdüğü için, işgal sonrası atılmış işinden. Çok üzülmüş, babamla sebze meyve satarlarmış mahalle aralarında. Sonra dedem, babam on sekiz on dokuz yaşlarındayken ölmüş... Neleri miras bırakmıştır dedem, hangi acıları, hangi eğilimleri, hangi düşünceleri babamın kafasına, babamdan neler geçmiştir bana? İşte bunları düşünüyorum, bulmaya çalışıyorum şu günlerde. Dedeme ait neleri yaşatıyorum acaba?

Babam büyük dayımın arkadaşıymış; Ali dayımın, böyle tanımış annemi. Annem pek istekli değilmiş evlenmeye, belli bir işi gücü yokmuş çünkü babamın, üstelik bakmak zorunda olduğu bir sürü kardeşi varmış. Fakat dayım çok istiyormuş babamla evlenmesini; baskı sonucu razı olmuş annem. Kimbilir, belki annem bir başkasını düşünüyordu o zamanlar. İşte dayımın baskısının ürünüyüm ben, çünkü

başka olmasaydı, annem babamla evlenmeyecekti, ben de olmayacaktım. Hacıbayram kuyusunda, babaannemin evinde doğmuşum ben. Babaannemin kiracısı olarak, beş altı yaşıma kadar bu evde oturduk.

Evlendikten sonra babam, Abidin Paşa Caddesinde bir dükkân kiralamış. Bunun için gerekli olan yüz lirayı borç harç bin bir güçlükle bulmuş. Orada marangozluk ve mobilyacılık yapmaya başlamış. Ticari başarı için gerekli unsurlara sahip olduğu için, o dükkânda günden güne geliştirmiş işini...

Köken itibariyle küçük bir memur, yoksul şehirli çocuğu olmasına rağmen hiçbir zaman kendi sınıfından insanlara yakınlık duymadı babam. Hep tepeden baktı onlara, küçümsedi, hiçbir zaman da onların düşüncelerini paylaşmadı. İçinde yaşadığımız yoksul mahallenin, yoksul çocuklarından beni uzak tutarak «serseri», «terbiyesiz», «ahlaksız» olmamam için çırpındı. Oysa ben ne çok istiyordum sokaktakiler gibi olmayı. En çok da pipimi göstermek istiyordum herkese. Çünkü çocuklar bana, «Kız gibi pencerede oturuyor,» diyorlardı. Babam beni, bey ve ağa çocuklarına benzetmek, onların okuduğu okullarda okutmak, benimle övünmek isterdi. Okumanın yararına inanmazdı aslında. Bilime de, okuyana da saygısı yoktu. Niye yoktu?.. Şimdi düşünüyorum da, babamı öyle olmaya zorunlu kılan maddi koşulları bulmaya çalışıyorum; bir kısmını buluyorum da...

Babam, neden karşımızdaki konakta oturan Zarifoğullarına özendi de, beni, onların oğullarıyla birlikte, o zaman Adana için çok yeni bir şey olan «anaokulu»na yolladı.

Her sabah erkenden bir araba gelir, bizi alır götürürdü okula. Zarifoğlu Özden'in nesi varsa, bana da aynı şeyleri almaya çalışırdı babam. Anaokulunda bize birtakım şarkılar öğretmeye çalıştıklarını, bazı oyunlar oynattıklarını ve öğleden sonraları uyumaya zorladıklarını hatırlıyorum.

Ancak, oradaki çocuklarla açık bir fark vardı aramızda. Özden de benim gibi sokağa bırakılmazdı; ama o gerçekten sevmezdi sokağı, bıraksalar da gitmezdi. Anaokulunda ne öğretilirse öğreniyordu o. Bense tutuktum onların yanında, hiç rahat değildim. Hiçbir şarkı, oyun, şiir, monolog öğrenemedim. Evde, neler öğrendiğimi sorarlardı, susardım, cevap vermezdim. Babam kızardı bana, «Bunun aklı serserilikte,» derdi. Doğruydu, aklım sokaktaydı, «serserilik»teydi. Ben de duvar diplerinde oturmak, cam parçalarıyla, renkli cıncıklarla, bilyelerle oynamak istiyordum. Yalın ayak basmak istiyordum toprağa. Eski evlerin, sıvaları dökülmüş, kırmızı kiremitleri görünen duvar diplerinde oturmak, ince yumuşak kiremit tozlarını yüzüme sürüp, onlar gibi oynamak, arabaların ardından koşmak, «Arabacı emmi, kedi boku yen mi?» demek istiyordum. Bu yüzden olacak, hiç sevmedim okulu; ne arkadaşlarımı, ne öğretmenlerimi, hiçbirini...

Bir çocuk geldi sonra okula. Topaldı... Topal Ferit dediler çocuklar ona... Ferit'le, daha ilk günden ısındık birbirimize. Anlaştık.

«Tavuk kesebilir misin?» dedim ona.

«Kesemem,» dedi.

«Ben keserim,» dedim. Arkadaş olduk. Niye başkalarıyla değil de Topal Ferit'le arkadaş oldum. Topallığına mı acımıştım, yoksa Topal Ali'ye duyduğum sevginin mi etkisi olmuştu. Çok geçmeden okuldan kaçmaya başladık. Sokak aralarına dalıyor, oradaki sokak çocuklarıyla oynuyorduk. Ne kadar harçlığımız varsa, hepsiyle leblebili şekér, çerez ne alıyorduk, paylaşıyorduk çocuklarla... Çocuklar «çerez neli topal çocuk» diyorlardı Ferit'e. Babam haber alınca çok kızdı kaçmamıza. «Bir daha kaçarsan alırım seni okuldan,» diyordu. Çok önemliydi sanki okul; sen çocuğu bırakma sokağa, her türlü set çek önüne, bütün özlemlerini

isteklerini içine göm, bilinçaltına it, sonra da zorla istediğin gibi yetiştirmeye çalış. Olur mu? Umurumda değildi okul. Sokaklara, çocuklara koşmalıydık. Öyle yaptık, yine kaçtık okuldan. Değişik sokaklarda, değişik çocuklarla oynadık. Kaçmamızın önüne geçemeyince, «adam» olmayacağımız gerekçesiyle beni okuldan aldılar.

Bu olaydan sonra hep «adam» olmayacağım başıma kakılarak horlandım. «Bu çocuk adam olmaz», «Bu çocuk serseri olacak», «Bu çocuğun aklı sokakta,» diyorlardı. Aklım nasıl olmasın sokakta; çocuklar, bisikletler, oyunlar, fırfırlar sokaktayken ben pencerede içim kanayarak bakardım onlara... Annem babam da, inadına Zarifoğlu Özden'i örnek gösterirlerdi bana. Çok terbiyeli, çok akıllı bir çocuktu onlara göre. Çünkü Özden, çevresindekilere danışmadan hiçbir şey yapmazdı. Pencereden bakmak istese, hemen sorardı yanında kim varsa. «Pencereden bakabilir miyim anneciğim, babacığım, halacığım?» Oturacak olsa «Buraya oturabilir miyim?» Şeker yemek istiyordur, ille soracak, kıvıtacak, «Şeker yiyebilir miyim?» Altına sıçacak olsa, kendi başına karar veremezdi, ille soracak. Ben onun gibi «anneciğim», «babacığım» da diyemezdim. Özden'i överlerdi bana. Onun gibi «terbiyeli çocuk» olmamı isterlerdi.

Misafirliğe gittiğimiz yerlerde –ki bunlar çoğunlukla bizden yüksek kimselere resmi ziyaret niteliğindeydi, bizden alt düzeyde olanlara gitmezdik hiç– gerek annem gerekse babam çok kibar görünmeye çalışırlardı. Ben de, ev sahiplerinden yüz bulursam orayı burayı kurcalar, kurtlarımı dökmeye çalışırdım. Fakat çok sürmez, bir yandan annem, bir yandan babam gözlerini ağartır, kaşlarını çatar, yüzlerini buruştururlardı. Ne demek istediklerini anlardım, fakat ev sahiplerine güvenerek aldırmazdım. Bu defa da kolumdan çekerek oturturlardı beni. Annem ve baba-

mın asık suratları yanında ev sahiplerinin güleçliğinden yardım umar, evin eşyalarını daha yakından görmek isterdim. Çok ileri gitmiş olurdum böylece ve azarlanırdım. Annem belli etmeden çimdiklerdi bir yanımı; ben de ağlardım. Ev sahipleri benden yana çıkarlardı.

«Bırakın oynasın çocuk,» derlerdi.

«Kırar döker bu bizim haydut,» derdi babam.

«Kırsın, çocuk kıra döke büyür,» derlerdi, nasıl severdim onları, annem babam olsunlar isterdim. Annemin ve babamın bana müdahalelerinde her zaman bir gösteriş gizli olurdu. Gittiğimiz aileye yaranmak, çocuklarını nasıl terbiye ettiklerini göstermek isterlerdi onlara. «Aferin, çocuklarını ne güzel terbiye ediyorlar,» desinler diye, onları da hayrete düşürecek davranışlarda bulunurlardı. Eve döndükten sonra da sürerdi azarlamalar. Babam beni karşısına alır, önce uzun uzun «nutuk» çeker, sonra da döverdi. «Tövbe! Tövbe!» diye bağırtırdı.

Daha sonra, gittiğimiz yerleri de rahatsız ediyoruz gerekçesiyle, beni ve kardeşlerimi bir daha götürmediler misafirliğe. Ve Zehra ablayı tanıdık böylece. Zehra abla yoksul bir akrabamızdı bizim. Annemler gezmeye, misafirliğe gittikleri zaman bize bakmaya gelirdi Zehra abla. Onun yanında rahat sayardık kendimizi, canımız ne isterse yapardık, ses etmezdi. Annem babam misafirliğe gitsinler isterdik. Çok severdik onu. Bize türkülü masallar söylerdi. Çok uzun masallardı bunlar, hiç bitmezdi... Zehra abla bazan bize türkü söylerken ağlardı. Niye ağlardı bilmezdik, üzülürdük.

Annem babamla anlaşamayan bir kadındı. Yan yana oldukları zaman bile iki yabancı idiler. Babamın günlerce, haftalarca eve gelmediği olurdu. Bazı günler de çok geç vakitler gelirdi. Anam ut çalardı o zamanlar; tek başına ut çalar ve ağlardı bazan. Yanık bir sesi vardı. Kendi kendine

şarkı söylerken, adını bilmediğim birtakım duygular boğardı beni. Sık sık kavga ederlerdi babamla; hem de alt alta, üst üste. Annemin ağzı yüzü kan içinde kalırdı sonra. Tartışmanın, kavganın dışında herhangi bir şey konuştuklarını, aileyi ilgilendiren konularda görüştüklerini hatırlamıyorum. Babam anneme hiçbir şeyden söz etmez, hiçbir düşünceyi paylaşmazdı onunla. Sabah erkenden çıkar, çoğunlukla geç döner, akşam yemeklerini dışarıda yerdi. Evde pek gülmezdi yüzü. On kelimeyi geçmeyen bir konuşma olurdu evde. Biz de konuşup yanlış bir şey söyleriz korkusuyla susmayı seçerdik. Öyle zamanlar olurdu ki, babam evdeyken beynimiz donardı, aklımız dururdu sanki. Konuşmayı unuturduk. Yoğun bir suskunluk çökerdi eve, yaşanılır gibi değildi anlayacağın...

Zavallı annem babamı eve bağlamak için elinden geleni yapmaya çalıştı. Çok uğraştı kadın. İlk önceleri, babamın eve geleceği saatlere yakın, yüzünü gözünü boyar, dudağına ciğer kırmızısı ruj sürerdi. Çok gülünç olurdu böyle. En iyi elbiselerini giyer, bir genç kız sabırsızlığıyla pencerede babamı beklerdi. Biz de beklerdik onunla. Babamızın erken gelmesini, annemize güler yüz göstermesini dilerdik içimizden. Pencerede uyur kalırdık çoğunlukla. Annemiz bıkmadan, bıkmadan usanmadan beklerdi. Sular ısıtırdı, gelirse, ayaklarını yıkardı küçük leğende. «Nerelerdeydin, nerelerde kaldın?» demezdi. Anamın yüzüne bakar «Ne bu soytarılık?» derdi babam. İç parçalayan bir gülümseme yayılırdı annemin yüzüne. Odun herif anlamazdı annemi. Bir kadın niye bekler ulan hayvan, niye süslenir, boyar yüzünü. Sırtını döner yatardı babam. Zavallı annem yine erkenden kalkar, gömleğini, yeleğini hazırlar, pantolonunu ütülerdi... Babamın, her nasılsa erken geldiği günler de, içki sofrası hazırlar, türlü türlü meze yaratırdı. Sonra bir köşeye çekilir ut çalar, şarkı söylerdi babama.

Gözünün içine bakar, aklından geçeni anlamaya, onu yerine getirmeye çabalardı. Ne yaptıysa, hava cıva, yaranamadı kadın. Alışkanlıklarını değiştirmedi babam.

Bunun üzerine annem ona yalvarmaya başladı. «Beni düşünmüyorsan çocuklarını düşün,» diyordu. Babam dinlemedi bile. Annem bu defa başka bir yol seçti. Geç geldiği günler kapıyı açmadı babama. Babam bize bağırırdı kapıyı açmamız için. Annem de, elinde maşa, «Açarsanız kafanızı kırarım,» derdi, baskı yapardı. Ne yapmamız gerektiğini bilemezdik, çok üzülürdük. Babam bağırır çağırır çevreyi uyandırırdı, rezil olurduk. Anneme söz geçiremeyince çeker giderdi; günlerce gelmezdi eve.

Annem birkaç defa da, babamın kumar oynadığı kulübe baskın yaptı. Sözde, babamı kulüpten alıp götürecekti kadın, evine bağlayacaktı. Bok bağladı. Babam, orada, herkesin içinde döverdi annemi ve aylarca gelmezdi eve...

Gelişme koşulları farklı iki insanın kaçınılmaz sonudur bu kopma. Annemi düşün, öylesine dar ilişkiler, öylesine kapalı bir hayatı var ki, gelişme olanakları yok sayılır. Ne yapar annem? Yemek yapar, çamaşır yıkar, bulaşık yıkar, evi temizler. Ve dünyası evle sınırlı... Oysa babam her gün sokakta. Yüzlerce insanla ilişkisi var; işi gereği gelişmeye açık. Bu yüzden babam, evlendiği günden başlayan bir kopma içine girmiştir. Soğumuştur karısından. Dışarıda tanıdığı kadınların rahatlığını bulamamıştır annemde; nasıl bulsun ki... Bu kişisel bir dram değildir sadece. Üretim içindeki farklı yerlerinden dolayı farklı gelişme ve değişme gösteren bütün karı kocanın kaçınılmaz dramıdır...

Annem de acısını bizden alırdı, çok döverdi bizi. Olur olmaz her şey için öldüresiye döverdi. Maşayla, oklavayla, eline ne geçirirse onunla. Bazan da hırsını alamaz, ısırırdı bizi. Kan oturur du ısırdığı yerlere, tekmelerdi tekmelerdi,

sonra da bayılırdı. Soğan koklatırdık, bez yakar tutardık burnuna, kenetlenmiş avuçlarını açmaya çalışırdık, açamazdık.

Çok kötülerdi babamı bize annem, çok kötülerdi. Ona göre babam kafasız bir adamdı. Bizi tırnağının ucu kadar bile sevmezdi. Kazandığı paraları bar kızlarıyla yer, kumarlarda batırırdı. Kendi fikirleri, öğütleri olmasa babam bir kuruş bile kazanamazdı. Kendisi akıllıydı, babamdaysa hiç akıl yoktu, saman doluydu kafası...

Babama da fırsat buldukça annemi karalardı bize. Ona göre de annem akılsız, çekilmez bir karıydı. Özellikle memur dostlarının karılarını örnek gösterir, onların kocalarına nasıl yakın olduklarını imrenerek anlatırdı. Bir yanda baban, bir yanda annen... n'aparsın ki, yüreğin ikiye bölüktür, birleşmez bir türlü...

Hiç oyuncak almadılar bize. Babama göre, nasıl olsa oyuncağı kıracaktık, paraya yazıktı. Oysa, misafirliğe gittiğimiz evdeki çocukların hepsinin oyuncakları vardı. Trenler, otobüsler vb.

Bir gün «yeni evimize taşınacağız» dediler. Beş yaşındaydım. Kuruköprü'de bir ev yaptırmış babam. Üç katlı. Oraya taşındık, en üst katına. En alt kata, Şadiye hanım adında, İstanbul'lu bir kadın ve üç çocuğu taşınmıştı. Benden üç-dört yaş büyük Oktay abinin bisikleti vardı. Üstelik kendi yapısı kılıçları, tabancaları, başka oyuncakları... Çocukluğumun altın çağı diyebileceğim bir dönem başlamıştı. «Terbiyeli çocuk» olduğundan Oktay abiyle arkadaşlık yapmama, evimizin önünde oynamama izin vermişlerdi. Ne anlatılmaz bir mutluluktur bu, bilemezsin... Sokak, çocuklar ve Oktay abinin bisikleti...

Yarım kalan bir sevincimi anlatayım. İlkokul ikinci sınıftayken babam bir tüccarlar heyetiyle Avrupa'ya gitmişti. Dönüşte bana çok güzel bir oyuncak otomobil getirmiş-

ti. Kurulunca yürüyen, nikelajlı, tekerlekleri lastikten, yine kurulunca, antenini kaldırdığın zaman bir vals çalan, indirdiğinde susan bir harika otomobildi bu... Kız kardeşime de minyatür bir dikiş makinesi. Biz bunlarla ancak bir gün oynayabildik. Kırarız diye aldılar elimizden, sakladılar. Kız kardeşimle günlerce aradık, bulduk sonunda: Bir güzel dayak yedik bu yüzden, sonra da aldılar oyuncaklarımızı, teyzeme verdiler saklaması için. Gerekçe de şu idi. Büyüyünce ben ve kız kardeşim bu oyuncaklara bakacaktık ve diyecektik ki: «İşte biz bu oyuncaklarla oynardık çocukluğumuzda,» ve çocukluk anılarımızı yaşayacaktık... Görüyor musun kafayı?

Annemin beni dövmesine en çok, orta kat kiracımız Madam Diyana şaşırırdı. «Dayakla çocuk terbiye edilir mi?» derdi. Bizimkiler terbiye etmek için mi, çaresizlikten mi dövüyorlar, bilemezdi Madam. Her dayak yiyişimde, sesimi duymuşsa, hayretler içinde yukarı koşar, ağzı köpüren annemin elinden kurtarırdı beni. Annemse hemen bir kılıf bulurdu kendine. Yukarıda tepinip gürültü yaptığımı, alt kattakileri, yani madamları rahatsız ettiğimi, bunun için dövdüğünü söylerdi. «Yazık,» derdi Madam, «çocuktur, bırak etsin yaramazlık, koşsun...» Bizimkileri tanımadığı için saatlerce çocuk üstüne konuşmalar yapardı. Sanki üç-beş söz değiştirecekti onları. Zavallı Madam, sözle dünya değişir mi, annemin öyle davranmasını zorunlu kılan maddi temel değişmeden, nasıl başka türlü davranırdı...

Dayakların ardı arkası kesilmiyordu, sabah akşam, tokat, maşa, oklava. Artık bıkmıştım. Annemin, kolumu ısırdığı bir gün, kardeşlerimi evden kaçmamız gerektiğine, benim çalışıp kendilerine bakabileceğime ikna ettim. Ve birkaç kere anneannemin, bir kere de babaannemin evine kaçtık. Geri gönderilmeyeceğimizi umardık, ama her seferinde de geri gönderilirdik ve her dönüşte akıl almaz

dayaklar yerdik. Isırılmaktan her yanımız morarırdı. Bu yüzden gözü yılan kardeşlerim bir daha benimle gelmediler.

Anneannem çok severdi beni. «Karaoğlum» derdi bana. Onun evinde özgürlüğü tadardım. Şişman, güleç bir kadındı anneannem. Çok sevimli gelirdi bana. Avlusunda anoş ve baboş adlı iki kazı ve bunların sarı tüylü yavruları vardı. Ayrıca tavukları, horozları vardı. İncir ağacı, asma, tulumba vardı. Evin damına çıkmama, evin önünde çocuklarla oynamama izin verirdi. Benimle, büyük bir adammışım gibi konuşurdu. Bıkmazdı, sıkılmazdı benden. Ne anlatırsam dinlerdi.

Yedi yaşımda Kuruköprü Cumhuriyet ilkokuluna başladım. Benimle A. Vefa Serçe'nin oğlu Ahmet Nezih dışındakilerin hemen hemen hepsi yalınayak gelirlerdi okula. Bizim mahallenin ve çok yakınımızda bulunan Teneke Mahallesinin Çingene çocukları geliyordu okula. Bunlar «Baba bana top al,» diyemezlerdi. «Baba bizime top al,» derlerdi.. Hocamız çok yaşlı bir kurtuluş savaşı gazisiydi. İkide bir kurşun yaralarını gösterirdi bize. Babamı ve Nezih'in babasını tanıyordu. Onun için bizi hep diğer çocuklara örnek gösteriyordu. Tahtaya kaldırırdı bizi; kolay gelecek sorular sorardı. Biz bilemezdik. Ya tavana ya da ayakkabımızın burnuna bakardık. Daha kolaylaştırır, en anlaşılır bir biçimde sorardı soruyu. Biz yine bilemezdik. Bu defa da kendisi verirdi cevabını, bize de «Öyle değil mi?», «Böyle değil mi?» diyerek onaylatırdı. Biz de «öyledir» ya da «böyledir» derdik. «Aferin» derdi bize, «aferin» alır otururduk. Çocuklara dönerdi Gazi hocamız. «Gördünüz mü?» derdi. Başlardı bizi övmeye; biz şöyle çalışkandık, böyle zekiydik, falan anlatırdı. Onların da bizim gibi akıllı olmaları gerektiğini söylerdi. Aslında, kılığımız dışında görünürde bir ayrılığımız yoktu. Aynı çevre-

nin çocuklarıydık. Bildiğimiz, öğrendiğimiz de aynıydı. Birinci ve ikinci sınıflarda yalnızca okuma yazma öğrendik. O da zar zor...

İlkokul üçüncü sınıfı, İstanbul'da Işık Lisesinin ilk kısmında, kolejde okudum. Babam İstanbul'a mal almaya gittiğinde öğrenmiş ki, birtakım zengin çocukları okuyormuş orada. İngilizce öğrenim yaptırırlarmış. Ve böylece, oğullarını kolejde okutma sevdasına kapılıp beni bu okula yazdırdılar. Hayatımın en acı yılını geçirdim ben o okulda. Ben ve Tatar yüzlü bir arkadaşımın dışında, bütün yatılı ve gündüzlü öğrenciler İstanbullu idiler. Çoğu Yahudiydi. Bunlar benden çok ileriydiler, çok şey biliyorlardı. Sonra çok yaramaz ve haylazdılar. Ben de onlarla arkadaşlık etmek istiyordum, can atıyordum. Bunun için de varımı yoğumu paylaşıyordum onlarla, yine de yaranamıyordum. Alay ederlerdi, kızdırırlardı beni. Ben de, yatağımda büzülür, başıma yorganı çeker gizli gizli ağlardım geceleri...

Bu çocukların her cumartesi anneleri, babaları, dadıları, şoförleri gelir, alır götürürdü onları. Tatarla ben yalnız kalırdık okulda. Sıkılırdık, üzülürdük ve beklerdik pazartesiyi dört gözle. Otomobiller getirirdi çocukları; anneler, babalar yanaklarından öper teslim ederlerdi. Bir canlılık başlamıştır yine. Bir yığın çocuk dergisi gelmiştir, ekstra yiyecekler gelmiştir. Evin sıcaklığı içindedirler hâlâ. Cumartesi, pazar nasıl geçmiştir, nerelere gitmişlerdir, neler görmüşlerdir, anlatırlar bir masal tadı içinde, imrenmemek elde değildir. Biz bakardık onlara, almazlardı bizi aralarına. Toplanırlar, konuşurlar, dergilerine bakarlar, değiştirirler, yiyeceklerini gösterirlerdi birbirlerine. Kafamızı uzatır yakından görmek isterdik, iterlerdi bizi, göstermezlerdi dergilerini. Bu nasıl bir acıdır, kolay anlatamam. Unutamam hiç. Nasıl bireyciydi bu çocuklar, nasıl bencil...

Beni ve Tatarı bir yıl içinde iki ya da üç kez aradılar.

Aranıldığım bugünler çocukluğumun en sevinçli günleridir...

Bir gün, büyük halamın kocası, büyük enişte İstanbul'a gelmiş, mal almaya. Hiç sevmezdim bu enişteyi, çok soğuk bir adamdı. Buna rağmen onu bile görünce dünyalar benim olmuştu. Bir cumartesi beni çıkarmaya geldi enişte. Sevinçten uçuyordum. Aklım fikrim birkaç çocuk dergisi aldırtmaktı. Bir yolunu bulup söylemeyi düşünüyordum. Yoğurtlu kebap yedirdi enişte bana. Kauçuk bir ayakkabı, mavi, uzun kollu bir kazak, bir de ceket aldı bana. Ne alırsa, ne harcarsa hemen bir deftere yazıyordu. Bir de çocuk dergisi alsın isteyecektim; bol resimli, tabancalı bıçaklı. Cesaret edemedim. Kitapçıların, gazete satıcılarının önünden geçtikçe, dikkat çekercesine dönüp dönüp bakıyordum. «Anlar belki,» diyordum... Oralı bile değildi büyük enişte, koca adımlarını açmış, bir an önce beni okula bırakma çabası içindeydi. Yaklaşmıştık okula, son kitapçının önünden geçiyorduk. Son fırsattı bu. Beraber olduğumuz süre boyunca nasıl söylemem gerektiğini enine boyuna tartmıştım. Bütün cesaretimi topladım, istememem gerektiğini bile bile, bir dergi almasını istedim. Çok tuhaf bir şey söylemiştim sanki, şaşkın yüzüme bakıyordu.

«Ne dergisi?» dedi.

«Çocuk dergilerinden,» dedim, kitapçı vitrinlerinde sıralı dergileri gösterdim.

Bana ne dese beğenirsin hayvanoğlu hayvan.

«Baban bana bu kadar para verdi, dergi için falan para vermedi,» dedi.

Ben ne bileyim, koskoca büyük enişte ayakkabı ve ceketi kendi parasıyla aldı sanıyorum. Bunları alan bir dergiyi de esirgemez diyordum, zaten kaç kuruştu ki bir dergi. İstediğime bin pişman oldum. Kaynar sular döküldü başımdan. Ve için için ağladım... Böyle de bir huyum var işte,

haksızlığa uğradığım zamanlar, yapabilecek bir şey olmadığı zamanlar, hırsımdan ağlarım. İçin için ağlarım, kimse farkına varmaz. Hele o odun, o hıyar hiç farkına varamazdı, varmadı da, ne olur ulan, kaç kuruştur ki bir dergi, alsana, içinde koymasana çocuğun...

Aylar sonra bir gün baktım ki babam gelmiş. Ondan istedim dergi. Vay sen misin dergi isteyen! Bir kızdı bir kızdı ki şorma! Aklım serserilikteymiş, adam olmazmışım, dergi okuyup n'apacakmışım? Dergi okumanın ahlakı bozduğunu, dergi okumamam gerektiğini, sakıncalarını anlattı uzun uzun. İkide birde, «Anlıyor musun, anlıyor musun?» diyordu. Ben de kafamı sallıyordum ve içimden kızıyordum. Okulu bitirmeyecektim, serseri olacaktım, elime bir para geçse hepsiyle dergi alacaktım. Zaten parası olup da dergi almayanlara hep şaşıyordum. Düşün, hem paraları var, hem de dergi almıyorlar. Olacak iş değildi!

Eksiğimi gediğimi tamamladı, okula teslim etti beni. Kadın memurlardan birine de biraz para bıraktı. İstediğim zaman azar azar verecekti bana. Bana para vermedi hiç, verseydi dergi alacaktım hemen, vermedi.

Okulda küçük bir kantin vardı. Her ikindi taze, sıcak poğaça yapılırdı bu kantinde. On kuruştu tanesi. Kokusu yayılırdı bütün bahçeye, adamın burnunu düşürürdü. Ne güzel de kokardı. Ben her gün, babamın benim için para bıraktığı teyzenin kapısı önünde dolanır dururdum ikindi vakitleri. Kendisi görürse çağırırdı beni, görmezse bin bir bocalamadan sonra odasına girerdim, söyleyecek bir şeyim olmadığından anlardı o, sorardı:

«Kaç kuruş istiyorsun?»

«On kuruş!»

O da yalnızca on kuruş verirdi; yazardı deftere. Falan gün on kuruş. Daha çok isteyemezdim. Utanırdım. Bir poğaça alırdım. Yetmezdi. Ufacık, sıcacık, yumuşacık bir

şeydi zaten, iki lokmada biterdi. Dayanamazdım, bir tane daha alabilmek için yeniden teyzenin kapısı önünde dolanırdım beni görsün diye. «Yine ne istiyorsun?» Benden zayıf, tanınmaz bir ses çıkardı. «On kuruş...» «Az önce verdim ya!..» Benden cevap yok. Artık teyzenin insafına kalmıştır, canı isterse bir on kuruş daha verir, ben de bir poğaça daha alırım. Alırım ya, o da biterdi iki lokmada. Her gün, yılmadan usanmadan, aksatmadan aynı mücadeleyi verirdim.

Okulda gördüklerim ve karşılaştığım durumlar, o zamana kadar çevremin ve ailemin bana öğrettiklerinin tamamen tersi idi. Örneğin, biz kardeşlerimizden birini, ya da herhangi bir kimseyi babaya şikâyet etsek, haklı bile olsak azarlanırdık. Dövülürdük ve şikâyetimiz dinlenmezdi. Okulda ise aksi oluyordu. Bizimle alay eden çocuklar vardı, kızdırıyorlardı bizi, biz de kavga ediyorduk. Haksız oldukları halde onların şikâyetleri geçerli oluyor ve haklı olduğumuz halde dayağı biz yiyorduk. Onlar velilerince aranan çocuklardı, bizi ise arayan soran yoktu, bu yüzden biz sahipsizler haksız çıkarılır, bir de öğretmenden dayak yerdik.

Beni tembeller bölümüne ayırmıştı öğretmen. Sınıfta kalacaktım. Velim Yahudiydi, büyük bir mobilya mağazası vardı. Mösyö Marsel'di adı. Konuşkan, güler yüzlü bir adamdı. Haber verdiler ona, geldi konuştu. Okulu terk etmem kaydıyla orta derece ile sınıfı geçirdiler.

Dördüncü ve beşinci sınıfı Adana Namık Kemal İlkokulunda okudum. Sınıfta bir arkadaş vardı, babası doktordu. Çok güzel ansiklopedileri vardı, derslerini ansiklopedilerden hazırlardı, hayran bırakırdı hepimizi. Düzgün giyinir, defterini tertemiz kullanırdı. Güzel cetvelleri, kalemleri vardı. En çok da ansiklopedisi hayranlığını çekerdi. Ben de, «Nebioğlu Ansiklopedisi» istedim babamdan. Almadı

bana. «Kitapların yetmiyor mu?» dedi. Ben de, uzunca bir zaman gizlice biriktirdiğim parayla gittim, Nebioğlu Ansiklopedisinin ikinci cildini aldım. Doğru babamın mağazasına koştum. «Aferin,» almayı umuyordum. Biriktirdiğim parayla kitap almıştım, örnek bir davranıştı. Ancak mağazada bulunan babamın arkadaşları çok okumanın iyi bir şey olmadığını, profesörlerin hepsinin deli olduğunu söyleyerek bir süre benimle ve koca kitapla alay ettiler. Bir daha da ansiklopediyi açmadım.

İlkokulu pekiyi derece ile bitirdim. Bir dayım vardı Ankara'da. Marangozdu; yalnız başına yaşardı. Onun yanına gönderdiler beni. Ankara kolejinde okuyacaktım artık. Sınavları kazandım ve yatılı olarak ihzari sınıfına başladım.

Niye anlatıyorum en ince noktasına kadar? Çünkü insan yaşadığı her andan bir şeyler taşır hayatında. İnsan hangi maddi faaliyet ilişkileri içindeyse ona göre biçim alır. Onun bilincini oluşturan maddi temelleri, yaşayışı içinde aramak gerekir. Onun için anlatıyorum, beni daha iyi tanıman için. Anlatabiliyor muyum?

Sana dayımı anlatayım, Osman dayımı... O zamanlar otuz beş yaşlarında, yaşından da genç gösteren bir adamdı. İşgüzardı, gösterişe meraklıydı çok. Konuşmasını, özellikle Arapça kelimeler kullanarak, nutuk atarcasına konuşmasını çok severdi. Maalmemnuniye, maatteessüf, mamafih, filhakika, filvaki, binaen, binaenaleyh, biperva, saniyen vb. gibi. Sesi çok güzeldi. Bir arkadaş toplantısında mıdır, ille şarkı söyleyecek, ille konuşacak; konuşmazsa ölür. Mutlaka bulur fırsatını, ellerini masaya dayayarak ayağa kalkar, bir iki öksürüp gırtlağını temizledikten sonra, «Hürmete şayan muhterem biraderlerim» diye başlardı. Her sözünün yarattığı tepkiyi de anında değerlendirmeye çalışırdı. Kaşının biri hep kalkık olurdu konuşurken ve bir türlü bitirmek

istemezdi sözlerini, uzatır da uzatırdı. Böyle anlarda, toplantıdaki bütün kadınların kendisine hayran olduğunu sanırdı. Giyinmeye çok meraklıydı, giydiklerinin en iyi, en güzel olduğunu söylerdi hep... Kadınlarla ilişkilerini anlatırdı bana. Ama ben Osman dayımı bir kadınla yan yana bile görmedim evlenene kadar. Hiç kimseyi de beğenmezdi, yakıştırmazdı kendine. Evleneceği kadın nasıl olmalıydı, anlatmakla bitiremezdi, işin açıkçası öyle bir kadın yoktu dünyada...

Çok yırtıktı. Sinemalarda bilet kuyruğuna girmez, «Ben şimdi hallederim, bak saate,» derdi. Bakardım. «İki dakika sonra burdayım,» derdi. Gerçekten de iki dakika sonra gelirdi; nasıl alırdı bileti, nerden girerdi, bulurdu, aklım ermezdi. Hayran olurdum ona. Bakışlarımdan anlardı hayranlığımı, çok hoşuna giderdi bu. İşini hiç sevmezdi. Yaptığı işten hep sıkılır, hep başka iş düşünürdü. Politikacı olmaya meraklıydı. Nitekim sonunda marangozlar derneği başkanı oldu. Övünerek anlatırdı yaptığı konuşmaları. Tavır ve davranışlarını tekrarlayarak oynardı bana. Nasıl ayağa kalkmış, nasıl yürümüş, elini nasıl kullanmış, bir bir anlatırdı. Doymazdı. Sonunda gözümün içine bakar, «Nasıl yeğenim?» derdi. Çok beğendiğimi belli ederdim, çocuk gibi sevinirdi koca adam. Fırsatını bulur bir şeyler ısmarlardı bana. Kavgalarını, hovardalıklarını anlatırdı uzun uzun. Anlattıkları, mert, yiğit, iyi kavga eden, hovarda bir adam izlenimi bırakırdı bende. Oysa ben hiç kavga ettiğini görmedim.

Bu Osman dayım, beni yetiştirme ve terbiye işini büyük bir zevk ve ciddiyetle üzerine aldı. Ve kendisi gibi olabilmem için birtakım özel yöntemler uygulamaya başladı. «Önce disiplin» derdi, disiplinsiz hiçbir şey olmazdı. Çok şık giyinecektim sonra. Disiplinli ve şık olacaktım. Yırtık, girgin, açıkgöz olacaktım. Güzel konuşacaktım, herkes

hayran kalacaktı bana. Güzel konuşmadan anladığı, her sözün önünde sonunda ağdalı Arapça kelimeler kullanmak, olabildiğince anlaşılmaz olmaktı. «Bizim millet böyledir,» diyordu. «Söylediğini anlamazsa seni büyük adam sanır.» Başından geçen bir olayı anlatırdı sonra. Adana'da bir adamla karşılaşmışlar, adam anlatmış anlatmış, dayım ve arkadaşı hiçbir şey anlamamış adamın anlattıklarından. Adam gittikten sonra dayımın arkadaşı demiş ki: «Bu çok akıllı bir adam galiba, büyük adam.» Dayım sormuş: «Nerden anladın?» demiş. «Bir saat konuştu, hiçbir şey anlamadım, yüksek adam,» demiş dayımın arkadaşı. Dayım da böyleydi, karşısındakini bunaltırdı konuşurken, anlaşılmaması için elinden geleni yapardı. Büyüklükten anladığı da buydu; anlaşılmamaktı...

İyi kavga etmemi isterdi. Kızlarla konuşurken yüzüm kızarmamalıydı. Bana bu yetenekleri kazandırabilmek için çok uğraştı. Önce birtakım kurallar koydu, bir yığın Arapça kelime öğretti bana. Öğretti ama kimseyle konuşamıyordum bu kelimelerle, çevremde ondan başka kimse kullanmıyordu çünkü bu sözleri. Nasıl oturmalıydım, nasıl yemek yemeliydim... Bıkmadan usanmadan anlatırdı. Lokantada «garson» diye bağırmak ayıptı. Çatalla «çat çat» vuracaktım tabağın kenarına. Garson bakacaktı. «Bir saniye bakar mısınız garson efendi,» diyecektim ve garson benim «asil bir aileye mensup» olduğumu «derhal» anlayacaktı ve hizmette kusur etmeyecekti.

Hafta sonları evci çıkardım. Cumartesi on ikide. Bu hesapla saat ikide atölyede olmalıydım. Bu iki saat içinde yemek yiyeceğim, yeni elbiselerimi giyeceğim ve iki otobüs değiştirerek atölyesinde olacağım. Beş dakika geç kalsam, yani ikiyi beş geçe atölyede olsam, «Olmadı bu iş efendi,» derdi, «böyle olmaz, iki diyorsak tam ikide burda olacaksın...» Uzun uzun anlatırdı sonra, bıktırıncaya kadar, «di-

siplin» der bitirirdi sözünü. Trafik mrafik dinlemezdi. Bir daha geç kalınmaması sonucuna varılırdı ve ancak o zaman susardı. Hiç azarlamazdı beni. En sert tavrında, en sert bakışında bile bir yumuşaklık olurdu. Onun için çok severdim dayımı. Korkmazdım, çekinmezdim ondan. «Disiplin ve kaide» derdi ama, ben yine de rahattım yanında.

Ben önemli işiydim onun. Her hafta, üşenmeden tepeden tırnağa giyimimi denetler, pantolonumun ütüsü nasıldır, düğmelerimde bir eksiklik var mıdır, kravatım elbiseme gömleğime uymuş mu, düğümü ufak mı büyük mü, yakayı tam ortalamış mıyım? Gömleğimin yakası «tık tık» kolası, ayakkabımın boyası, saç tıraşım, tırnaklarım? Bir yerimde bir eksiklik, bir özür, kendince bir uyumsuzluk var mıdır? Varsa, işini gücünü bırakmasına ve saatlerce anlatmasına yeterdi. Mutlaka bulurdu bir eksiğimi. Bir kolej öğrencisine yakışır mıydı bunlar? En çok boyasız ayakkabıya ve kolasız gömlek yakasına bozulurdu. Fiskelerdi yakamı. Beğenmezdi kolasını, «Olmamış,» derdi, «hani tık tık.» Tık tık ses çıkmalıydı yakadan...

Yapamayacağım şeyler için «mazeret» kabul etmezdi. «Yaratacaksın» derdi. «Yaratacaksın efendi, ne demek yapamam, edemem?» Örneğin cumartesi saat ikide, hem de eksiksiz giyinmiş olarak atölyesinde bulunmak olanaksızdı. Mutlaka bir yanım aksardı ve hiçbir zaman da tam saat ikide varamazdım atölyesine. Anlatmaya çalışırdım karşılaştığım zorlukları, vaktin yetmediğini, dinlemezdi. «Yaratacaksın efendi,» derdi. Nasıl yaratılır, bir türlü anlamazdım ama, bir şeyleri zorlamam gerektiğini de fark ederdim. Kendimi zorlardım, başka şeyleri de zorlardım. Yine de eksiğim kalırdı, tamamlayamazdım bir türlü. Örneğin bütün dikkatimi giyimime yöneltir, eksiksiz olmaya çalışırdım, vakti zamanı ayarlardım, bu defa da başka şeyler isterdi benden. Başka şeyler öğretirdi. Başka olanaksız şeyler,

yapamayacağım, başaramayacağım şeyler...

Sinemaya gidiyoruz pazar günü. Çok uzun bir kuyruk vardır gişe önünde. Saate bakar, «İki dakika sonra biletleri almış olarak hazır ve nazır olacaksın burada,» derdi. Hiçbir zaman başaramazdım bu işi. Yüzüm kıpkırmızı, gişenin yanına sokulurdum, fırsat kollardım. Fakat bir iki ters bakış, kuyruğun en sonunda yer almama yeterdi. Hışımla gelirdi ben beklerken, kolumdan çeker ve gözüme sokarcasına gösterirdi biletleri. Nasıl almıştır, ne zaman almıştır, şaşardım yine. Mahcup sıkıntılı bir duygu sarardı her yanımı. Dayımın da hoşuna giderdi bu durum. Fakat bir olay her şeyi açığa çıkardı. Bir pazartesi, dayımı tanıyan bir arkadaş, «Pazar günkü film nasıldı?» dedi. «Sinemaya gittiğimi nerden biliyorsun?» dedim. Dayımı görmüş cumartesi günü, bilet almak için kuyrukta bekliyormuş. İçim yandı. Anladım ki dayım bana girgin, yırtıcı olduğunu göstermek için daha önceden alırmış biletleri.

Kalabalık içinde konuşabilen, şakalaşan, milleti güldüren bir adam olmam gerektiğini anlatırdı bana. Bunun için de konuşmalı bir oyun öğretti bana. Şöyleydi hatırladığım kadarıyla:

«Hey beyefendi, beyefendi,» diyecekti dayım yüksek sesle, «omzunuzda bir bit var.»

«Yanılıyorsunuz,» diyecektim. «O bit değil piredir.»

«İyi ama beyefendi pire siyah olur, halbuki bu beyazdır.»

«Yaşlıdır ondan.»

«Aman beyefendi pire sıçrar, yerinde durmaz ki böyle...»

«Ha bu topaldır,» diyecektim sonunda. Laz ağzıyla konuşacaktık. Ezberletti bir iyice, prova yaptırdı, bütün hareket ve tavırları bir bir uygulayarak. Sonra çıktık bir gün, uygun bir otobüs bekledik. Otobüse binecektik, kala-

balıkta iki yabancı gibi duracaktık; o bana soracak, ben de karşılık verecektim. Otobüs yolcuları hayranlıkla dinleyeceklerdi bizi. Özellikle kızlar kadınlar...

Derken bir otobüs geliyor, biniyoruz otobüse. Otobüs kalabalık. Anlaşma gereği birbirimizden ayrı, uzak duruyoruz. Osman dayım en uygun anı kolluyor. Artık konuşmamızın ve oyunun zamanı gelmiştir. Ben de, onun bağırarak konuşması için gerekli uzaklığı sağlamışım. Gözüme bakıyor, anlıyor ki her şey tamam, bağırıyor...

«Hey beyefendi, beyefendi, omzunuzda bir bit var.»

Halk şaşırıyor «bit» sözünü duyunca, tedirgin bir kıpırdama başlıyor. Sağına soluna bakınıyor millet. Ben heyecanlanıyorum, hemen cevap veremiyorum. Yanımdaki yolcular kendilerine söylendi sanıyorlar, herkes kendi omzuna bakıyor.

«Benim omzumda mı? Benim mi? Bana mı dedin?» diyorlar.

«Hayır, hayır sana değil,» diyor Osman dayım, beni gösteriyor ısrarla.

Ben kıpkırmızı olmuşum. İstesem de sesim çıkmaz artık.

«Sana diyorum beyefendi, omzunuzda bit var.»

Bende yine ses yok. Yolcular bana, omzuma bakıyorlar...

«Bu çocukta bit varmış,» diyorlar...

Osman dayım yırtınıyor, «Beyefendi, beyefendi!..» Ben duymuyorum artık. Rezil olmuşum, utanıyorum. Oyunu bozduğum için iniyoruz ilk durakta ve bana küsüyor akşama kadar.

Bu ve buna benzer olaylar, çeşitli aksaklıklarla yıllarca sürdü. Düşündüğü umutsuz bir oyunun parçası yapmaya çalıştı beni. Oysa onun gitmek, geliştirmek istediği yön ile hayatın yönü aynı değildi. Terslik buradaydı işte! Dünya

başka yere akarken o eskimiş, gününü doldurmuş, bir daha dirilmesi mümkün olmayan şeyleri yaşatmaya çalışıyordu. Onun güzel, iyi dediği şeyler aslında gülünç kaçıyordu çevremde. Onun şıklık anlayışı da ayrıydı. Kimse onun gibi bağlamıyordu artık kravatını. Onun istediği gömlek, onun istediği ceket yakası, duruş, oturuş, bakış, ilişkiler, yok oluyordu artık; hem de gözle görülür biçimde. Oysa o, umutsuz bir çırpınış içinde, doğru ve güzel bulduğu şeyleri savunmaya, yaşatmaya uğraşıyordu. Bilmiyordu ki her şey korkunç bir hızla değişiyor ve değişen kendine uygun müziği, ceketi, kravatı getiriyor. Anlayamıyordu... Kendi isteğiyle tarihin isteği ters düşüyordu. Tarih, pantolonun paçasını değiştiriyor, kadınların eteklerini uzatıyor kısaltıyordu. Önceleri ona karşı bir sorumluluk taşırken, sonraları, büyüdükçe, durumları kavradıkça onu hafife almaya, bu hallerini alayla karşılamaya başladım. Osman dayım ilk arkadaşımdı benim. Belki de sevdiğim ilk insandı. Ben lisedeyken işleri iyice bozuldu, atölyeyi dağıttı. Birilerinin yanında usta olarak çalışmaya başladı, sonra da Adana'ya döndü.

Hiç kimseyi beğenmezdi Osman dayım, herkesin mutlaka bir kusurunu bulurdu. Örnek adamdı kendince, gelgelelim kimse anlamıyordu derdini. Kadın da beğenmezdi kolay kolay. Bu yüzden evlenemeyen Osman dayım, düşüncelerine hiç de uymayan bir dulla evlendi. Çok geçmeden de içkiye vurdu kendini. İçip içip kimsenin kendisini anlayamadığından yakınırdı. Karısını «adam» etmek için çok uğraştı. Bildiklerini öğretmek istiyordu ona. Nasıl konuşmalıydı bir kadın, nasıl güler, nasıl oturur... Ut çalmalıdır, şarkı söylemelidir, temiz ve titiz olmalıdır, güzel yemekler yapmalı, konuşkan ve bilgiç olmalıdır... Çok uğraştı fakat bir türlü «adam» edemedi onu da. Anamdan iki yıl «ut dersi» aldı. Hava... Doğru dürüst tutmasını bile beceremedi. Şarkı söylediği zaman gülmemi zor tutardım. Evi desen pis-

lik içindeydi, her yemek bin bir kusurla doluydu. Ve en çok da çorabı düşerdi karısının... Bir gün şöyle bir olay oluyor: Sarhoş olduğu bir gün, karısına iyice ezberletiyor bu «bizim pire hikâyesi»ni. Biniyorlar otobüse. Dayım zil zurna sarhoş, kadın napsın, korkudan kabul ediyor; kabul etmezse oklava hazır; dayak yiyecek. Otobüs kalabalık... Aralarında yüksek sesle konuşmayı gerektirecek bir uzaklık var. Dayım sesleniyor:

«Hanfendi hanfendi omzunuzda bit var...»

Karısı bakıyor omzuna ve gerçekten bir bit var omzunda. Nerden gelmiştir, nasıl gelmiştir; şaşırıyor, utanıyor, cevap veremiyor.

Yolcular bağırıyor.

«Otobüste bit var,» diyorlar, gülüşüyorlar.

Çok kızıyor bu işe dayım, bir yandan karısında çıkan bite, diğer yandan oyunun bozulmasına...

Bir süre sonra öldü Osman dayım. Siroz hastalığından. Üzülmem gerektiği kadar üzülmedim ilk arkadaşıma.

Selimiye – 1973

ÇIRAK

Oturduğumuz ev Hamidiye Mahallesindeydi; kargı ve kırmızı çamurdan bir evdi. İki odalıydı. Mutfak ve banyo yoktu. Odanın birinde yıkanırdık hepimiz, teker teker. On bir yaşıma kadar anam yıkardı beni, kardeşlerimi, büyük bir leğende. Ben sevmezdim yıkanmayı, dal taşak kaçardım, anam beni kovalardı, döverdi. Su, gazocağında ya da küçük toprak ocakta ısıtılırdı avlumuzda. Yemeği de yerde, odanın birinde yapardı anam.

Evimizin damı önce otlarla, sazlarla örtülüydü. Yel vurunca hüzünle öterdi. Dokuz yüz elli altıda, otları ve sazları söküp attı anam, kiremitle örttü. Tek başına onarmıştı anam. Tahtalar çaktı, evin damına çıktı, kiremitleri döşedi; iki gün sürmüştü bu iş...

Odaların her biri avluya açılırdı. Avluya açılan bu kapılar dört enli tahtadan yapılmıştı. Bu tahtalar, üç çıtayla enlemesine tutturulmuştu. Boyasız ve pürüzlü bir kapıydı bu. Boyasız ve pürüzlü, öyle kalmış aklımda. Kışın soğuk gelirdi aralıklardan. Buz gibi; jilet gibi keserdi. Bezle kapatırdık soğuk gelmesin diye. Bozuk, boktan bir asma kilidimiz vardı. Göstermelik bir kilitti bu. Hiçbir zaman kilitlenmezdi kapı. Elimizle açardık kapıyı, anahtar kullanmadan. Hiç hırsız da gelmedi evimize. Çalınacak bir şeyimiz yoktu çünkü. Kışın, ayakkabılarımız ıslanmasın diye, içeriye, kapının önüne koyardık. Yaşsa teneke sobanın yanına.

Evin içi kireçle badanalıydı. Bembeyaz olurdu. Anam, eline bir süpürge alır, kireçli tenekeye daldırırdı süpürgeyi, sonra da badanalardı. Her işi tek başına yapardı anam. Bıkıp usanmadan tek başına.

Odalar birbirine açılırdı orta duvarda bir kapıyla. Eski, çiçekleri soluk bir perde ayırırdı geceleri. Birinci oda

daha büyüktü, büyük bir karyola vardı. Tahta bir karyolaydı bu, anam yatardı burada. Sokağa bakan, camsız, tek pencerenin önünde tahta bir sedir... Eski bezlerle doldurulmuş minderlerimiz. Bu minderlerin üzerinde, eski bezlerden, düzgün, eşit biçimde kesilerek yapılmış iplerden dokuma kilimlerimiz; bin bir renkli kilimlerimiz. Eski, tahta masamız üzerinde eski çarşaflardan bir örtü ve yine eski, alaturka bir saatimiz vardı. Resim falan yoktu duvarlarda, hiçbir şey yoktu, bembeyazdı...

Diğer odada biz yatardık, kardeşlerimle. Yataklar yere serilirdi akşamları, sabahları toplanır, kaldırılırdı yüklüğe... İki kişi yatardık bir yatakta. Bomboş, sevimsiz, soğuk bir odaydı. Soba da yoktu. Kışın sarılırdık birbirimize, üşümeyelim diye, yine de üşürdük...

Kışın evin damı akardı hep, yatağımız ıslanırdı; bazan da biz ıslatırdık. Sonra kavga ederdik kardeşlerimle. «Kim yaptı bu işi, kim işedi altına?» derdik. Kimse kabul etmezdi. Donlarımızı koklardık birbirimizin.

Sabah kahvaltısında yalnız çay ekmek yerdik. Bazan da anamın yaptığı biber salçasını sürerdik ekmeğe, çayı öyle içerdik. Bizim mahalledeki bakkal veresiye vermezdi bize. Taa öbür mahalledeki bakkaldan alırdık veresiyeyi. Kavga ederdik bakkala gitmemek için kardeşlerimle. «Yok sen git», «yok ben gitmem» derdik hep. Dayağı yiyen giderdi en sonunda. Çok ekmek yerdik karnımız doysun diye. Yine de çöp gibi zayıftık hepimiz, hiç et tutmazdık.

Yüz on metrekarelik bir avlunun kıyısına kurulmuştu evimiz. Hemen yanında da bir helâ vardı. O da çamur, kargı ve sazdan yapılmıştı. Sonra tahtadan yaptı onu anam. Kapısında çuvaldan bozma bir perde asılıydı.

Avlunun ortasında bir tulumba vardı, emme-basma. Tulumbanın suyu önceleri çok kumluydu; sonraları kum kalmadı hiç. Yazın buz gibi olurdu suyu. Bir de küçük

havuzu vardı önünde, taştan. Yazın çimerdik orda. Çok çimerdik. Avluda, ayva, nar, dut, incir ağaçları vardı. Yazın çıkardık her zaman duta, incir. Toplardık sepete... Bazan karnımızı dutla, incirle doyururduk. Bunlar satılmazdı; herkesin evi önünde vardı çünkü. Ayva ile nar çepeçevre sarardı avlunun üç bir yanını. Ben en çok narı severdim, kırmızı çiçekler açardı, çok sevinirdim. İlkbahar yaz ayları yemyeşil olurdu ortalık; o sıcakta gölgelik yapardı. Bu ağaçların altına, soğan, sarmısak, tereotu, nane ekerdi anam kışın; yazın da domates, hıyar, biber. Bunları hep anam yapardı. Eline kazmayı alır kazardı, toprağı yumuşatmak, havalandırmak için bellerdi. Taşını toprağını, otunu temizler, ayıklardı. Sulardı; suyu tulumbadan taşırdık. Anam teneke saksılara türlü türlü çiçekler ekerdi, çok severdi çiçekleri... Avlunun çevresinde çit yoktu. Evler vardı. Kuzeyinde, Erdemli'de narenciye bahçeleri olan zengin bir aile vardı. İkişer daireli üç katlı mavi bir apartmanda otururlardı. Bütün çocukları okurdu bunların. Anam bu evin temizliğini yapardı, çamaşırlarını yıkardı. Tam on yıl yaptı bu işi. Haftada iki gün akşama kadar çamaşırlarını yıkardı bu ailenin. Ona su taşırdım kardeşimle. Anam en çok çamaşır makinesinden korkardı o günler, «Gelirse boku yeriz» derdi; niye öyle derdi, anlamazdım...

Avlunun batısında da iki katlı bir ev vardı. Hep toplantı yaparlardı; şık giyimli kadınlar gelirdi buraya. Bunlar evlerinde parti yaparlarmış. Nasıl yaparlarmış partiyi bilmezdim. Sonraları öğrendim; poker briç partisiymiş bu, bir gün birinin evinde, bir gün diğerinin.

Bahçelerinde muz, mandalina, yenidünya, portakal vardı. Bahçe kalın, yüksek bir duvarla çevriliydi. Duvarların üstünde de, ucu sivri demirler, kalın cam kırıkları vardı; kimse girmesin diye. Çoğu kere muz alabilmek için duvara tırmanırdım; kesilirdi kolum bacağım. Ama ben

yine de aşardım duvarları. Çok muz, yenidünya çaldım buradan, çok.

Bazan bu aile ansızın kaybolurdu ortadan. Bir ay, iki ay, üç ay yok olurlardı. İzmir'e, İstanbul'a, Bursa'ya giderlermiş gezmeye, eğlenmeye.

Aviunun güneyinde de bir fellah aile vardı. Onların evi de bizimkinin eşiydi; çamurdan ve kargıdan. Hep Arapça konuşurlardı. Adam balıkçılık yapardı. Karısı Türkçe bilmezdi. Bazan anam bu kadınla ağız kavgası ederdi. Biri Türkçe, diğeri Arapça bağırır, çağırır, söverlerdi birbirlerine... Ben çocuklarıyla konuşurdum, akşama kadar oyun oynardık.

Bu fellah ailenin bir faytoncu kiracısı vardı; yaşlı bir adamdı, çok içki içerdi. Her gün sarhoş dönerdi eve, çok sessizdi, çok iyiydi. Karısı çok konuşurdu, başının etini yerdi adamın, sinemaya götürmesi için.

Bunların bir kızı vardı beş altı yaşlarında, ben de altı yaşındaydım o zaman. Günümüz hep sokakta geçerdi, akşama kadar kızlı erkekli tozun toprağın içinde debelenirdik. Kışın kar yağmazdı hiç, yağmur yağardı durmadan. Hep dışarıdaydık yine, eve girmezdik. Yazın dereye giderdik yüzmeye, tulumbanın altına girer yıkanırdık. Dere evin beş yüz metre ötesindeydi. Az suyu olurdu yazın. Haziranda, Temmuzda kururdu.

Erkek arkadaşlarım arasında en çok anlaştığım Doğan'dı; Arap Doğan derdik ona. Çünkü Zenci gibiydi; simsiyahtı. Arap Doğan, ben ve faytoncunun kızı hep beraber oynardık. Bir gün, bir yaz günü Erdemli'li zengin ailenin bahçesinde oynuyorduk. Aile yoktu, bir yerlere gitmişlerdi yine, bahçelerine anam bakıyordu. Üçümüz, merdiven altındaki odunluğa girdik. Evcilik oynayacaktık. Kapı açıktı, biraz ışık giriyordu içeriye, yarı karanlıktı. Biraz evcilik oynadık. Sonra kız, «Doktorculuk oynayalım.»

dedi. Ben hiç oynamı ştım o oyunu, hiç bilmiyordum. Beraberce, kıştan kalma, düzgünce kesilmiş odunları düzelttik, çevreyi süpürdük, temizledik. Sonra kızı odunların üstüne yatırdık; uzattık kızı iyice odunların üzerine. Üçümüz de donlarımızı sıyırdık. Baktık öyle birbirimize. Kız, ikimizden birisinin karısı olacaktı. Sonunda Arap Doğan oldu kızın kocası, ben de doktor... Kızın fistanını omzuna kadar sıyırdık Arapla. Kız bakıyordu, gülüyordu, «Hadi doktorculuk oynayın,» diyordu ikimize. Bir Arap oynuyordu bir ben şeyiyle. Göbeğine, karnına bastırıyorduk ellerimizi sonra... Sonra ince bir tahta soktuk orasına. Bağırdı birden, acımıştı. Kalktı yattığı yerden, ağlıyordu.

Birkaç gün sonra, kızla ben yalnız oynadık doktorculuğu, babasının faytonunda. Faytonun kepenklerini, perdelerini iyice indirmiştik, her yan kapalıydı. O gün pazardı, iyi hatırlıyorum, babası hastaydı, işe çıkamamıştı.

Çok sonra, ilkokul üçteyken oyun oynuyorduk beş altı kişi derenin kıyısında, kızlı erkekli, büyük bir bahçede, faytoncunun kızı da vardı. «Hadi doktorculuk oynayalım,» dedim ona. Utandı kız, çok utandı, «Artık olmaz,» dedi. Artık olmazdı, büyümüştü; bir daha da benimle konuşmadı.

Sonra da anasıyla birlikte ayrıldı mahalleden, faytoncuyu yalnız bıraktılar. Sarhoşluğundan bıkmış anası... En son gördüğümde on altı yaşındaydı. Eski bir elbise, soluk bir başörtüsü vardı başında. Güzelleşmişti. Hiç bakmadı yüzüme, başını çevirdi. Ben de başımı çevirdim, utandım çok.

Babam ben dört yaşındayken ölmüş; hiç hatırlamıyorum kendisini. Yalnız onun varlığını ölüm haberi getirildiği zaman hissetmiştim. Bir akşam evde oturuyorduk, yemek yiyorduk, kapı çalındı. Genç bir adam geldi, halamın oğluymuş bu. Anamla bir şeyler konuştu. Birden ağlamaya başladı anam. O genç adam avutmaya çalıştı onu.

Anam bize, «Babanız ölmüş,» dedi. Bir tek bu olayı hatırlıyorum. Kimdi, neydi bilmiyorum. Babanız öldü! O kadar...

Babamı hastanede gördüm. Anam abimle götürdü beni oraya. Bahçede dolaşıyorduk abimle. Sonra bizi bir odaya götürdüler. Kokuyordu oda. Serindi. İki adam vardı içeride. Büyük bir masaya uzatılmış, üzerine örtü çekilmiş bir adamı gösterdiler bize. «Bakın,» dedi biri, masada yatanı göstererek. «Babanız!» Babamızmış o adam. Öyle dediler bize.

Örtüyü açtılar yüzünden. Sakallı, yaşlı bir adamdı. Sakalları beyazdı, babamızdı. Kafasının bir yanı yoktu, hep pamuk doldurulmuştu. Abim ağlamaya başlamıştı, ben baktım öyle. Hiçbir şey anlamıyordum. Sarıklı bir adam bir şeyler okumaya, mırıldanmaya başlamıştı. Babama bir kamyon çarpmış, babamın kafası parçalanmış, ölmüş, pamuk doldurmuşlar kafasına.

Altı buçuk yaşındaymışım ilkokula başladığımda. Önlük, yaka giydirmişlerdi. Çantam yoktu, elimde bir kitap, bir defter. Evin iki kilometre uzağındaydı okul. Portakal ve yenidünya bahçelerinin arasından geçer giderdik. Okulun arkası eski mezarlıktı. İlk zamanlar tek başıma gidemezdim, korkardım... Beş altı kişi giderdik oraya. Çiçek toplardık. Gelip açarlardı bu eski mezarları. Kemikleri torbalara koyar, alıp götürürlerdi. Mezarı açtıklarında leş gibi bir koku yayılırdı ortalığa.

Bizi okutan öğretmen yaşlı bir kadındı. Ana gibi severdi bizleri, biz de onu severdik, çok severdik. Çok şefkatliydi, hiç kimseyi dövmezdi, bağırmazdı kimseye.

Okulun kapanmasına iki ay kala aldılar beni okuldan, köye götürdüler. Anamın köyüymüş burası. Demirışık Köyü. Torosların tepesinde. Her iki yanından dereler akardı. Her yanı çam ormanlarıyla kaplıydı. Mis gibi kokardı köy. Akşamları tanımadığım ulumalar duyardım. «Çakal

bunlar,» derdi dedem. Çakallar ulurdu. Korkardım önceleri, ama sonra hiç korkmadım.

Dedemin yanında kalıyordum. Bir de pimpirik nenem vardı. Hiç sevmezdi beni; hep kınalardı saçlarını. Dedem köyün imamlığını yapıyordu. Bir gözü kördü; kör imam derlerdi ona. Gündüzleri saban, boyunduruk yapardı koskoca ağaçlardan. Köylülere satardı.

Akşamları köyün erkeklerine, daha çok da gençlere din dersi verirdi. Dizlerinin üstüne oturur dinlerlerdi dedemi. Ben de onlar gibi diz çökerdim, dinlerdim dedemin yanında. Bana öğretmezdi. Niye öğretmezdi, bilmezdim.

Okula yazdırdılar beni ve anam gitti. Beni niye getirdiğini bilmiyordum. Okulun bir dershanesi vardı, bir de bahçesi. Uzakta, leş gibi kokan helâ vardı bir de. Hiç sevmezdim bu helâyı, işerken, sıçarken hep tükürürdüm. Sonra dedemin helâsına da tükürdüm, nenem çok kızdı bana. «Helâya tükürdüklerini bir şişeye koyacaklar,» derdi, «biriktirecekler, öte dünyada susadın mı, su yerine bu tükürükleri içirecekler sana,» derdi, «tükürme helâya, tükürme birikmesin» derdi. Ben bir iki gün tükürmezdim helâya, birikmesin diye. Nenem, ardımdan girer bakardı helâya, tükürmüş müyüm diye. Sonra yine tükürürdüm, çok tükürürdüm helâya. Nenem kırmızı biber sürdü ağzıma, çok yandı ağzım, acıydı biber, ağladım.

Bütün öğrencileri, birden beşe kadar bütün öğrencileri tek öğretmen okuturdu. Öğretmenimizin kafası ayna gibi parlardı. «Kel Hoca» derlerdi ona. Bir sınıf ders görürken diğerleri dinlerdi.

Yazın başlarında herkes tarlalarına gittiler, ekin biçtiler, harman yaptılar. Ben dedeme su, azık taşırdım. Dedemin bir tarlası vardı. Orman kesmiş açmış bu tarlayı. Köylüler yardıma gelirlerdi, kendisi de çalışırdı nenemle. Hiç

erkek çocuğu olmamış dedemin. Dedem beni düvenin üstüne çıkartırdı düven sürerken. Çok severdi beni, ben de çok severdim dedemi.

Harmandan sonra köyün gençleriyle sığır gütmeye gönderdiler beni. Kız erkek hep beraber giderdik sığır gütmeye. Yalnız sığır güderdik, koyun keçi yoktu. Eşeklere biner giderdik, azıklarımız belimizde, sürerdik sığırları köyün dışına; otlatırdık sığırları. Öğleleri derenin kıyısına getirirdik hayvanları, sulardık. Ağaçlık bir yere oturur, azıklarımızı açar yerdik. Azıklarımız hep yumurta, bulgur pilavı, yufka ekmekti. Meyve de olurdu bol bol, heybelere doldururduk. Suyu biz de içerdik dereden. Hayvanların içtiği yerin hemen yukarısından. İnekler yayılır, yatarlar, geviş getirirlerdi. Kızlar da uyurdu ağaçların altında. Büyük çocukların çoğu eşekleri alır giderlerdi ağaçların içlerine doğru. Dönüşte eşeklerin kuyrukları kalkık olurdu hafifçe; anlardık biz, gülerdik, kızlar utanırdı çok.

Yazın sonlarına doğru anam, bir adamla çıktı geldi köye. Beni öpmeye, sevmeye başladı. Yanındaki adamı tanımıyordum. Beyaz ayakkabıları vardı adamın, bana öyle bakıyordu sadece. Anamla konuşmadım. «Git seni istemiyorum,» dedim. Elini falan öpmedim. Kaçtım yanlarından, dedemin yanına gittim. Kurtulmuştum onlardan. Güven içindeydim dedemin yanında. Korkuyordum onlardan, çekiniyordum, nefret ediyordum. Anam bana «pis yabani» diyordu. Nenem de «yabanöküzü» diyordu. Adım «yabanöküzü» kaldı sonra. Herkes beni yabani buluyordu, benden kaçıyorlardı. İlgilenmiyorlardı benimle, kızıyorlardı, dövüyorlardı beni. Ben de çok ederdim kavga; herkesle ederdim...

Anam bana ayakkabı, kadife pantolon, gömlek ve bir de kasket getirmişti. Çok kalmadılar, çekip gittiler o adamla. İkisinden de nefret ediyordum. Onlar gittikten sonra

pantolonu, gömleği yırttım, bıçakla kestim, parçaladım onları. Ayakkabıyı kesmedim; çünkü dedemin yaptığı sığır derisinden çarıkları giyemiyordum.

Ben bunları yırtıp atınca nenem kızdı, öfkelendi «yabanöküzü» dedi bana. Ama dedem hiçbir şey demedi, yanına oturttu beni, bir dilim karpuz verdi.

İkinci sınıfa yine köyde devam ettim. Kışın kar yağdı, şaşırdım. İlk görüyordum karı, karın yağışını. Dedemi çok seviyordum. Dedem pekmezle karı karıştırıp verirdi bana, «ye» derdi. Yerdim ben de, güzel olurdu çok, sığır gütmezdim, otururdum evde kışın. Ocakta büyük çam kütükleri yanardı çıtır çıtır...

O yıl sınıfta kaldım. Dedem bir şey demedi. Nenem çok kızdı, oklavayla dövdü beni, «Yediğin ekmekler gözüne dizine dursun,» dedi. Ben ağladım, çok ağladım. Dedem «Ağlama, gelecek yıla geçersin» dedi, «bu nene deli,» dedi, o da benimle ağladı.

Yaz başlarında anam geldi, beni Mersin'e götürdü. Dedem sarılıp ağladı yine. «Belki bir daha göremek birbirimizi,» dedi, yetmiş kuruş harçlık verdi bana.

Ben o yıl sekiz yaşındaydım. Beş yaşında bir bacım, iki de abim vardı. İki abim de okulu bırakmıştı. Büyüğü on altı yaşındaydı. Hızarcılık yapıyordu. Diğeri on iki yaşındaydı, o da kunduracıda çalışıyordu. Evde ne oluyor, ne bitiyor bilmiyordum. Üstelik bir üvey peder vardı şimdi. Hiçbirimiz ona baba demiyorduk, hep amca diyorduk. Küçük abim onun yanında çalışıyormuş. Kendisi kundura cı kalfasıymış. İki de küçük kız çocuğunu getirmişti eve dört ve altı yaşlarındaydılar, çöp gibi inceydiler. Onları hi sevmiyordum, dövüyordum durmadan. Bacımı konuştur muyordum onlarla, konuşursa onu da dövüyordum. Önce leri üvey peder bir şey demiyordu bana, anama söyleni duruyordu. Anam bana, «Bunlar da kardeşlerin, yazıktı

dövme,» diyordu. Bense, ilk fırsatta yine dövüyordum onları. Sonra bu yüzden çok dayak yedim anamdan, üvey pederden. Üvey peder tokat vurunca yere düşüyordum. Yerde tekmeliyordu beni ayakkabısının sivri burnuyla. Anam, «Bu ders olsun sana yabanöküzü» diyordu. Ne anamı, ne üvey pederi ne de o kız çocuklarını seviyordum, nefret ediyordum hepsinden. Yalnız ufak kardeşimle oynuyor, onunla anlaşabiliyordum. İki abimi de doğru dürüst göremiyordum. Sabah kalkıyorlar, gece geç geliyorlardı işten. Pazar günleri de çekip giderlerdi bir yerlere. Beni de götürsünler isterdim, götürmezlerdi. Arkalarından ağlar koşardım, taş atarlardı bana. Ben de döner üvey pederin kızlarını döverdim, saçlarını çekerdim. Sonra bu kızları aldı götürdü babası. Analarına vermiş geri. O da zengin ailelerden birilerine vermiş tek tek, biri için yedi yüz, biri için de bin üç yüz lira almış o zaman.

İşte o yaz, köyden geldikten on beş yirmi gün sonra, anam beni yanına alıp bir kunduracıya götürdü. Bana sandal ayakkabı alacak sandım... Yıl, dokuz yüz elli sekizdi. Orada, anamla usta bir şeyler konuştular. Ne konuştuklarını şimdi hatırlayamıyorum. Sonra bana, «Sen burada kal» dedi. Anam, çekti gitti. Usta da, «Sen burada kal» dedi. Usta bana bir sandalye verdi, «Burada oturacaksın» dedi, oturdum. Akşama kadar oturdum. Devamlı otururdum. Bir şey isterlerse getirir, yine otururdum. Dışarıya çıkamazdım, bırakmazlardı çünkü. Bütün yaz hep böyle geçti. Sabahtan akşama kadar sandalyede oturarak. Böyle otururken, seyrederdim onları uzaktan, tezgâhın yanına yaklaşmadan. Sonbaharda okula başladıktan sonra da devam ettim kunduracılığa. Okuldan çıkınca giderdim dükkâna, oturur seyrederdim yine onları. Dükkânda üç dört kişi çalışır, her biri ayrı ayrı ayakkabı yapardı, kendi başlarına. Parçabaşı, götürü çalışırlar ve bunun karşılığı olan yedi

veya sekiz lirayı alırlardı. Usta da tezgâhta çalışırdı kalfalar gibi.

Dükkân, işlek bir caddenin üstünde, küçük bir yerdi. Usta, her kalfaya günde bir çift ayakkabı verirdi yapması için. Ayakkabının her şeyi el emeği yapılırdı. Yalnız sayanın dikişini sayacılar makinede dikerlerdi.

Her kalfa, günde yaptığı bir çift ayakkabının ücretini hemen o akşam alırdı. Yedi sekiz liraydı bu para. Ayakkabılar sipariş üzerine yapıldığı için, sipariş olmadığı zamanlarda herkes boş oturur, kalfalar ustayla kahveye gider tavla ve kâğıt oyunu oynarlardı. Bazan da ustalar tamirat yaparlardı eski ayakkabıları. Tamirat işleri iyi para getirirdi. Gizli pençe, ayakkabının altına üstüne dikiş dikmek, çivi, demir çakmak, kadın ve erkek ayakkabılarının ökçesini değiştirmek. Bu tamirat işleri, «eski işler» derdik biz buna, aşağı yukarı siparişler kadar para getirirdi. Bu işlerle yalnız usta ve çırak ilgilenir, kalfalar bu paradan yararlanamazlardı. Bu eski ayakkabılar çamurla, hayvan ve bazan da, nasıl olur anlamazdım, insan bokuyla dolu olurdu her yanı. Falçatanın tersiyle temizlerdim bunları, giyenin anasına avradına, küncüden ufağına söverek.

Kalfalar boş durdukları zaman, denize, bahçelere de giderlerdi, kuş ve balık avlamak için. Olta takımları dükkânda olurdu, tüfekleri evde dururdu. Tek kırma, paslı, kötü tüfeklerdi. Usta «çakaralmaz» derdi bunlara. Avladıkları kuş ve balıkları dükkâna getirirlerdi; temizler, fırına götürürdük. Akşama şişeler açılırdı paraları varsa. Yoksa borç alırlardı bakkaldan.

Usta günü gününe yaptığı ödemeyi yalnız dini bayramlarda ödemezdi, hafta sonunda öderdi. Kalfalar her gün gece geç vakte kadar çalışırlardı; son iki gün de sabahlanırdı. Geceleri içkiler içilirdi, şakalar yapılırdı. Gazel söylerdi ustam. Ben de kalırdım onlarla, bazan kıvrılır uyurdum

köşede. Usta ve kalfalar işlerini tamamen bitirdikten sonra hamama giderlerdi.

Müşteriler, ısmarladıkları bayram ayakkabılarını (çoğunlukla dini bayramlarda, çünkü diğer bayramlar bir anlam taşımazdı ve olağanüstü bir iş durumu olmazdı.) arife günü alırlardı. Arife günü alınmayan ayakkabıları vermek ve dükkânı temizlemek için erkenden giderdim dükkâna. Bayram temizliği yapar ve sonra gelen müşterilere ayakkabılarını paketleyip verirdim. Bahşiş verirlerdi bana. Genellikle yirmi beş kuruştu bu. Elli kuruş verenler de olurdu. Genelev kadınları, külhanbeyler daha da çok verirdi. İki lira, beş lira bazan. Çok sevinirdim o günler, geceleri uyuyamazdım sevinçten. Öğleye doğru, bayramlıklarını giyinmiş, esanslar sürünmüş ustam gelirdi. Ayakkabı sahiplerinin gelip gelmediğini sorardı. Anlatırdım bir bir, gelmeyen müşterilere çok kızardı usta, ana avrat söverdi oraya buraya tükürerek. Kızgınlığı geçince elini öperdim ustanın, usta da bayramlık ayakkabımı verirdi bana; ayrıca hem haftalığımı, hem de bayram harçlığımı verirdi. Beşer liraydı bunlar. Çok sevinirdim, koşarak eve giderdim sonra, ayaklarımı yıkardım iyice, giyerdim ayakkabılarımı...

Anamın elini öperdim önceleri; ilkokulu bitirdikten sonra vazgeçtim bundan da, içimden gelmiyordu çünkü. Üvey peder'..elini öptüğümü de hiç hatırlamıyorum. Kardeşlerimin arasında böyle bayramlaşma falan olmazdı hiç. Anamın elini de o günlerden bu yana hiç öpmedim artık.

Ben, bayram haftası dışında her gün dükkânı süpürmeye mecburdum. Süpürüp temizlemede geç kalırsam, ya da bir eksiğim görülmüşse, usta ya da kalfalar tarafından dövülürdüm, günlük nafakamızdı dayak, onsuz olmazdı.

Beni sağa sola gönderirlerdi, kahveye, bakkala, malzeme almaya, esrar almaya, gecikirsem yine döverlerdi. «Çabuk geleceksin,» derlerdi «İşte yere tükürüyorum, bu kuru-

madan burada olacaksın,» derlerdi, tükürürlerdi yere, «fırla» derlerdi, fırlardım, tükürük kurumuşsa geldiğimde dayak hazırdı. Tekmeyle, tokatla, bazan da vardeleyle döverlerdi. Kırbaç gibiydi vardele, paduma dikmeye yararlardı, iki santim eninde, seksen santim uzunluğundaydı bu. Taban astarından yapılmaydı. Anlatamazdın derdini, ne söylersen söyle, hepsi hikâyeydi.

Bizim dükkânın yanında terzi, berber, sobacı gibi diğer esnaflar vardı. Hemen hemen her gün usta ve kalfalar onlara giderler, onlar da bizim dükkâna gelirlerdi. Her öğle yemekten sonra tavla oynarlardı. İş olmadığı ve oyun oynamadıkları zaman usta ve kalfalar dükkân önlerinde toplanırlar ve çıraklarını dövüştürürlerdi. Her usta kendi çırağını yüreklendirir, «Bizi utandırma,» derlerdi. Horoz dövüşlerinde olduğu gibi, birbirleriyle bahse girerlerdi. Biz dövüşürdük. Ağzımız burnumuz kanardı, başımız yarılırdı. Birimiz ağlardı, birimiz de güler, sevinirdi, dövdüm diye...

Akşamüstleri para verirlerdi bana. İçki ve meze almamı söylerlerdi. Genellikle ucuz şarap içerlerdi. Esrar da içerlerdi, kadından, çoğunlukla genelev kadınlarından, külhanbeylikten, kunduracılıktan konuşurlardı. Külhanbeyler de katılırdı bu esrar içmelere, esrarlarını yanında getirenler olurdu. Fakat, genellikle ben alırdım satıldığı yerden, ta şehrin dışından. Evlerde satılırdı bunlar, ben bir kadından alırdım...

Yine böyle bir meclis gece on bir sıralarında dağıldı bir gün. Usta ve kalfayla çıktık. Her ikisi de zil zurnaydı, yürüyemiyorlardı doğru dürüst. Yürüyebilmek için kol kola girdiler, epey yürüdük. Bir su deposunun önünde durdular; bu su deposunun çevresi ağaçlıktı ve depo betondan yapılmıştı. Baktım ki usta ağlıyor. Büyük bir adamın ağladığını ilk görüyordum. Büyük bir adam niye ağlar bilmiyordum. «...mına koduğumun dünyası» diyordu usta, «kimse

kalmadı evde, kimse, avrat mavrat yok,» diyordu yüksek sesle ve ağlayarak. Bu arada kafasını vurdu ansızın su deposuna, kalfa da engel olamadı ona. Birkaç kere vurdu kafasını. Sonunda kafası gözü yarıldı, kan içinde kaldı usta. Bir hafta işgelmedi.

Bu içki meclisleri aşağı yukarı her gün olurdu. Oturur onları seyreder, bazan da sakilik ederdim. Yetmeyen içki ve mezelerini alırdım. Bana da verirlerdi mezelerinden, yiyeceklerinden, «Yalnız ye» derlerdi, «içip bizim gibi olma sonra,» derlerdi.

Ben ustaya eve gideyim mi falan diyemezdim. Birinin aklına gelirse eve gönderilirdim, ki o hava içersinde kimsenin aklına gelmezdim. Ben ustaya bir keresinde, «Usta, ben eve gideyim mi?» dedim, usta kızdı, sövdü bana. «Otur lan, ne yapacaksın evde, yoksa okuyup kâtip mi olacaksın!» dedi, göndermedi.

Bütün kunduracılar birbirine benzerler. Her yönleriyle; karakterleri, davranışları, yaşayışları, özlemleriyle, umutsuzdur onlar... Kunduracı çırakları da bu umutsuzluk içinde boy verirler, büyürler; ustalarına, kalfalarına özenirler, onlara öykünürler, onlar gibi yürümeye, onlar gibi bakmaya, oturmaya çalışırlar.

Böylece yavaş yavaş kunduracı olmaya başladım. Takımların isimlerini, görevlerini, kullanılmasını öğrendim. Ne usta ne de kalfa, hiçbiri hiçbir zaman bir iş alıp, bu böyle yapılacak, şöyle tutulacak diye göstermez ve anlatmazlardı. Ben sessizce, robot gibi seyredecektim, soru sormayacaktım, öğrenirsem öğrenecektim işte... Hiçbir zaman bana iş verilip zanaatın incelikleri öğretilmedi o günlerde. Yalnız bana mı bu, değil; bütün çıraklara, çünkü ustaya göre ben bu zanaatı hemen öğrenirsem ya yanından kaçarmışım ya da daha çok haftalık istermişim...

Bütün bunlara rağmen kunduracılığı öğrendim az çok.

Sorduklarında, «Kunduracıyım,» derdim övünerek.

Saya kalıba çekildikten sonra, ayakkabının deforme olmaması için yapılan pistorizma işleminin, yani sayanın kalıp üzerinde çekiçle iyice dövüştürülmesi sonucunda, kalıp yüzeyine yatırılan monte çivisi, 5/22'lik cam çivisidir bu, paduma dikişi dikilirken kerpetenle tek tek çıkarılır, bu çıkarılan çiviler yere atılır. Bu çivileri mıknatısla toplar, bir kutuya koyardım, akşam temizliğinde yerleri ve tezgâhı süpürürken. İşte bu çivileri ertesi gün sabahtan akşama, elimde bir çekiçle, önümdeki bir tahta takozun üzerinde doğrultmaya, düzeltmeye çalışırdım elime vura vura. Elim yaralanır, patlar, parmaklarım kan içinde kalırdı. Avucumun içi ve parmaklarımın kenarları hep su toplardı, sonra da su toplanan yerler kızgın çekiç sapıyla dağlanırdı usta tarafından, nasır olurdu. Usta ve kalfa da yarı alaylı, «İşte bak, zanaatı öğreniyorsun,» derlerdi. Gerçekten de bu işlem zanaatı öğrenmenin başlangıcıydı ve kendi kendime, bakarak, izleyerek öğreniyordum. Başka bir çare de yoktu.

Düzelttiğim bu çivileri kalfalar ağızlarına doldururlar ve saya monte ederken kullanırlar, çakarlar ve bunları yeniden düzeltirdim. Bazen ben, kutuda toplanan bu çivileri, hiç kimsenin olmadığı zamanlarda ceplerime doldurur, doğru helâya giderdim ve helânın deliğine atardım hepsini. Usta farkına vardı bunun ve beni çekiç sapıyla dövdü. Bu çivileri doğrultmak zorundaydım. Usta yeni çiviye para vermek istemezdi çünkü. Kilosu altı yedi liraydı bu çivilerin o zaman. Günde bir kiloya yakın düzeltirdim bunlardan. Ama hep elime vurduğum için, elim yaralandığı, parmaklarım kanadığı için azaltırdım bunları, atardım helânın deliğine.

İki üç yıl çivi düzelttim ve sonunda yavaş yavaş çekiç tutmasını öğrendim ve çivi çaktırmaya, eski ayakkabı tamir ettirmeye başladılar bana ve ben tezgâhın bir köşesi-

ne oturuyordum artık. İşlerin yakınındaydım bundan böyle.

Sonra gelen bir iki yıl da hep böyle geçti, çivi düzelterek, dayak yiyerek; çırak yine çıraktır ama, artık iplik ucu açar, iplik kıvırır, mumlar, kazuma ve ilinti dikişi diker, taban astarını kalıba monte eder, çakar, sayaya çiriş sürer, siformanın bütününü yapmaya başlar. Siforma, ayakkabının kenar köselesine raspa sürülmesi, cam ile düzeltilmesi ve aynı işin köselenin tabanına da uygulanması, zımpara ile bütün pürüzlerin alınması, boya ve sonradan boyalı mumun sürülmesi ve ispirto ocağında ısıtılan çeşitli ütü takımlarıyla ayakkabı kenarı ve tabanının parlatılması, temizlenmesi, sayanın cilalanması ve parlatılması işlemiydi.

En sonunda bu işleri yapa yapa ilkokulu bitirdiğim zaman çıraklıktan çıkmış, yardımcı olmuştum. On lira almaya başlamıştım haftada. Ama yine de çıraktım, fakat yaptığım iş çıraklıktan farklıydı. Çünkü çırakken hem dükkânın işlerini yapıyordum, hem de ustanın ev işlerini. Sevmiyordum bu işleri, anama söylüyordum, o da, «Yapacaksın,» diyordu. Başka da bir çare yoktu. Usta evine gönderiyordu, her öğle ve akşam yemeğini getiriyordum. Çamaşır günlerinde ustanın evinde karısına, karısı kaçmışsa anasına su taşırdım. Ustanın yeğeni vardı, o taşımazdı ben taşırdım, o incir ağacına çıkar incir yerdi, bana da vermezdi, yarım tane bile vermezdi. Yemeklik için çarşıya pazara da ben giderdim. Kışın odunlarını almak için oduncuya gönderirlerdi; odunları arabaya doldurur, evinde de odunluğa taşırdım. Ufak çocukları vardı, bazen onlara bakmaya da giderdim. Ustaya kızdığım için çocuklarının ağızlarına tükürürdüm, anlamazdı çocuklar, önce yüzlerini buruştururlardı, sonra anlamsız güler, el kol sallarlardı.

Yardımcı olup çıraklıktan kurtulunca, her şeyi öğren-

menin bütün fırsatları çıkmıştı. Bütün takımlar elimin altındaydı. Örs, çekiç, danalya, kerpeten, tığ, falçata, eğe, masat, ütü takımları, hepsini kullanmaya başlamıştım. O zaman bizim dükkânda makine yoktu.

Dükkâna gelen müşterilerin arasında en titizleri sivrilmiş külhanbeylerdi. Çok güzel giyinirlerdi, en çok ipek gömleklerini severdim onların. Kendilerine özgü konuşmaları, oturuşları, bakışları, tavırları vardı. Kalın altın yüzükler olurdu parmaklarında, esans kokarlardı. Yaptıracakları ayakkabının modelini, ağırlığını, derisini, ökçesini, burnunu uzun uzun anlatırlardı. «Sivri burun yumurta topuk» olurdu bunlar. Hepimize çay, gazoz, tatlı ısmarlarlardı, sonra duyardık birinin vurulduğunu, öldüğünü; anlatılmaz acılar duyardım o zaman...

O yaz sonu ortaokula yazıldım. Hem okuyor, hem çalışıyordum. Anamdan ve üvey pederden kopmuştum iyice, yabancıydım onlara. Kardeşlerimi de çok az görüyordum, onlar da çalışıyorlardı çünkü. Bizi birbirimize bağlayacak bir şey, hiçbir şey yoktu. Aile bağımız önemli değildi artık. Aynı anadan doğmuştuk yalnız, o kadar...

Sonra ben çıktım bu dükkândan, genç bir kalfa yeni bir dükkân açmıştı, askerden yeni dönmüştü o zaman. Daha önce bizim dükkânda çalışırdı. «Ben dükkân açacağım, benimle çalışır mısın?» dedi bana, çok sevindim. Onun yanına girdim. Bana adam gibi davranıyordu. Bir şeyler değişmiş olmalıydı, büyüyordum; bir yığın kırıklık, umutsuzluk, acıyla büyüyordum. Dükkânın bulunduğu caddede üç öğretmen oturuyordu beni okutan. Ayakkabılarını ben tamir ediyordum. Öğretmenlerin de delik, eski ayakkabılar giyebileceğini o yıl öğrendim. Ayakkabılarını götürdüm evlerine, okuldakinden ayrı, iyi davranırlardı evlerinde. Niye öyle yaparlardı, anlamazdım.

Sınıfımızdaki çocukların çoğu çalışırdı. Çörek satarlar,

çıraklık yaparlardı. Yoksul çocuklardı benim gibi. Kızlar, memur çocukları, bir iki de zengin çocuğu vardı, onlar çalışmazlardı. Farklı davranmazdı kız erkek birbirlerine; memur ve bir iki zengin köylü çocukları dışında. Onlarm güzel bisikletleri, çantaları olurdu...

Bir kızla arkadaşlığım sınıf arkadaşlığının biraz dışına çıkmıştır. O da bir şiir defterinin içine sıkışıp kalmıştır. Bu arkadaş bir gün bana mavi kaplı, içi çiçekli bir defter verdi, şiir defteriymiş bu. Yıl sonuydu, benden şiir yazmamı istedi. Bitirme sınavları yaklaşıyordu, son yılımızdı ortaokulda. Hayatımda ilk oluyordu böyle bir durum. Şaşırmıştım. Ben o güne kadar böyle işlerle ilgilenmemiştim hiç. Fakat böyle bir ilişkim, bir kız arkadaşım olsun çok istiyordum. Giyimim kuşamım, durumum, ellerim uygun değildi bu işe, bu yüzden çekiniyordum. Kızın teklifini utanarak, dilim damağım kuruyarak, dilim tutularak sessizce kabul ettim. İçim büyük bir sevinçle dolmuştu, her şey güzel görünüyordu gözüme.

Deftere ne yazacaktım. İyi bir şiir yazmak istiyordum. Edebiyat kitaplarını karıştırdım, bir türlü istediğim şiiri bulamadım. Nasıl bir şiir istiyordum, onu da bilmiyordum aslında. Büyük bir çaresizlik içindeydim. Evde başka kitaplar da yoktu ders kitaplarından başka. En sonunda zengin komşumuzda bir dergi buldum anam çamaşır yıkarken; resimli, boktan bir dergiydi, oradan bir şarkı sözü seçtim, deftere yazdım bunu; beğenmemiştim, ama o anda bulduklarımın en iyisiydi. Üç gün bu defteri başımın altına koydum yatarken, gizli gizli, tekrar tekrar okudum bu şiiri, diğer şiirleri de. Aşk, ayrılık, hüzün dolu akşamlar...

(2)

İstanbul'a göçten üç ay önce, Mart sonlarında, üvey peder ve büyük abisi Rıza, işsizlik yüzünden İstanbul'a gitmişlerdi. Küçük abisi de askerdeydi o zaman. Mayıs ortalarıydı, bir mektup aldılar. Üvey peder bir kunduracıda, abisi de bir hızarda iş bulmuşlardı. İşler iyi diyorlardı. Umutlu görünüyorlardı yarından. Hazırlanmalarını, birkaç güne gelip kendilerini de alacağını yazıyordu o zar zor okunur yazısıyla ve Kadir'in okulunu hiç hesaba katmadan.

Ortaokul bitirmelerine hazırlanıyordu. Çok kızdı mektuba. Sınavları bırakıp gitmek istemiyordu. Okumak istiyordu. Bir mektup yazıldı İstanbul'a, Haziran ortalarında gelsin diye üvey pedere.

Haziran on beşti üvey peder geldiğinde. İlk iş, evi satmak istedi, anası kabul etmedi, kavga ettiler, peder dövdü anayı, çok dövdü, bir dişi kırıldı ananın... Sonunda ev kaldı; büyük bakır tencere, sini, tepsi, tabak ve leğenler satıldı, tahta karyola satıldı. Teneke saksılardaki çiçekler komşulara dağıtıldı birer ikişer; sardunyalar, karanfiller, reyhanlar, fullar... Herkes, beğendiği çiçeği alıyordu. Anası gözyaşlarını tutamıyordu. Geriye kalan yatak, yorgan, bir iki ufak minder, dokuma kilimlere sarıldı. Bir iki tabak, ufak tencere de bunların arasına sıkıştırıldı. Dokumalara sarılan eşyalar, büyük savanlara sarıldı bir de, iplerle sıkı sıkı bağlandı, bagaj yapıldı.

Aynı sokakta, bir marangoz vardı, beş çocuklu bir adamdı, işsizlik yüzünden onlar da göçüyorlardı İstanbul'a. Aynı otobüsten bilet aldılar. O akşam garaja götürüldü eşyalar.

Ev bomboştu, yaşamıyordu artık. Kadir'in içini sızlatıyordu ağaç dallarındaki esintiler, yaprakların oynayışı. Dut-

lar, incir ağaçları, nar, ayva; bir kıyıda domates, biber fideleri; sarmaşık, şebboy, horozibiği, hercai menekşe, kapıya tırmanmış hanımeli, o baygınlık ve hüzün veren kokusuyla, Kadir'i yaz akşamlarının anlaşılmaz yalnızlığında yaralıyordu... Duyduklarını anlatamıyordu Kadir, neydi o duygunun adı, neydi o hercai menekşeye bakarken duyduğu eziklik, neydi yeni sulanmış topraktan yayılan koku, anlatamıyordu kendine.

O geceyi birer ikişer komşularda geçirdiler. Uyuyamadı Kadir. Pencereden yıldızlı bir gökyüzü görünüyordu. Defterine şarkı sözü yazdığı kızı düşündü uzun uzun, başka neleri düşünebilirdi ki?

«Son gecem,» diyordu, «Mersin'deki son gecem.»

O geceyi hiç unutmuyor Kadir. Kim için, ne için düşüyor bu gözyaşları, bir bilse, bilebilse...

Ortaklık ağarırken kalktılar. Faytoncu komşuları götürdü onları garaja eski arabasıyla. Komşular, ağlayarak, el sallayarak, arkalarından yerlere sular dökerek uğurladılar onları. En çok da yaşlı arabacı ağladı. Niye, çok mu seviyordu, ayrılık acı mı geliyordu bu kadar. Oysa hiç yakınlıkları olmamıştı o güne dek. Kadir'i doğru dürüst görmemişti bile. Para da almadı...

Bir gün önce, biber dolma, biber kızartma, patates ve yumurta haşlamıştı anası, yolda yemek için, Erdemli'li ailenin buzdolabında saklamışlardı o gece.

«Yoldaki lokantalar pahalı,» diyordu üvey peder.

Otobüsün en arka sıralarında oturuyorlardı marangozun çocuklarıyla birlikte. Önce gülüyor ve seviniyorlardı. Mersin'in son evleri, ağaçları gerilerde kalınca, susmaya, kara kara düşünmeye başladılar. Kadir hiç çıkmamıştı Mersin'den. En yakınını, Tarsus'u, Silifke'yi bile bilmiyordu. Dahası, Mersin'in içini bile doğru dürüst bilmiyordu. Düşünüyordu İstanbul'u, «Ne olacağız orada?» diyordu. Bir

karamsarlık ve bir sevinç içinde dalgalanıp duruyordu. İçi içine sığmıyordu. Bazen aşırı derecede heyecanlanıyor, heyecanını bastırmak için pencereden bakıyordu. Önce deniz, sonra dağ, orman ve en sonunda Konya ovası, ağaçsız, düz...

Az da olsa, yazlık sinemalarda yetmiş beş kuruşa gördüğü yerli filmlerden, o filmlerin İstanbul'undan kaynaklanıyordu sevinci. Işıklar içinde Beyoğlu ve onun her filmde görülen vazgeçilmez pavyonu... Mulenruj... Katkılarda bulunarak canlandırıyordu İstanbul'u...

«İşte,» diyordu, «ışık dolu bir şehre gidiyorum...»

Anası da demişti, sır verircesine fısıldamıştı kulağına, otobüse binmeden.

«İstanbul'da zengin olacağız.»

Niye acımıştı o zaman anasına... Sonradan olma iki çocuğuyla oturuyordu önünde. Soluk bir başörtüsü vardı başında. Daha çok ağlamaya yatkın yüzünde, gülümseme çabası başarısız kalıyordu. Oturmuyordu yüzüne gülme, kaygılar baskın çıkıyordu...

«İstanbul'da zengin olacağız!»

Marangozun karısı ikide bir, anlamlı anlamsız gülüveriyordu... Yollar geçtikçe umudu, sevinci artıyordu Kadir'in. İlk kez üvey pedere yaklaşmak, bir şeyler sormak istedi.

«Nasıl bir yer orası?»

Orası neresidir? İstanbul güzel midir? Güzel kızlar var mı? Çok para, iş, rahat, huzur var mı?

Gülüyordu marangozun karısı.

«Kızlar yola çıkmışlar bile,» diyordu, «yollara dökülmüşler ne kadar karı kız varsa İstanbul'da... Bir yabanöküzü geliyor, aman kimseye kaptırmayalım diyorlarmış...»

Katıla katıla gülüyor kendi söylediğine sonra...

Öğleydi; Konya'ya vardılar. Cumaydı. Namaz kılınıyordu; bahçeye, sokaklara taşmıştı insanlar. Bu denli kalabalığı ilk görüyordu namazda Kadir. Cemaat dağıldıktan sonra camii avlusunda yemek yediler. Mevlana türbesine girmek istediler, anasıyla marangozun karısı.

«Yedi buçuk lira,» dediler adam başı. Pahalı olduğu için giremediler, kızdılar...

İstanbul'a vardıklarında güneş doğuyordu.

(3)

Yeni evleri Zeytinburnu'nda Sümer Mahallesindeydi; küçük küçük evlerle, çamurlu sokaklarla, yoksul insanlarla doluydu. Köy gibiydi burası, bir iki bakkal, kahve, berber, demiryolu ve sık sık, aldırmaz bir telaşla her şeyi sarsarak geçen trenler... Kırmızı trenler, mavi trenler, kara trenler, şaşırdı Kadir... Bu muydu ışık dolu şehir, bu muydu dillere destan İstanbul?

Lağım kokan, çamurlu bir ara sokaktaydı evleri. Duvarlarına ayıp şeyler yazmıştı çocuklar. Tahta bir kapıdan giriliyordu avluya. Bu avluda tek katlı beş ev vardı; tek odalı beş ev ve tahta kapıları bu küçük avluya açılıyordu; yarı çıplak, bakımsız, zayıf çocuklar, soluk yüzleri kir pas içinde; gözleri sinek dolu, oynuyorlardı çamur çirkef içinde; sümüklerini yalıyorlardı. Bir kadın çamaşır yıkıyordu kan ter içinde...

Ev sahibi, orta yaşlı bir kadındı, sarışındı, göçmendi.

«Hoş geldiniz be more,» dedi onlara güleç, cana yakın. Bu «more»yi her sözünün başında, sonunda kullanıyordu. Kocası topaldı. On iki on üç yaşlarında bir kızları vardı.

Evleri tek odalıydı. Mutfağı, banyosu, suyu, elektriği yoktu. Bu küçücük odada yedi kişi kalacaklardı, yatacaklardı...

«Meraklanmayın sığarsınız,» diyordu bir komşu, «biz dokuz can kalıyoruz.»

Odanın bir penceresi vardı, avluya bakıyordu. Açıldığı zaman ya sinek doluyordu, ya da leş gibi koku. Duvarların harcı dökülmüştü, içindeki tahtalar, ufak taşlar görünüyordu. Kapının hemen yanında, duvarda, bir delik açılmıştı. Yine leğende yıkanacaklardı demek. Delikten akan kirli su avluya çıkıyor, oradan da ara sokakta küçük bir arka karışıyordu.

Tavan ve taban tahtaydı. Tabanın tahtaları, yer yer sökülmüş veya kırılmıştı. Gece tahtakuruları ve pireler cirit atıyorlardı. Yataklar iç içeydi. Mersin'de satılmaktan kurtulan kap kacağı koyacak yer bile yoktu.

Su büyük bir sorundu. Kimsenin evinde su yoktu. Her caddenin ortasında bir çeşme vardı. Bakkaldan iki yağ tenekesi aldılar, ağzını açtılar, çaktılar, su tenekesi yaptılar. Kim taşıyacaktı suyu? Peder taşımaz, anasına taşıtmaz, abisi fiyakası bozulur diye uzak durur, diğer kardeşler küçük, kim taşıyacak suyu? Kadir taşıyacak suyu...

Kızlar, kadınlar çeşme başlarında canlı, diri, arsız olurlardı. İtişip kakışmalar gülüşüp sövüşmeler içinde, teneke kova patırtılarıyla karanlığı bulurlardı. Mersin'deki kızlara benzemiyordu bunlar, adamın gözünün içine korkmadan, çekinmeden bakıyorlardı. Aralarında erkek varmış yokmuş önemli değildi. İstedikleri gibi konuşuyorlardı, şakalaşıyorlardı. Yoksul giyimliydiler, çoğunun etleri görünüyordu yırtıklarından.

Çıplak bir kadın göğsünü ilk kez bu çeşme başında gördü Kadir. On altı yaşındaydı, içi bir hoş oldu, titredi. Musluğu açarken ve su kovalarını, tenekelerini alırken eğiliyor-

lardı. Sutyenleri yoktu, iç çamaşırları yoktu. «İşte İstanbul,» diyordu Kadir, bakıyordu, içinde ateşler dolanıyordu, önünde toplanıyordu sonra, taşınmaz oluyordu. İrili ufaklı bir yığın yoksul göğüs, çilli, esmer, beyaz, diri, sarkık ve sessiz, yel vurdukça görünen bacaklar ve işte İstanbul şehri.

Gelişlerinin üçüncü günüydü. Pazartesiydi, abisi erkenden işe gitmişti. Askerdeki abisine mektup yazıyordu Kadir, anası söylüyor, o yazıyordu. «Gel,» dedi üvey peder, «seni çalıştığım yere götüreyim...»

İsteksiz boyun eğdi.

Yürüyerek, hiç konuşmadan istasyona geldiler. Konuşacak bir şeyleri yoktu. Epey kalabalıktı istasyon. Yoksul giyimli, birbirine çekingen ve soğuk bakan insanlarla doluydu. Bir tren geldi; kırmızıydı, arkası görünmüyordu. Vagonların her biri demir çubuklarla havadaki tellere bağlıydı. Demir çubuklar kayıyordu tellerin üzerinden. Ağzı açık kaldı Kadir'in, anlayamadı telleri, çubukları. Bildiği trenlere benzemiyordu, dumanı yoktu.

«Ne bu?» dedi.

«Elektrikli tren»miş...

Kumkapı istasyonundan aşağı inince bir yeraltı geçidi vardı. Geçidin bir ucu Kumkapı Sahilyoluna, diğer ucu da bir alana açılırdı bir sokak ile. Alanın ortasında eski bir çeşme, çeşmenin önünde de bir havuzu vardı toprak tuğladan.

«Balıkçılar ve manavlar burada yıkarlar balıklarını, sebzelerini,» diyordu peder.

Çan sesleri geliyordu. Alanın çevresinde kiliseler vardı. Balıkçılar, manavlar, bakkallar, meyhaneler. Tenteli balıkçı, manav tezgâhları renk renk, mavili, sarılı...

Meyhaneler ara sokaklardaymış daha çok. Peder buralara gider ayaküstü içermiş şarabını. Bardakla verilirmiş

çoğunlukla. «Tek tekçi» diyordu bunlara peder...

Kumkapı alanından Beyazıt'a iki yokuş çıkıyordu. Yokuşun iki yanında eski İstanbul evleri, tahtadan ve kırmızı tuğladan, sonra yeni binalar, balkonlarında çamaşırlar asılı, sonra yine İstanbul eskisi; çoğunlukla Ermeniler otururmuş buralarda, insanlar her sabah erkenden çıkarlardı bu yokuşu, hızlı hızlı, kızlı erkekli. Kızların, kadınların kalçaları oynuyordu bir o yana bir bu yana. Bir kısmının elinde sefertasları ya da gazete kâğıtlarına sarılı öğle yemekleri...

Bir kız yürüyordu önlerinde, kalçası oynadıkça yüreği çarpıyordu Kadir'in. Bütün ağırlıklar önünde toplanıyordu yine...

Yokuşun sonunda Şık Sineması vardı.

«İşte kunduracıların sineması,» diyordu peder...

Çoğunlukla kunduracılarmış müşterisi, yalnız on bir matinesinde kadınlar çoğunlukta olurmuş, devamlı Türk filmi oynatırmış.

«Bir de meşhur Şehzadebaşı Turan Sineması,» kunduracıların sineması, dokuz film birden yüz kuruş... Ferah ve Nur ayrıca...

Kunduracıların aradığı her şey varmış buralarda. Lahmacuncu, simitçi, sandviççi, çekirdekçi, turşucu, tombalacı ve en önemlisi «sigara ve esrar içmek» serbestmiş ve localarda kadınlarla, homoseksüellerle oturulabilirmiş «yani» adam... Ne demek «yani»... Gülüyor «yani» derken peder, o kendine hiç yakışmayan sevimsiz gülüşüyle.

İki poğaça ve yüz elli gram börek aldılar yolda. Börekler sırf hamurdu.

«İnsanın midesine oturur bu namussuz, sindirmek zordur,» yiyen de bu nedenle yiyormuş, hemen acıkmasın diye.

Her gördüğü kız ateş gibi yakıyor Kadir'i.

«Vay anam bu nedir?»

İşte İstanbul'dur bu...

Bir ara sokağa girdiler. Çörçöp pislikle doluydu her yan.

«Pazartesi ve cumartesi kunduracı pisliğiyle dolar burası.»

Bir kısım çöpler, pislikler varillere sığmamıştı. Kaldırımlara, yollara saçılmıştı. Kunduracılar semti başlamıştı. Üç beş çocuk; bir iki yaşlı kadın, erkek, çöpleri karıştırıyor, bir şeyler arıyorlardı; bulduklarını bir torbaya dolduruyorlardı. Çöpleri karıştırırken daha da saçıyorlardı çevreye. Aradıkları, küçük kösele ve deri parçalarıydı.

«Bunları Mercanda satar, yolunu bulurlar»mış...

Han kapılarının içi ve dışı pisliklerle, kokuyla doluydu.

Bir caddeye çıktılar. Gedikpaşa Caddesi. Kısaca «Gedikpaşa» deniyordu buraya. Sıra sıra manavlar, bir fırın, bakkallar, balıkçılar, turşucular, tatlıcılar, meyhaneler, lokantalar; caddenin Beyazıt'a açıldığı yerde ayakkabı boyacıları vardı. Çoğunlukla Çingene çocuklarıydı bunlar. Bakımsız, kara ve yoksul...

«Esmer vatandaşlarımız,» diyor üvey peder bunlara.

Tombalacılar sıralanmıştı bir hanın önüne, sallıyorlardı keselerini şıkır şıkır. Bağırıyorlardı: «Kent, polmol!» Üstü başı dökük, çiriş içinde kunduracı çırakları, parçalanmış, kesilmiş pantolonlarıyla kundura işçileri, pantolonu düşen, pantolonu belinde durmayan «umutsuz» kunduracılar, tombalacıların çevresini almışlardı. Kartlar vardı ellerinde; daldırıyorlardı boş ellerini keseye.

«İşte çıktı!» diyordu tombalacı.

«Nah çıktı, anana çıktı,» diyordu kunduracılar; hemen bir ağız dalaşı, itişip kakışmalar başlıyordu hemen, aralıyorlardı, yeniden çekiyorlardı bin bir umutla...

İşte İstanbul...

«Hava,» diyordu üvey peder. «Hepsi hava, çünkü keseler hep Bursa işi...»

Ne demek «Bursa işi?» Bilmiyor Kadir, sormuyor...

Caddenin karşısına geçtiler, oradan da bir sokağa daldılar. Yine çöpler, yine pislikler, yine kunduracı kokuları... Sokağın ortalarında bir hana girdiler. Üç katlıydı. Üçüncü kata çıktılar tahta merdivenlerden. Her yan yine çöp, pislik doluydu.

Penceresi arka sokağa bakan bir atölyeye girdiler. Yedi sekiz tezgâh vardı içerde. Sırtı yarı dönük bir adam peynir ekmek yiyordu. Her yan yine çöple doluydu. Her tezgâhın üstünde bir ampul sarkıyordu.

«Böyle yedi sekiz tezgâhlı kunduracılar azdır,» diyor peder, «parmakla sayılacak kadar azdır.»

Pencerenin önünde bir tezgâha oturdu. Ceketini çıkardı astı başucundaki çiviye. Duvarlar çıplak kadın ve artist resimleriyle doluydu. Gazete ve dergilerden kesilmiş yerli, yabancı şarkıcılar, dansözler, kıçını gösteren, bacağını kaldıran, göğsünü açan bir yığın ünlü ünsüz orospucuk; gülen, baygın bakan, göz kırpan... Bir de, işçi ve kalfaların resimleri, herkesin başucunda, çeşit çeşit kendi resimleri... Kovboy giyimli, Kafkas giyimli, kiling maskeli resimler... Gezginci fotolar çekermiş bunları, hemen oracıkta, çöplerin içinde. Kovboy şapkası, mermi kütüklüğü, boyalı tahta tabancalar, Kafkas kalpağı, giyimi. Kılıç, kiling maskesi, hepsini foto getirirmiş...

İşte İstanbul!

«Sen otur, ben şimdi gelirim,» dedi peder, çıktı.

Tezgâh altları pislik doluydu. Eski bir alışkanlıkla temizlemeyi geçirdi aklından. «Bana ne?» dedi sonra. Her şey vardı bunların içinde. Deri, meşin ve kösele parçaları, ekmek artıkları, şarap, su ve rakı şişeleri, bulaşık tabak, kaşık; leş gibi kokuyordu atölye. Deri, kösele, şarap ve

solüsyon, sanki çöplük...

İşte İstanbul!

İşçiler, kalfalar geliyordu yavaş yavaş, her gelen çalıştığı tezgâha oturuyordu. «Selamünaleyküm!» diyorlardı. Herkesin ayrı bir tezgâhı vardı; her kalfa birbirinden bağımsız çalışıyordu. Gelenler, çaylarını içiyorlar, böreklerini poğaçalarını yiyorlar, sonra da kendi tezgâhlarının altını, üstünü, çevresini temizliyor ve bir hasır sepete koyuyorlardı pislikleri. Çöp ne kadar çoksa, o kadar çok ayakkabı yapmış demekti o tezgâh. Anlıyor Kadir pislikten.

Bir delikanlı geldi tezgâha. Bir gazete vardı koltuğunun altında, elinde de, kâğıda sarılı bir parça börek, yağı dışa vurmuş, baktı Kadir'e.

«Kimi bekliyorsun?» dedi.

«Ahmet Ustayı» dedi Kadir.

«Çay içer misin?»

Ne demeliydi Kadir? Cevabını beklemeden kapıda görünen çaycıya seslendi delikanlı.

«İki çay!»

Sonra isteksiz, iş elbiselerini giyindi, tezgâhı, yerleri temizledi. Yarım kalmış birkaç ayakkabıyı hasır sandalyenin üzerine koydu.

«Sen de mi Mersinlisin?»

Başını salladı Kadir.

«Sen?»

«Ben Konyalıyım, Bozkır'dan...»

Çaylar geldi. Böreğini ortaya koydu delikanlı.

«Buyur!» dedi.

Hoşuna gitmişti bu davranış Kadir'in. Çünkü daha öncekiler, gözlerinin içine baka baka yemişler, içmişler, bir şey sormamışlardı. İlgilenmemişlerdi bile Kadir'le.

«Buyur!»

«Sağol, biz yedik gelirken...»

Üvey peder geldi. Delikanlı karşıladı onu. Elinde bir sürü saya vardı. Çeşit çeşit modeller, ayrı ayrı renkler, siyah, kahverengi, mor ve naylon fileli sayalar.

«Arkadaşlara çay söyle, hepsine...»

Gülüştü kunduracılar.

«Ev belasını taşıdık çok şükür!»

Delikanlı kalktı, lokmasını çiğneye çiğneye gitti. Peder ardından seslendi.

«Gelirken de ustaya uğra, diğer malzemeleri de getir.»

Kalfalar, işçiler, «Geçmiş olsun,» «Gözünaydın» falan diyorlardı pedere. Kadir'i göstererek de...

«Senin mi?» diyorlardı.

Senin mi, onun mu, kimindi Kadir?

Çaylar geldi, dağıldı. Konyalı delikanlının yarım çayı soğumuştu, böreği açıktaydı, sinekler konup kalkıyordu. Üstünü kapadı böreğin. Bu insanların içinde kendine yakın bulmuştu onu. Niye başkalarını değil de onu?

Az sonra geldi delikanlı. Hasır bir sepetle malzemeleri getirdi. Zor taşıyordu. İndirdi ofluyapufluya. Tezgâhın çevresi dolmuştu. Kıpırdayacak yer kalmamıştı. Her tezgâhın arasında yarım metrelik bir boşluk ancak vardı. İşler hızlanmıştı. Danalya ve çekiç sesleriyle doluydu atölye. Dışarıdan da geliyordu aynı sesler. Handa herkes kunduracıydı çünkü.

Peder köseleleri kesti, numara numara, parça parça ayırdı, yerleştirdi. Bir yandan çalışıyor, bir yandan şarap içiyor, anlatıyordu. Yarım işlere «samoka», kösele ıslattıkları suya «mastelye» deniyordu. Yeni bir iş başlıyordu. İstanbul'da her şey başkaydı. Kösele, deri, meşin, solüsyon ve yapıştırıcı ilaç dışında diğer malzemeleri, kalfa alıyordu kendi parasıyla; tahta çivisi ve iplik kullanılmıyordu. Monte çivisi, bakır çivi, cila, cam, çiriş, vb. gibi malzemeleri alı-

yordu kalfa, yaklaşık olarak on beş yirmi lira tutuyordu bunlar.

«Evet abiler, bugün iyi yemeklerimiz var,» diyor bir adam, kirli beyaz önlüklü, yılışık. Vardı kırk beş elli yaşlarında, herkese «abi» diyordu, küçük büyük ayırmadan, «Emriniz abiler!» Ufak bir defter vardı elinde, söylenenleri teker teker yazıyordu.

«Kuru, pilav, su» dedi peder.

Konyalı delikanlı, Kadir'e baktı, ona da söylenmesini bekliyordu. Kadir unutulmuş olmanın verdiği üzüntüyü gizlemeye çalışıyordu.

«Sen,» dedi Konyalı, «Sen ne yiyeceksin?»

O zaman uyandı peder...

«İki olsun,» dedi, «dalgaya düştük!..»

«Üç,» dedi Konyalı.

Pis pis güldü peder, yarı alaylı.

«Biz unutsak da sosyalistler unutmaz seni,» dedi, başıyla Konyalıyı göstererek.

Kadir ilk kez duyuyordu «sosyalist» sözünü. Anlamını bilmeden baktı delikanlıya. Eli diğerlerinden ağırdı, işlekliği yoktu. İşi severek yapmadığı daha ilk bakışta seziliyordu. Ne demekti «sosyalist?»

Kadir, kunduracılığa ilk başladığı günlerdeydi sanki. Her şeye yabancı bir gözle bakıyordu. Çalışmanın hızı, yoğunluğu benzemiyordu Mersin'e.

«Nasıl, Mersin'e benzemiyor, değil mi?» diyordu peder, düşüncelerini okuyarak ve şarabını içerek. «Benzemez, hiç benzemez,» diyordu sonra.

Beyaz saçlı, güleç, tombul bir adam girdi atölyeye.

«Kesici bu,» dedi Konyalı.

Herkes aşırı ilgi gösteriyordu Kesiciye, cıgara uzatıyorlar, çay söylüyorlar, herkes kendi tezgâhına buyur ediyordu.

«Kesicilik kunduracılıktan ayrı bir iş gibi İstanbul'da,» diyor Konyalı. Bu konuda uzmanlaşmış adamlar yapıyordu bu işi, genellikle yaşlılar. Ustanın güvenini kazanmış kişiler, pek yorucu da değildi yaptıkları. Her işle kesiciler ilgilenirdi; hangi kalfa, hangi model, ne kadar iş yapacak, kesici tayin ediyordu. Bir gün önceden geliyor, ertesi gün verilecek işleri saptıyordu. Prostancaları da o getirir, dağıtırdı tezgâhlara.

«Prostanca nedir?» diyor Kadir.

«Bir çeşit günlük avans, her tezgâhın yaptığı işe karşılık verilen ücretin bir kısmı; prostanca diyorlar burada,» diyor.

Pazartesi günleri öğleden sonra pek çalışılmazmış, geç gelinir, erken gidilirmiş. Hele yerini sağlam gören ve pazar gününden parası artan kalfa erkenden prostancayı alır, sinemaya, denize, kahveye, çalışan arkadaşları varsa, onlara «mavra» yapmaya gidermiş. En çok da Gülhane Parkına...

«Ne var Gülhane Parkında?»

«Bok var,» diyor peder, gülüyor. Öbür kunduracılar da gülüyorlar.

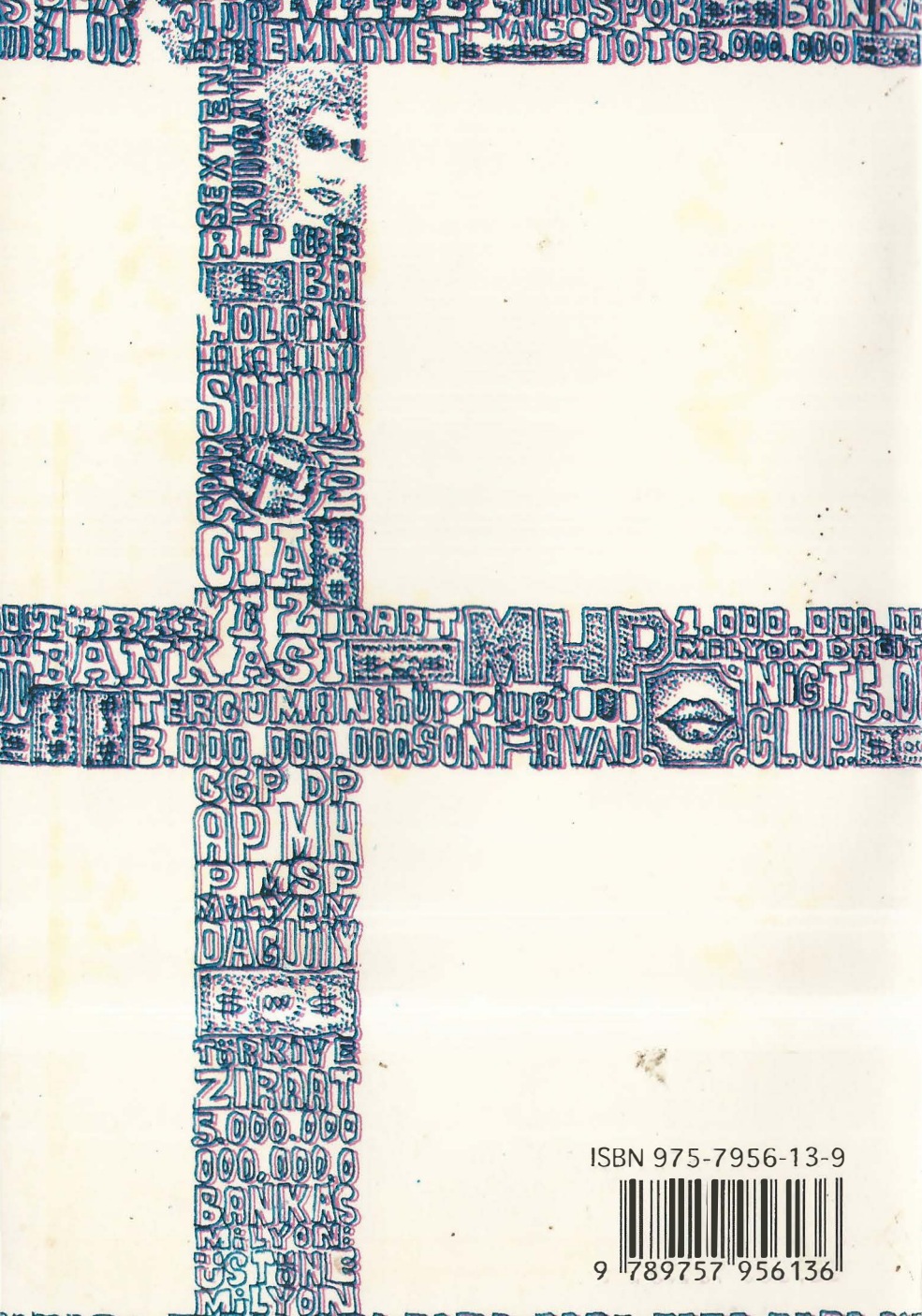
Kesici geliyor pedere, konuşuyor onunla, isteklerini anlatıyor, prostancasını veriyor.

«Usta işçilere ve çıraklara karışmaz»dı. Bir hakkı yoktu onlar üzerinde. Bir şey istiyorsa kalfaya danışması gerekliydi, çünkü işçi ve çırağın haftalığını kalfalar verirdi. Yapılan işler her zaman parçabaşıydı; yapılan ayakkabıların ücreti, hafta sonunda, prostancalar çıkartılır, geriye kalanı kalfaya verilirdi. Kalfa da işçiye, çırağa ödeme yapardı; işçiler yüzde üstünden anlaşırlardı kalfayla, yüzde yirmi beş, otuz, otuz beş, kırk; işçiler, on dört ile on dokuz yaşları arasında değişiyordu.

«Sen kaç yaşındasın?»

«Yirmi.»
Kadir seviyor bu delikanlıyı.
«Adın ne senin?»
«Memet... Memet Salpa...»

Selimiye - 1973
Yılmaz Güney

ISBN 975-7956-13-9